

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Byzantské vojenství

4. – 6. století

Václav Kešner

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Byzantské vojenství

4. – 6. století

Václav Kešner

Vedoucí práce:

Mgr. Eduard Neupauer, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
	1.1 Komentář k použitým zdrojům a literatuře	2
2	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA BYZANTSKÉ KULTURY	11
3	STRUČNÁ HISTORIE ŘÍMSKÉHO VOJENSTVÍ	16
4	ŘÍMSKÉ VOJENSTVÍ V POZDNÍ ANTICE A VZNIK BYZANTSKÉHO VOJSKA	28
5	STRUKTURA VOJSKA	40
	5.1 Etnické složení vojska	43
6	JEDNOTKY, VÝSTROJ A VÝZBROJ	52
	6.1 Jezdeckvo	52
	6.2 Pěchota	62
7	TAKTIKA	70
	7.1 Výcvik vojska.....	70
	7.2 Rozestavění vojska a otevřený boj.....	72
	7.3 Konvexní formace	82
	7.4 Defenzivní postavení.....	87
	7.5 Obléhání.....	90
	7.6 Táboření	94
8	ZÁVĚR	101
9	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	103
	9.1 Prameny a edice pramenů.	103
	9.2 Sekundární literatura	105
	9.3 Elektronické zdroje	107
10	RESUMÉ	108

11 PŘÍLOHY	109
------------------	-----

1 ÚVOD

Téma bylo vybráno v souvislosti s osobním zájmem v oblasti vojenské historie, kterou jsem se zabýval už při zpracování bakalářské práce, jež se zaměřovala na vybrané aspekty husitského vojenství v kontextu dobové evropské vojenské praxe. Byzantské vojenství navíc představuje poměrně neprobádanou oblast, jež se zpracovává mezi byzantology pouze minimálně, námi stanovené časové vymezení nebylo navíc zpracováno ještě vůbec, podobně jako i některé z vybraných aspektů byzantské vojenské praxe, jimiž se tato diplomová práce zabývá.

Cíl práce spočívá v rekonstrukci raného byzantského vojska 4. – 6. století skrze vybrané aspekty vojenské praxe, tudíž předkládaná diplomová práce se zabývá okolnostmi vzniku byzantského vojenství a potížemi s tímto vymezením spojenými, dále strukturou a vnitřní organizací vojska a jeho složením z hlediska etnicity, výstrojí a výzbrojí a vybranými taktickými aspekty, mezi které v této práci patří rozestavění vojska v otevřeném boji, obléhací praxe a táboření, a to vše částečně v kontextu rodící se byzantské říše. Je tomu tak proto, že samotné období 4. – 7. století můžeme považovat za dobu krece fenoménu, jenž později tvoří jádro tzv. byzantské kultury a mentality, tj. fenoménu „byzantinismu“. Vybraná hlediska vojenské stránky říše jsou zpracována s ohledem na charakter dobových svědectví, jež se v případě těchto jednotlivých aspektů byzantského vojenství svojí obsáhlostí a konkrétností liší. Zvolené stránky byzantského vojenství daného období jsou místy i komparovány s podobnou praxí především římského, ale obecně i antického a pozdně antického vojenství, a tak z tohoto důvodu práce zahrnuje i stručnou historii římského vojenství, čímž tak navíc autor práce překládá historii římského vojenství od jeho počátků až po 6. století.

Předkládaná diplomová práce je založena především na pečlivé analýze dostupných relevantních dobových pramenů, které jsou v rámci jednotlivých kapitol syntetizovány. Základní metoda tudíž spočívá v analýze, jež je následně podepřena syntézou, místy jsou ale získané informace také komparovány.

Protože pramenná základna překládané diplomové práci je poměrně obsáhlá, věnuji se jí zvláště v samostatné části úvodu, věnované rozboru pramenů a literatury.

1.1 Komentář k použitým zdrojům a literatuře

Možnosti rekonstrukce rané byzantské armády jsou silně omezeny kvalitou a povahou zachovaných písemných pramenů, a tak s porovnáním možností zdrojů pro poznání římského vojska narážíme na problémy více kvalitativního, nežli kvantitativního charakteru děl. Pro rekonstrukci římské armády lze použít řadu zdrojů s odlišnou výpovědní hodnotou. Předrepublikánskou armádu lze částečně vysledovat v latinsky psaném díle Tita Livia *Ab Urbe Condita*, jež líčí historii Říma od jeho legendárního založení v roce 753 př. n. l. až do roku 9 n. l., pro tuto práci byl použitý volně dostupný anglický překlad J. Bakera s názvem *The History of Rome*. Jako esenciální lze pro vojenskou historii Říma považovat dílo Polybia (2. stol. př. n. l.), kde autor mimo Panských válek a mocenského vzestupu Říma zachycuje poměrně detailně strukturu a složení konsulární armády, jeho líčení konceptu římského vojska je navíc dost přesné a detailní, Polybios často uvádí velice konkrétní údaje týkající se jak organizačních, strukturálních tak i technických záležitostí legií. Použita byla volně dostupná a do angličtiny přeložená verze W. R. Pattonem *The Histories* v edici „Loeb Classical Library“ (dále jen LCL).¹ Reformy římského vojenství v době Gaia Maria zachycuje historik řeckého původu Plútarchos (46 – 120 n. l.)² v původně řecky psaném díle *Bíoi Parállēloi*, kde mj. srovnává římské vládcy s řeckými protějšky. Práce využívá anglického překladu J. Drydena, jež je volně dostupný na „Classics archive“. Vojsko v 1. stol. př. n. l. a v době počátků principátu lze částečně zrekonstruovat z řady zdrojů: jedna se především o *Commentarii de Bello Gallico* a *Commentarii de Bello Civili* sepsané Juliem Caesarem (100 – 44 př.

---

¹ POLYBIUS. *The Histories*. Přel. a ed. W. R. Patton. Loeb Classical Library, 1922.

² PLÚTARCHOS. *Lives of the Noble Greeks and Romans*. Přel. a ed. J. Dryden. [dostupné online]. URL: <<http://classics.mit.edu/Plutarch/>> [cit. 2013-23-1].

n. l.); diplomová práce využívá první ze zmíněných v českém překladu *Zápisky o válce galské* od I. Bureše;³ ačkoliv toto dílo vzniklo pravděpodobně na přelomu let 52 – 51 př. n. l., tak částečně už odhaluje některé aspekty vojska principátu. Ty jsou dále popsány v dílech římského historika a senátora Tacita (kolem 56 n. l.)⁴ v *Annales* a *Agricola* jež přeložil A. Minařík a kol. do českého jazyka a společně s knihami *Histories* a *Germania* vyšly pod názvem *Z dějin císařského Říma*.⁵ Na závěr uvedme *Phlabiou Iōsēpou historia Ioudaikou polemou pros Rōmaious biblia*, česky jako dvoudílné *Války židovské* od Flavia Iosepha (37 – 100),⁶ jež byly přeloženy do češtiny J. Havelkou a J. Šonkou, které ale sice neposkytují mnoho informací k římskému vojenství a slouží tak spíše pouze jako pramen doplňujícího charakteru.

Ačkoliv zdrojů pro rekonstrukci římské armády je tak poměrně dostatek a lze řadu z nich označit jako za velmi konkrétní a detailní, tak v pozdní antice se situace s prameny k vojenské historii Říma, respektive rané Byzantské říše, mění. Mezi stěžejní autory patří Zósimos (asi přelom 5. - 6. stol. n. l.)⁷ s dílem *Historia Nova*, jež vyšlo u nás v překladu A. Hartmanna jako *Stesky posledního Římana*.⁸ Na rozdíl od Polybia, který popisuje vzestup Říma a jeho velikost a ospravedlňuje jeho expanzi, Zosimův popis z pohanské pozice líčí Řím jako upadající říší; z hlediska vojenství nám tento autor přináší informace nejen o některých významných bitvách, ale i o obléhacích zbraních, postavení římského vojáka a obléhání, částečně také líčí některé taktické postupy vojska, nicméně všechny tyto informace jsou spíše přibližné a samy o sobě nestačí k rekonstrukci byť dílčích aspektů byzantského vojska.

Konkrétnější informace o pozdně antickém vojenství lze vysledovat v latinsky psaném díle *Res Gestae Ammiana Marcellina* (4. stol.), jež se celé

---

³ CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*. Přel. a ed. I. Bureš. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964.

⁴ TACITUS. *Letopisy*. Přel. a ed. A. Minařík a A. Hartmann. Praha : Svoboda, 1975, s. 7.

⁵ TACITUS. *Z dějin císařského Říma*. Přel. a ed. A. Minařík. Praha : Svoboda, 1976.

⁶ FLAVIUS JOSEPHUS. *Válka židovská*. 2. díl. Přel. a ed. J. Havelka a J. Šonka. Praha : Academia, 2004, s. 7.

⁷ KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford : Oxford University Press, 1991, s. 2231.

⁸ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Přel. a ed. A. Hartmann. Praha : Odeon, 1983.

nedochovalo (zachované knihy se zabývají obdobím let 353 – 378) a v překladu J. Češky bylo vydáno jako *Dějiny římské říše za soumraku dějin*.⁹ Velmi precizně popsané události těchto let se odráží v porovnání se Zósimem v detailnějších popisech výbavy vojska, obléhacích zbraní, formací a některých jednotek. Ačkoliv Ammianus Marcellinus podává popis dosahující značných kvalit, tak jednotlivé údaje jsou stále dost fragmentované a krátké období, ve kterém se tyto informace nacházejí, je v podstatě izoluje, a tak lze i přes nesporné kvality a podrobnost jeho díla lze vykládat vojenskou tematiku (až na výjimky) stále pouze na úrovni pravděpodobnosti a přibližnosti, přesto ale *Res Gestae* představuje jedinou detailní spojku mezi pozdější byzantskou armádou a dřívější římskou, kde jsou prameny v tomto ohledu nesrovnatelně bohatší.

Dokument *Notitia Dignitatum*, jenž zachycuje správu říše na přelomu 4. a 5. stol, jmenuje mimo úřadů vojenské jednotky a jejich umístění. Problémem ale zůstává doba, kdy byl tento registr sepsán, E. Gibbon uvádí rozmezí let 395 – 407, J. Bury se přiklání k roku minimálně k roku 407, vzhledem k neuvedení přeřazení XX. legie z Británie do Itálie. Nicméně pravděpodobně ale došlo k sepsání tohoto dokumentu až po bitvě u Adrianopole v roce 378, a tak ho nelze zcela spolehlivě použít pro události před tímto datem, neboť u Adrianopole došlo ke zničení řady římských jednotek. Na druhou stranu lze v dokumentu najít určité potvrzení existence některých oddílů a specifických jednotek i v době pozdější, než v jaké jsou popsány například právě Zósimem nebo Ammianem Marcellinem, případně jej lze alespoň částečně použít pro vysledování složení armády na počátku 5. století. Práce používá volně dostupný elektronický přepis z „Latin library“ a překlad do anglického jazyka W. Fairleyho.¹⁰

Epitoma Rei Militaris (De Re Militari) od Flavia Vegetia Renata (4. – 5. stol.) sice poskytuje poměrně detailní popis římského vojska, nicméně jedná se spíše o požadavek na změny v římské armádě, vycházející z frustrace z úpadku Říma i jeho ozbrojených sil, které byly kdysi podle Vegetia

---

⁹ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Přel. a ed. J. Češka. Praha : Arista, 2002.

¹⁰ *Notitia Dignitatum*. Přel. a ed. W. Fairley. [dostupné online]. <URL: <http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.asp>> [cit. 2013-8-2].

nesrovnatelně lepší, než jak je tomu zhruba na přelomu 4. a 5. století, kdy se tato publikace pravděpodobně sepsala. Vegetius, navzdory jeho velké oblibě ve středověku, nebyl vojenský praktik a jeho vojenský manuál lze označit jako produkt teoretické práce, a proto ani tento spis nemůže být považován za esenciální dílo pro poznání vojenství pozdní antiky, autor spíše, jak sám uvádí, kompiluje různé autory, jež o tématu vojenství psali před ním, a přímo nepopisuje bojovou praxi v jeho době, nicméně některé její aspekty lze v manuálu ale nepřímo vysledovat. Použit byl volně dostupný anglický překlad J. Clarka.¹¹

Popisy jednotlivých bitev a průběh válek s Germány a Peršany máme dochovány v díle Prokopia z Kaisareie *De Bellis*, (zhruba 1. pol. 5. stol.). Prokopios se sám zúčastnil prvního tažení byzantské armády pod vedením generála Belisara proti Peršanům a Vandalům (527 – 531; 533 – 534) i proti Gótům na území dnešní Itálie, účastnil se obléhání Říma Góty, které skončilo v roce 538, i vstoupení Belisara do hlavního města Gótů Ravenny v roce 540.¹² Prokopiova práce je stěžejní pro poznání 6. století Byzantské říše, díky jeho spisům máme podrobně zachycenou porážku Gótů v Itálii a taktéž války s Peršany. V češtině vyšlo jeho dílo pod názvem *Válka s Peršany a Vandaly*, jež přeložili A. Hartmann a K. Rubešová¹³ a *Válka s Góty* v překladu V. Vavřína.¹⁴ Prokopiova díla jsou psaná původně v řečtině a autor líčí události válek rámci možností poměrně detailně, dílčím aspektům vojenství ale není věnována taková pozornost, abychom mohli primárně označit *De Bellis* jako zcela zásadní dílo pro poznání vojenských aspektů byzantské říše, na které se tato práce zaměřuje, a tak je možné se sice dovědět opět o obléhacích zbraních, charakteru některých jednotek a složení byzantské armády, nicméně spíše v obecné rovině. Prokopios zároveň ale v poměrně detailním popisu některých bitev odhaluje fragmenty byzantské vojenské taktiky a postupů v různých

---

¹¹ FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*. Přel. a ed. J. Clark. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/>> [cit. 2013-8-2].

¹² DUPUY, Ernest. *Harperova encyklopedie Historie vojenství*. Praha : Forma, 1996, s. 202 – 207.

¹³ PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Peršany a Vandaly*. Přel. a ed. A. Hartmann a K. Rubešová. Praha : Odeon, 1985.

¹⁴ PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Góty*. Přel. a ed. V. Vavřínek. Praha : Odeon, 1985.

bojových situacích, podobně jako tomu je v díle Theofylakta Simokatty (6. – 7. stol.) *Oikumeniké Historia*, jež v češtině vyšlo pod názvem *Na sklonku věků* v překladu V. Bahníka.¹⁵ Kniha zachycuje především období vlády císaře Maurikia v letech 582 – 602 a zároveň počátek vlády císaře Heraklia. Theofylaktův styl psaní je odlišný od Prokopiova; kde Prokopios odbočoval ke geografickým popisům a zamýšlel se například nad různými etniky, se Theofylaktos zabývá zázraky a otázkami křesťanství a informace týkající se vojenství se zde objevují v ještě více obecné podobě, nicméně dohromady tyto spisy podávají řadu informací, které až ve světle díla císaře Maurikia získávají zcela jinou váhu.

Původně už řecky psaný *Strategikon* císaře Maurikia je tak stěžejní dílo pro poznání byzantského vojenství v období 6. století, jazyk je jednoduchý, popisy poměrně detailní a ve výkladu se nacházejí také různé náčrtky, pravděpodobně pro lepší pochopení některých taktických postupů. Z tohoto lze usuzovat, že tento vojenský manuál má spíše praktické ambice a nejedná se tudíž tolik o teorii vojenství, ale o příručku pro velitele, sám Maurikios, ať už byl autorem přímo on nebo někdo z jeho blízkého okolí, byl navíc vojákem a osobně se podílel na vojenských akcích proti Peršanům ještě předtím, než se stal císařem. Zde musíme dodat, že *Strategikon* není primárně určen pouze pro vrchního velitele vojska, ale vzhledem k popisu vojenských postupů na různě významných armádních postech a obecným radám se lze domnívat, že s tímto textem byli obeznámeni i velitele různě velkých jednotek. Z hlediska obsahu lze v tomto vojenském manuálu najít velmi detailně popsání informace o taktice, autor nepředkládá jen taktická řešení možných scénářů bitev a popisy výstroje a výzbroje, ale zabývá se například tím, jak zacházet s koňmi při táboření, jak nakládat s proviantem na cestách či jak používat proslavy nejen před bitvou, ale například i při zdlouhavém táboření; v popisech je tak patrná zkušenost autora s vedením vojska a bitev. Skrze *Strategikon* se mimo jiné dovídáme také částečně o Slovanech, Antech či Langobardech a jejich

---

¹⁵ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*. Přel. a ed. V. Bahník. Praha : Odeon, 1986.

taktice. Vojenský manuál vyšel v překladu G. Dennise pod názvem *Maurice's Strategikon*¹⁶ a představuje základní dílo celé práce.

V omezené míře lze použít pro byzantské vojenství do konce vlády 6. stol. i pozdější spisy; jedná se především o tři anonymní vojenská pojednání: první z nich lze sice datovat do pol. 6. století, zabývá se především opevňováním, taktikou a obléhacími stroji a jeho autorství se připisuje pravděpodobně vysloužilému byzantskému vojenskému technikovi, ovšem další dvě vznikají právě až v průběhu 10. století; druhé se věnuje postupování v bojích v horských oblastech ve východní Anatolii, třetí pak určuje postup při pochodu vojska a táboření na nepřátelském území, zvláště na území dnešního Bulharska. Všechna tato pojednání vyšla opět v anglickém překladu G. Dennise pod názvem *Three Byzantine Military Treatises*.¹⁷ Dále uveďme vojenský manuál *Praecepta militaria* císaře Nikefora II. Foky (963 – 969) a spis *Taktika* Nikefora Urana (zhruba přelom 10. a 11. století), jenž parafrázuje zčásti právě *Praecepta militaria* a z části také dílo *Taktika* Lva VI. Moudrého z přelomu 8. a 9. století. Obě tato pojednání vyšla v anglickém překladu E. McGeera pod názvem *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*.¹⁸ *Taktika* Lva VI. Moudrého¹⁹ z přelomu 9. a 10. století se v práci využívá navzdory tomu, že se jedná převážně o parafrázi *Strategikonu* císaře Maurikia, nicméně přináší i několik zcela nových informací a postupů, které lze abstrahovat porovnáním s předchozími vojenskými manuály.

Vidíme tak, že kvantitativní rozdíl mezi prameny pro římské a pro byzantské vojenství je nepatrný, podstatnější odlišnost tvoří rozdíly kvalitativní. S ohledem na námi vytyčené období a charakter informací můžeme s jistotou spoléhat primárně na díla Theofylakta, Prokopia a Maurikia, částečně také na

---

¹⁶ MAURICE. *Maurice's Strategikon*. Přel. a ed. G. Dennis. Pennsylvania : University of Pennsylvania Press, 2001.

¹⁷ Three byzantine military treatises. Přel. a ed. G. DENNIS. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2009. (DOP 9)

¹⁸ MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2008. (DOS 33)

¹⁹ LEO VI. *The Taktika of Leo VI*. Přel. a ed. G. Dennis. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2010. (DOP 12)

Zósima a Ammiana Marcellina, ostatní prameny mají spíše doplňkový charakter, neboť stojí mimo dané období, ovšem okrajové použití byzantských spisů z pozdější doby přesto umožňuje lepší pochopení, potvrzení nebo vyvrácení některých skutečností. Dílo Flavia Vegetia Renata lze také navíc užít pouze marginálně s ohledem na teoretičnost jeho práce, důležité dílo Ammiana Marcellina se navíc celé nedochovalo a Zósimův spis je pro tyto účely poměrně obecný, a tak lze obecně pozdní antiku označit z hlediska vojenské historie jako období, kde máme k dispozici velice málo informací. Prameny k rekonstrukci dřívějšího římského vojenství tak nabízí o poznání relevantnější informace, než raně byzantské zdroje, a tak jsem se v předkládané diplomové práci potýkal se závažným problémem nedostatku autentických pramenů ke zvolenému tématu v daném období. Problematika pramenů je byzantologům obecně známá a její nedostatečnost souvisí s některými charakteristickými rysy byzantské kultury, neboli toho, co míníme pod pojmem „byzantinismus“ (jakožto kontrapunkt evropského kontinentálního romanismu). Jednou z charakteristik byzantské kultury je totiž proměna uměleckých stylů podstaty umění a jeho cíle a podstatné a v období, kterým se práce primárně zabývá, se už uplatňuje na území Byzantské říše předně umění ikonografické (ikona je v byzantském umění třírozměrná, nicméně třetí rozměr je charakterizován barvou), které kompletně vytěsňuje například umění sochařské, jež by při rekonstrukci byzantského vojenství pomohlo odhalit zcela nové skutečnosti, neboť v pro tyto účely v rámci římské říše máme k dispozici například Trajánův sloup, který odhaluje zbroj římských vojáků. Přestože několik málo sochařských příkladů, zobrazujících osoby, se dochovalo, jedná se zpravidla vždy o světce či náboženské postavy, a tak sochařství, na rozdíl od římské říše, neposkytuje žádné informace například o podobě vojáků či výbavě a výstroji a protože ikonografie má zcela religiózní obsah, souvisí a je spojena s politikou církevní, nebyl v Byzantské říši zájem a potřeba zobrazovat profánní postavy (vojáky, strategy, generály aj.) a tyto tak nenajdeme ani v umění užitkovém, přestože v raně byzantském období nacházíme řadu velice významných vojevůdců, kteří jsou zmiňováni v byzantských kronikách. Problém radikální proměny umění v byzantské kultuře, kvalita verbálních pramenů a nedostatek nonverbálních pramenů činí

s ohledem na předmět vojenské historie ze zpracování raného byzantského vojenství a rekonstrukce vybraných aspektů pozdně antického byzantského vojska velice obtížný úkol, který lze spíše jen nastínit a teoreticky zodpovědět s ohledem na římskou tradici a pozdější písemné informace z Byzantské říše v období zhruba 10. století.

Téma byzantského vojenství není (na rozdíl od římského) příliš zpracováno v odborné literatuře, a tak přestože římské vojsko je výborně a poměrně detailně zpracováno například v publikacích A. Goldsworthyho *The Complete Roman Army*,²⁰ P. Connollyho *Greece and Rome at War*²¹ či *The Roman Army* od P. Southerna,²² jež se zabývají výbavou, taktikou i strukturou vojska, tak v současnosti máme k tématu byzantského vojenství jen několik málo monografií, které ale zdaleka nepostihují v této práci rozebírané aspekty byzantského vojska. K dispozici máme například *Byzantine Wars* od J. Haldona, který vykládá doslova vojenské dějiny říše, od téhož autora vyšlo taktéž *Warfare, State and Society in Byzantine World*,²³ jež se zabývá vztahem a vlivem války na byzantský stát a společnost. W Treadgold vydal v roce 1999 významnou publikaci k tomuto tématu *Byzantium and Its Army*,²⁴ nicméně monografie předkládá velmi stručný a nekompletní vývoj byzantské armády ve vybraných obdobích, ale na druhou stranu v ní najdeme například i výlohy spojené s vedením války a další ekonomické otázky, zbytek publikace pak tvoří opět vztah společnosti, státu a války, podobně jako u J. Haldona. Na závěr uvedme knihu *The Late Roman Army* od P. Southerna a K. Dixonové,²⁵ jež se zaměřuje na vojenství v pozdní antice; práce se ovšem zabývá více ideologií války, zásobováním, ekonomickými potřebami spojenými s vedením ozbrojeného konfliktu a okrajově i náboženstvím v římské armádě. Kniha se tak primárně opět nezabývá námi zvolenými aspekty a navíc se spíše

---

²⁰ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*. London : Thames & Hudson, 2011.

²¹ CONOLLY, Peter. *Greece and Rome at War*. Barnsley : Frontline Books, 2012.

²² SOUTHERN, Pat. *The Roman Army: A Social and Institutional History*. Oxford : Oxford University Press, 2007.

²³ HALDON, John. *Warfare, State and Society in Byzantine World*. London : Routledge, 1999.

²⁴ TREADGOLD, Warren. *Byzantium and Its Army, 284-1081*. Stanford : Stanford University Press, 1995.

²⁵ SOUTHERN, Pat; DIXON, Karen. *The Late Roman Army*. New Haven : Yale University Press, 2012.

zaměřuje nejvíce na 3. a 4. století, které v této práci stojí spíše stranou. Z těchto důvodů práce využívá odbornou literaturu spíše v omezené míře a zaměřuje se více na práci s písemnými prameny.

2 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA BYZANTSKÉ KULTURY

Vzhledem ke skutečnosti, že práce se zabývá aspekty byzantského vojenství ve vybraném období, jež disponuje svými specifiky, tak je na místě stručně zmínit s kulturní a historický kontext, v jehož rámci se práce pohybuje, neboť ačkoliv je v tomto případě sice kladen důraz na vojenství, tak i tato stránka byzantské říše vyrůstá z určitých tradic, a také jisté historické návaznosti. Zároveň je třeba nutně zmínit některé problematické body týkající se datace a vzniku říše, neboť s tímto úzce souvisí určení vzniku byzantské armády.

Z hlediska datace vzniku Byzantské říše neexistuje jednoznačná odpověď. Za prvé je třeba si uvědomit, že termín Byzanc označuje pojem, který vytvořil v 16. století Hieronymus Wolf. Z hlediska identity se obyvatelé Byzantské říše cítili být Římany (*romaioi*), dědici Římské říše. Byzantinci (*byzantioi*) bylo pak jen označení pro obyvatele Konstantinopole. Nutno dodat, že byzantští vzdělanci se otevřeně sice hlásili spíše k řecké tradici vzdělanosti *paidea*, nicméně i oni se cítili být Římany.²⁶ Název říše vychází z pojmenování řeckého osídlení *Byzantion*, které se nacházelo na západní, evropské straně úžiny Bospor. Tato původně megarská kolonie byla založena kolem roku 660 př. n. l. a podle legendy jí založil na popud delfské věštkyně Pýthie Byzas, v historických pramenech někdy také společně s Antem. Odtud tedy pochází pravděpodobně název Byz-ant-ion, v pramenech je možné ho vysledovat například v díle Xenofóna, který popisuje táboření „Deseti tisíc“ v Byzantionu, řeckého vojska. Byzantion tak na přelomu 5. a 4. stol. př. n. l. podle jeho popisu už lze označit za město obehnané obranými zdmi s bránami,²⁷ dále ve spisu Diodora Sicilského, který popisuje posily, jež dorazily z Byzantia k obraně Perinthu před Filipem Makedonským v letech 340 – 339 př. n. l.,²⁸ z Byzantia zároveň také pocházely lodě, které získal později Alexandr Makedonský asi kolem roku 335 př. n. l., jež použil k pronásledování Thráků a

---

²⁶ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha : Vyšehrad, 1990, s. 39.

²⁷ XENOFÓN. *Anabáze*. Přel a ed. J. Šonka. Praha : Odeon, 1974, s. 212 – 214.

²⁸ DIODORUS SICULUS. *Historical Library*. Vol. VIII. Přel a ed. C. Bradford Welles. Loeb Classical Library, 1963. s. 47 - 48; 53 – 54.

Triballů.²⁹ Na přelomu 2. a 3. století byl Byzantion prosperujícím městem s vysokým počtem obyvatelstva, zdroje získal jednak obchodně díky své poloze a jednak díky množství půdy, které mu patřilo. Město sehrálo také svou roli ve střetu Septimia Severa s rivalem Nigerem na přelomu 2. a 3. století, už v této době se jednalo o i vojenský významný bod, a to nejen díky jeho poloze, ale i díky jeho obraným prvkům: „*Město bylo obeháno obrovskou pevnou hradbou z kvádrových mlýnských kamenů, které byly na sebe kladeny velmi těsně a spojeny. Nikdo tudíž nepřipadl na myšlenku, že se hradba skládá z částí, ale každý se domníval, že je celá z jednoho kusu kamene.*“³⁰ Byzantion nakonec však podlehl silám Severa a řada budov se zničila, mezi nimi i divadlo a lázně.³¹ V této lokalitě se pak rozhodl císař Konstantin I. V roce 324 vybudovat nové hlavní město říše, které neslo název *Konstantinópolis* (město Konstantinovo).³² Vytvoření nového města ale nebylo záměrným krokem, směřujícím ke vzniku nové říše, ale jeho založení bylo důsledkem ryze praktického rozhodnutí: pomineme-li skutečnost, že Řím postupně upadal a byl neustále ohrožován z vnějšku i zevnitř, tak umístění na evropské straně Bosporu umožňovalo kontrolu římské silnice *Via Egnatia*, dále cesty z Chalkedonu, jenž ležel naproti Konstantinopoli, do Nikodémie, a také zároveň přístupu do Černého moře. Taková poloha umožňovala navíc lépe vést boje u Dunaje a s Peršany na východě říše.³³ Jedna z možností určení vzniku Byzantské říše odpovídá tedy založení Konstantinopole. Nejedná se pouze o symbolické datum; se založením nového hlavního města se pojí také přenesení politického života na východ, na druhé straně ale k definitivnímu rozdělení říše, tedy k situaci, kdy obě části říše jsou na sobě zcela nezávislé, dojde až ke konci 4. století v roce 395 po smrti Theodosia I, jenž jako poslední vládl celé říši,³⁴ která v této době stále navazuje na Diokleciánovy správní reformy, ale zároveň už postupně vytváří vlastní identitu na poli náboženství,

---

²⁹ LUCIUS FLAVIUS ARRIANUS. *Anabasis of Alexander*, 1a III. Přel. a ed. E. J. Chinnock. [dostupné online]. URL: <<http://websfor.org/alexander/arrian/book1a.asp>> [cit. 2013-8-2].

³⁰ HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*. Přel. a ed. J. Burian a B. Moučová. Praha : Svoboda, 1975, s. 81.

³¹ HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*, s. 90.

³² KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 344.

³³ KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 508.

³⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, 1992, s. 7 – 8.

kultury a ideologie; tyto prvky jsou už značně specifické v době vlády císaře Justiniána v letech 527 – 565.³⁵ Připočteme-li k těmto faktům skutečnost, že až v 7. století dochází k silnému prosazení řeckého prvku, jenž se pojí s byzantskou formou křesťanství (což lze vidět například na změně titulu vládce: místo *Imperator Caesar Augustus* se vládce stal král věrný Kristu – *pistos en christó Basileus*), a který tvoří základ byzantské civilizace,³⁶ a také konečně opuštění latiny za císaře Heraklia v první polovině 7. století, jež dále utváří charakteristiku Byzantské říše, tak je zřejmé, že vznik tohoto státního útvaru je obtížné určit. Z výše uvedeného je tak zřejmé, že stanovení jakéhokoliv fixního data vzniku by nezohledňovalo vývoj civilizačních prvků říše, a pokud by se nám vůbec podařilo tyto aspekty vzít v potaz a určit přesný rok, tak by se v krajním případě nacházel právě až v 7. století, nicméně by opět opomíjel evoluci byzantských specifik, jež jsou ale už v předchozí době evidentní. Z těchto důvodů autor práce chápe vznik Byzantské říše jako postupný proces, jenž se překrývá s dozníváním západořímské tradice, která ale zčásti žije jednak v identitě Byzantinců, ale také například i v právu a v institucích.

Instituce, jež v Římě postupně zanikaly, přežívali v Byzanci nadále, a tak na východě funguje úřad konsula, který byl ale jmenován císařem, kvestor, jenž byl v podstatě poradcem císaře v oblasti práva, senát, který fungoval až do pádu říše a samozřejmě také přetrvávala instituce císaře. Přestože všechny tyto pocházejí z Říma, tak v Byzantské říši neplní úplně stejnou funkci jako na západě: například kvestor v Římě původně vyšetřoval hrdelní zločiny a později dohlížel na finanční záležitosti, senát v Konstantinopoli je spíše konzultativní těleso s omezenými legislativními pravomocemi, jež v konečném důsledku stejně podléhalo rozhodnutí císaře.³⁷

Dalším základním znakem byzantské civilizace, který je ale také jedním z důvodů postupného odcizování východu a západu, je křesťanství v ortodoxní, pravověrné formě. Problém v oblasti křesťanství spočíval v první řadě především v problému jazyka a překladu; řečtí autoři byli velmi kritičtí

---

³⁵ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, s. 7 – 8.

³⁶ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*, s. 54.

³⁷ GREGORY, Timothy. *A History of Byzantium*. Wiley-Blackwell, 2010, s. 4 – 5.

k tomu, jak se překládaly křesťanské texty do latiny a výsledek se podle nich obsahově odlišoval od původních textů, a tak se například vedl spor o překlad pojmu *podstata hypostasis* pojmem *substantia*, kdy Řekové trvali na nepřeložitelnosti tohoto termínu. Nelze ale vykládat prohlubující se rozdíly východního a západního křesťanství pouze jazykovými odlišnostmi; římská církev se organizací i konceptem lišila od východní, vytvořila vysoce hierarchizovanou vrstvu kněží, také nařizovala, jak by se mělo žít, a stanovovala pevné mantinely pro jednání. Východní forma křesťanství byla více osobní, cílem bylo poznat Boha a dojít ke spáse způsobem *théosis* (zbožštění), cestou kontempace, tedy vnitřním rozjímáním. Západní teologie se navíc soustřeďuje především na oběť Ježíše Krista za lidstvo, kdežto byzantská řeší více vztah Boha, člověka světa.³⁸ Mějme ovšem na paměti, že i křesťanství, podobně jako další sféry říše, procházelo svým vývojem a období, jímž se práce zabývá, je primárně obdobím utváření charakteru ortodoxního vyznání.

Křesťanství, které bylo určeno jako státní náboženství v roce 392, silně prostupovalo byzantskou civilizací a celou společností ve všech jejích vrstvách a zároveň legitimizovalo její existenci; říše nebyla důsledkem mocenských aspirací jednotlivců a výsledkem politického vývoje, ale vznikla božím působením a byla součástí božského plánu. Z tohoto vychází i pojetí císaře, jenž sice nebyl bohem, ale vládl z boží vůle, svou moc tedy od Boha odvozoval. Byzantští císařové sice nebyli po smrti zbožštění, jako například někteří jejich římsští protějškové,³⁹ neboť to odporovalo křesťanskému učení, nicméně se jim přiznávaly tituly jako například *isapostolos* (císaři Konstantinovi), tedy „rovný apoštolům“. Ačkoliv tedy nešlo o apoteózu v právním slova smyslu, tak osoba císaře měla značně sakrální charakter, a i

---

³⁸ DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*, s. 43 – 44.

³⁹ „U Římanů je totiž zvykem prohlásit za bohy ty císaře, kteří zemřeli a zanechali své syny jako nástupce. Tuto poctu nazývají apotheosa. Tělo zesnulého panovníka pohřbívají se všemi poctami tak, jak je tomu u ostatních lidí. Zhotoví však voskovou podobiznu, zcela shodnou se zesnulým, a vystaví jí u vchodu do císařského paláce na velkém lehátku ze slonové kosti, zdvihajícím se do výše a vyloženém pokrývkami protkávanými zlatem. Tato figurína leží přede všemi a svou bledostí připomíná nemocného.“ In: HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*, s. 109.

proto v sobě spojovala světskou a duchovní moc. Jeho úkol spočíval v dohlížení na pravověrnost a v její obraně, zároveň jmenoval vybrané duchovní do církevních úřadů, které ale zároveň mohl kdykoliv odvolat, na druhou stranu musel církev také respektovat, neboť ta také legitimizovala jeho pozici. Císařský absolutismus, který byl navíc silně centralizovaný, pak vycházel z přesvědčení, že stejně jako moc boží, jež je jednotná a soustředěná v ruce jednoho Boha, tak i moc panovníka na zemi jako náměstka božího měla odrážet toto přesvědčení, neboť jen tak bylo možné zajistit světový řád, jež zrcadlí řád boží. Přes toto všechno přeci jen existovala v Byzantské říši neformální protiváha k císařskému absolutismu, a tím bylo vojsko. Nezřídka docházelo v říši k uzurpacím trůnu za pomoci armády, čemuž napomohly i vojensko-administrativní reformy pravděpodobně ze 7. století,⁴⁰ nicméně tyto uzurpace jsou odvrácenou stránkou dědictví Říma, kde v době po ukončení vlády Severových synů Caracally a Gety ve 20. letech 3. století nastává až do nástupu Diokleciána v roce 284 období násilných převratů a uzurpací.

Byzantskou říši tak lze označit jako specifický státní útvar, jenž navazoval na římskou tradici především zachováním antických institucí, dále se vyznačoval pomalou a specifickou feudalizací,⁴¹ ortodoxním pojetím křesťanství, absolutistickým centralismem s řeckou kulturou a specifickou vojenskou organizací.⁴² Tyto faktory mají na svědomí fakt, že nelze nalézt k Byzantské říši protějšek jak v Orientu, tak ani v Evropě.

---

⁴⁰ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, s. 12 – 13.

⁴¹ tzv. *Pronoia*.

⁴² ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, s. 34 – 35.

3 STRUČNÁ HISTORIE ŘÍMSKÉHO VOJENSTVÍ

O počátcích římského válečnictví toho není mnoho známo. Římané začali psát svou historii až v průběhu 3. století před naším letopočtem a ani tehdy neměli ke své minulosti mnoho relevantních zdrojů, a proto je do tohoto období velmi obtížné oddělit mýtus od skutečnosti a podat spolehlivý obraz raného římského válečnictví, i přestože se dochovalo například dílo Tita Livia *Ab Urbe Condita*, jež popisuje i nejranější historii Říma.⁴³

Podoba raného římského vojenství byla výsledkem působení kultur, jež ovlivnily nejen Římany, ale i další etnika či společenství na Apeninském poloostrově; jednalo se především o keltskou kulturu halštatskou, u které lze mluvit o blízkém propojení mezi sociálním postavením v kmeni v závislosti na bojové zdatnosti či o elitních válečnických vrstvách,⁴⁴ Je tedy možné, že přestože se tato kultura plošně nerozšířila na Apeninském poloostrově (nacházela se mj. na území severní Itálie, tak vzhledem ke svému celkovému rozšíření nelze vyloučit působení na Římany, byť třeba prostřednictvím jiných společenství (ať už byli Římané etruského či italického původu) v období zhruba do počátku 6. století př. n. l. Takové působení je pravděpodobné, neboť halštatská kultura zpracovávala železo a mezi římskými archeologickými nálezy z této doby našly 70 cm dlouhé železné meče, které mezi prvními v Evropě používala právě kultura halštatská. Ochranná zbroj byla nicméně stále ještě bronzová – přilbice hrncovitého tvaru, bronzové brnění chránící především hrud', případně i břicho, jež se zapínalo pomocí kožených pásků, oválné štíty *ancile*, jejichž přesný způsob používání v boji není stále jasný.⁴⁵ Je ale nutné mít na paměti že takový štít mohl být ale také spíš odznakem hodnosti či postavení, mohlo se jednat o repliku běžného dřevěného štítu, určenou do hrobu významného či bohatého bojovníka. Další archeologické nálezy nám ale dokládají i kopí s bronzovými hroty i bronzové meče a dýky. Vzácný je také nález bronzové etruské helmy, pravděpodobně zhruba z 8. století př. n. l., tato přilbice mísovitého tvaru je tvořena spojením dvou částí;

---

⁴³ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 20.

⁴⁴ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, Praha : Deus, 2006, s. 41.

⁴⁵ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 41.

na vrchní straně se zužuje do špičky a navíc disponuje plátem šípovitého tvaru, jenž helmu opticky jednak rozšiřuje, ale především zvyšuje. Bojovník pak vypadal větší, což mělo mít pravděpodobně psychologický efekt na morálku protivníka.⁴⁶

V době dominance Etrusků zhruba na počátku 6. století se objevuje v římské (etrusko-římské) armádě formace falanga, jež se sem dostala z Řecka, respektive z řeckých oblastí v Itálii; Etruskové totiž byli v kontaktu s řeckými koloniemi v oblasti jižní Itálie a Sicílie a pravděpodobně ze střetu těchto dvou etnik se následně falanga dostala do Říma⁴⁷ a stala se postupně jedním z hlavních pilířů římské vojenské taktiky.

Falanga označuje formaci, kdy pevně semknuté řady prakticky stejně vybavených bojovníků fungují jako jeden celek, když v první linii voják padne, tak je okamžitě nahrazen dalším, jenž stojí za ním. Původ této taktiky sahá pravděpodobně až k sumerské civilizaci, za rozšíření falangy po Evropě jsou ale odpovědni Řekové (8. – 7. stol. př. n. l.). Této formaci odpovídala i výbava vojáka, původně byl řecký bojovník vybaven štítem typu *hoplón*, tento štít kulatého talířovitého tvaru o průměru až jednoho metru se držel prostrčením předloktí skrze dva kožené či kovové pásy a zároveň sevřením dalšího úchyty dlaní. Jeho dostatečná velikost umožňovala krytí nechráněné části spolubojovníka po levé straně, a tak vojáci museli spoléhat jeden na druhého.⁴⁸ Dále byli vybaveni bronzovým hrudním brněním či lněnou ochranou a bronzovými holeními chrániči. Původně *hoplitům* jako zbraň sloužila dvě vrhací kopí, později pak dlouhá kopí *dory*, jež byla namířena ve směru útočícího protivníka, a která disponovala délkou přesahující dva metry, a krátkými meči *xiphos*. Cílem bylo udržet formaci za každou cenu, jednat jako jeden muž a zdržet se individuálních hrdinských počinů, které mohly ohrozit nejen ostatní vojáky, ale především celý šik. Původní řecká falanga nebyla ani

---

⁴⁶ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 19.

⁴⁷ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 41.

⁴⁸ Například spartský systém výchovy *agogé* byl v podstatě přípravou na boj ve falange, vojáci spolu cvičili, jedli a dokonce i bydleli ve společných prostorách, jež měla každá jednotka k dispozici. Členství v takové jednotce bylo doživotní, pokud tedy voják nechtěl ztratit status svobodného občana, z kterého plynuly značné majetkové i právní výhody, nemohl jednotku sám opustit.

tak široká, jako spíše hluboká; formace tedy vytvářela jakýsi obdélník, jehož užší strana tvořila přední linii.⁴⁹ Aby vojsko pokrylo širokou část bojiště, muselo tedy být vedle sebe těchto operujících celků větší množství, než kdyby falanga tvořila širokou, zato mělkou řadu. Z hlediska taktiky mají obě možnosti své výhody i nevýhody, hluboká řada nabízela dostatečný počet záloh, a jednotka byla tedy obtížněji prorazitelná, zato nepokrývala dostatečný prostor bojiště, a jednotek tak muselo být víc. To sice mohlo nabízet větší flexibilitu na bojišti, ovšem větší počet oddílů zvyšoval pravděpodobně také organizační nároky, zvláště v bitevní vřavě. Široká falanga kontrolovala větší frontální prostor, ale hrozilo větší riziko zhroucení sestavy, neboť záložních řad bylo méně, zároveň byla také více ohrožena na křídlech.

Za vlády Servia Tullia v 6. stol. př. n. l. došlo k řadě reforem, které úzce souvisely se službou v armádě. Servius Tullius jednak rozdělil společnost podle jejich majetku a sociálního statutu do čtyř tříd: Do první třídy byli zařazeni ti nejbohatší a měli být vybaveni právě po vzoru řeckého hoplity, jedinec si musel opatřit helmu, hrudní brnění, holenní chrániče a štít, k útoku pak používal dlouhé kopí a meč. Takováto výbava byla velmi nákladná, a proto se požadovala jen u těch nejbohatších.⁵⁰ Muži starší čtyřiceti let sloužili jako strážci města, mladší se aktivně účastnili válečných tažení a bojů mimo Řím. Druhá třída se od první lišila především absencí hrudního pancíře a menším oválným štítem,⁵¹ který pravděpodobně ale už nebyl z kovu, třetí třídě se předepisovalo stejné vybavení jako třídě druhé s výjimkou holeních chráničů, druhá třída byla už kompletně osvobozená od kompletního brnění a první třída měla k dispozici pouze praky a kameny.⁵² Nejbohatší třída se organizovala do osmdesáti centurií, druhá, třetí i čtvrtá pak do dvaceti centurií a pátá do třiceti, dalších dohromady osmnáct centurií tvořilo jezdeckvo a na závěr fungovaly ještě tři centurie muzikantů.⁵³ Dohromady tedy můžeme mluvit o armádě o velikosti zhruba 15 200 mužů. Vzhledem k výše uvedenému lze tvrdit, že v 6.

---

⁴⁹ CONOLLY, Peter. *Greece and Rome at War*, s. 37.

⁵⁰ TITUS LIVIUS. *The History of Rome*, vol. 1., s. 51 – 52.

⁵¹ Pravděpodobně předchůdce štítu typu *scutum*.

⁵² TITUS LIVIUS. *The History of Rome*, vol. 1., s. 51 – 52.

⁵³ TITUS LIVIUS. *The History of Rome*, vol. 1., s. 51 – 52.

století už římská armáda funguje na řeckém modelu vojenství, pojímá falangu jako základ své bojové praxe a od této chvíle nastává postupná evoluce římského vojenství tak, jak ho běžně známe: založené na disciplíně, důrazu na pěchotě a vysokým stupněm organizovanosti, ačkoliv některé body této reformy se zdají být minimálně zvláštní: pokud se podíváme na podíl centurií, tak zdaleka největší počet tvoří nejbohatší třída a není moc pravděpodobné, že v rámci složení obyvatel Říma by tvořily tak silně majoritní podíl právě ti nejbohatší.

Přesnější informace o římské vojenské praxi jsou zaznamenány v díle Polybia, jež zachycuje období od roku 264 př. n. l. až do roku 146 př. n. l., tedy část období republikánského zřízení a Punských válek.

V Polybiově popisu se už setkáme s legiemi. Legie původně označovala veškeré římské vojenské síly, které se v minulosti posílaly většinou jako celek k vyřešení určitého vojenského konfliktu; Řím se tedy čas od času nacházel ve stavu, kdy se svolalo vojsko a poslalo se do určité destinace a město tak nebylo chráněno, nicméně s rozšiřováním římské sféry vlivu se také zvyšovalo ohrožení z různých směrů a od rozličných národů a etnik, a proto se zvyšovaly nároky na organizaci vojska. Už tedy nestačila jedna armáda fixního řeckého typu, jež se svolala v případě potřeby a poslala do konfliktu, a tak byly nutné určité změny.

Legie v této době spadala pod vedení konsulů a měla mezi 4 200 – 5 000 muži. Základní taktickou jednotkou v této době představuje manipul, jenž byl tvořen dvěma centuriemi po šedesáti mužích, v čele centurie pak stál *centurion* (setník) a navíc se v každé této jednotce nacházel nositel zástavy. Manipuly byly rozestavěny do tří řad šachovnicovým způsobem; V první řadě stáli *velites*: „Když se setkali na místě setkání (konsulové a vojáci, pozn. aut.), utvořili z nejmladších a nejchudších *velites*.“⁵⁴ Tato skupina měla být vyzbrojena mečem, vrhacími oštěpy a malým kulatým štítem *parma*. Druhá řada se skládala z jednotek *hastati*, „kterým je nařizeno disponovat kompletní

---

⁵⁴ „When they come to the rendezvous, they choose the youngest and poorest to form the *velites*.“ (Přeloženo autorem práce – každá další anglická citace je přeložena autorem, pokud není uvedeno jinak). In: POLYBIUS. *The Histories*, s. 321.

výbavou. Římská plná zbroj se skládá ze štítu *scutum*, který je konvexního tvaru a měří dva a půl stopy na šířku a čtyři stopy na výšku ... mimo štítu nosí také meč, visící na pravém stehně, který se nazývá Španělský meč ... k tomu všemu měli ještě dva oštěpy *pilum* a mosaznou helmu a chrániče holení ... běžní vojáci nosí mosazný hrudní plát čtvercového tvaru, jenž upevňují před srdce, a proto ho nazývají chránič srdce ...⁵⁵ Bohatší vojáci ale místo chrániče srdce *pectorale* nosili už v této době kroužkové brnění. Starší jedinci tvořili třídu *principes* a nejstarší *triarii* stáli v posledních řadách v menším počtu, nežli ostatní tři skupiny. Rozdíl ve výbavě v porovnání s *hastati* nalezneme pouze u nejstarších, kteří místo vrhacího kopí nosili kopí pro boj zblízka *hasta*.⁵⁶

Svojí úlohu také hrálo jezdeckvo, které se organizovalo do skupin *turnae* po třiceti jezdcích, v jejichž čele stáli tři velitelé *decuriones*. Polybius uvádí, že v minulosti tito jezdci bojovali téměř nazí, což jim sice poskytovalo velkou obratnost a schopnost flexibility na bojišti, nicméně v boji byli lehce zranitelní. Navíc bojovali s kopími, jež se lehce zničily po krátké době používání, neboť se vyráběla moc tenká a křehká. Jejich štít byl pouze malý a kulatý, potažený kůží. V Polybiově době byla římská jízda už lépe vybavena; vedle lepších a silnějších kopí, která vydržela po celou dobu boje, disponovali také štítem řeckého typu.⁵⁷ Tato informace je mimořádně cenná, neboť částečně odhaluje úlohu jezdeckva v římské armádě, jež se začne jen částečně měnit během pozdní antiky. Neobrněná lehká jízda nebyla dozajista stavěna do přímých bojů a spíše fungovala jako výzvědný prvek to jednak vyhledáváním nepřítelů před bitvou a zjištěním informací o jeho síle, počtu, složení, výbavě či pohybu, či při hlídání utábořeného vojska, kdy mohla být armáda včas informována o hrozícím nebezpečí. Do boje se nasazovala nejspíše jen ve chvílích, kdy nemohla být zásadně ohrožená a kdy bylo v její moci rozhodnout ve

---

⁵⁵ „... *hastati* are ordered to wear a complete panoply. The Roman panoply consists firstly of a shield, the convex surface of which measures two and a half feet in width and four feet in length ... Besides the shield they also carry a sword, hanging on the right thigh and called a Spanish sword ... In addition they have two *pila*, a brass helmet, and greaves. The common soldiers wear in addition a breastplate of brass a span square, which they place in front of the heart and call the heart-protector.“ In: POLYBIUS. *The Histories*, s. 321.

⁵⁶ POLYBIUS. *The Histories*, s. 318 - 321.

⁵⁷ POLYBIUS. *The Histories*, s. 325.

specifických situacích, jakými je například podpoření pěchoty na hroutícím se křídle nepřítele, případně zabránění nepřátelským jezdcům provést obchvat nebo pronásledování neuspořádaně prchajících nepřátel. Přestože Polybius mluví o tom, že v jeho době je jízda už vybavena podstatně lépe, tak se její úloha prakticky nemění; římská armáda je (nejen) v této době armádou především pěchotní. Toto tvrzení podporuje i fakt, že podle Goldsworthyho měla kavalerie sílu pouze zhruba 300 jezdců, což není ani desetina tehdejší legie.⁵⁸

Vedle pěchoty a jízdy bojovaly v republikánské armádě spojenecké jednotky různého původu, jež se označovaly jako *alae*. Tyto oddíly stály ve formaci po stranách rozestavené legie a tvořili je bojovníci různých italských kmenů. Zajímavostí je, že tyto jednotky disponovaly větším podílem jezdeckva oproti římské armádě,⁵⁹ a tak se dá předpokládat, i s ohledem na jejich postavení, že jejich jízdní část operovala společně s římským jezdeckvem a pěchotní složka kryla křídla legionářů.

Z výše uvedené stručné rekonstrukce římské armády v období do Mariových reforem lze vysledovat legionářskou taktiku. Zásadní změna oproti rané římské armádě spočívá ve výzbroji, vojáci jsou vybaveni meči jako hlavními zbraněmi, což znamená opuštění falangy jako hlavní bojové formace, neboť s krátkými meči by taková taktika byla neúčinná a místo toho se používá šachovnicové rozestavení pěchoty, jež se skládala z menších bojových jednotek *manipulů*; tato formace umožňovala pravděpodobně flexibilnější vedení boje, větší taktické možnosti a nespolehala se jen na první linii bojovníků, jako tomu bylo u falangy, která ale byla marginálně přítomná i v této nové římské taktice, a to tu poslední řady triarii, jež bojovali právě kopím hasta, nicméně jedná se už jen o minoritní prvek v manipulovém postavení. Podle Anglimma pak byly z triarii během Druhé punské války (218 – 201 př. n. l.) učiněny mobilní zálohy římským vojevůdcem Scipiem, které místo postavení v poslední bojové linii plnily rozličné bojové úkoly, například rozšiřovaly římské

---

⁵⁸ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 28.

⁵⁹ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 28.

linie tak, aby se vyrovnaly kartaginskému postavení, či napadaly křídla tam, kde bylo zrovna potřeba.⁶⁰

Koncept římské armády, založený na odvodech, se zdá být úspěšný. Jedna z jeho velkých výhod spočívala především v množství lidských zdrojů, neboť jak se rozšiřovalo území říše, tak se zvětšoval i počet potenciálních vojáků a to i přesto, že ne všem bylo uděleno římské občanství. Ovšem i ti s nižším statutem měli povinnost sloužit v armádě. Vždy jen část mužů podléhala odvedení a rezervy byly tak značné, že se říše zvládla vypořádat i s významnými ztrátami v Druhé punské válce a i přesto zvítězit, zároveň se ale armáda musela vždy při jejím povolání znovu cvičit, což v případě stále vojenské síly není třeba, legionáři jsou v takovém případě cvičeni neustále; trénink činí v podstatě mimo boj jejich zaměstnání, a proto je permanentní vojsko oproti odvodům v tomto ve značné výhodě. I když se do nově vzniklého vojska dostala část veteránů z předchozí armády, tak tito se už nenacházeli v takové formě, vyšli ze cviku a celkového návyku na život v poli, sloužili také s jinými lidmi, pod jinými důstojníky, a tak ve skutečnosti jejich zkušenosti nepředstavovaly takovou výhodou, jak by se mohlo na první pohled zdát a jako tomu je ve stálých složkách. Ačkoliv rozšiřování říše přinášelo výhody z hlediska potenciálních rekrutů, tak zároveň odhalovalo slabiny konceptu dočasných legií. Nově odvedená vojska cestovala na velké vzdálenosti a často byly mnoho let pryč, což ovlivnilo ale například i domácí úrodu, neboť podstatnou část vojáků tvořili farmáři, kteří najednou opustili svá pole na mnoho let a po skončení služby se navíc často už neměli kam vrátit, zároveň bylo nutné zajistit neustále ohrožovaným příhraničním oblastem ochranu proti nájezdům nepřátel, a tak vzrůstala potřeba stálých posádek v lokalitách daleko od centra říše. Z těchto důvodů se služba v legiích stávala stále méně atraktivní a efektivita armády už během poloviny 2. stol. př. n. l. klesala a zůstalo jen otázkou času, kdy systém projde revizí.⁶¹

Ta proběhla v době konzula Gaia Maria v roce 107 př. n. l., jenž se v té době podílel na válce s králem Numidie Jugurthou, který chtěl sám vládnout

---

⁶⁰ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 48.

⁶¹ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 43

rozdělenému Numidijskému království. Ačkoliv byl Marius zvolen konzulem, tak nemohl vytvářet nové legie, ale měl možnost alespoň rekrutovat dobrovolníky. Tito zájemci o službu pocházeli v drtivé většině z nejchudší vrstvy (*capite censi*) a nedisponovali prakticky žádným majetkem, což s ohledem na fakt, že voják si musel výstroj opatřit sám, znemožňovalo těmto lidem vstup do legií.⁶² Pro Maria se ale tento fakt nezdál být žádnou překážkou: „Byl zvolen vítězně a najednou začal vybírat vojáky navzdory všemu právu a zvykům, přijímal otroky i chudé, zatímco dřívější velitelé takové nikdy nezapisovali; přijímali jen ty s odpovídající kvalifikací a majetkem, jenž byl zárukou jejich dobrého chování.“⁶³ Nicméně už v roce 122 př. n. l. se v Římě vydal zákon o státem vydávaném vojenském oblečení, což započalo cestu ke standardizaci římské vojenské výstroje,⁶⁴ která se ale už v době Maria pravděpodobně distribuovala státem v plné míře. Nově vzniklé legie lze charakterizovat v podstatě jako divize stále armády, které měli své permanentní číslo a jméno, ve znaku stříbrnou orlici, v armádě bylo možné zároveň vést poměrně slušnou kariéru s možností postupu; už centurion se těšil určité společenské vážnosti, což dohromady s vidinou stálého žoldu a pravděpodobně i určitého smyslu života dohromady lákalo občany z chudších vrstev. Vojáci se se svými legiemi identifikovali, vznikala mezi nimi zdravá rivalita a místo nuceného zla mohla být armáda mnohem lepší volbou než chudý život.⁶⁵

Marius definitivně opustil koncept manipulů a jako standard přijal *kohorty*, jež ale už dočasně fungovaly během Druhé punské války v bojích proti Hannibalovi, a které tvořily tři manipuly. Základní charakteristika kohorty spočívala především ve standardizované výbavě vojáků, jednotném tréninku a zjednodušeném systému velení. Legii tvořilo deset kohort, tedy deset

---

⁶² GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 46 – 47.

⁶³ „He was elected triumphantly, and at once proceeded to levy soldiers contrary both to law and custom, enlisting slaves and poor people; whereas former commanders never accepted of such, but bestowed arms, like other favours, as a matter of distinction, on persons who had the proper qualification, a man's property being thus a sort of security for his good behaviour.“ In: PLÚTARCHOS. *Lives of the Noble Greeks and Romans*. Caius Marius [dostupné online]. URL: <http://classics.mit.edu/Plutarch/c_marius.html> [cit. 2013-23-1].

⁶⁴ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 55.

⁶⁵ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 47; 49.

důstojníků mezi sebou mohlo efektivně komunikovat, ale ne na úkor flexibility postavení, neboť kohorta mohla díky své velikosti operovat i samostatně, ale zároveň ještě zvládala pružně reagovat na aktuální potřeby bitvy. Oproti postavení, které udává Polybius (*triplex acies*), sice po Mariových reformách zůstává postavení do tří řád, nicméně to je tvořeno právě už stejnými jednotkami a navíc zde zcela chybí lehce vyzbrojení velites v první řadě, kteří jsou zařazeni v rámci kohort.⁶⁶ Kohortu tvořilo šest centurií po osmdesáti mužích a celá legie se skládala z deseti kohort (4 800 mužů) a ačkoliv zůstává šachovnicové rozestavení jednotek, tak oproti manipulovému konceptu nevypadá půdorys k boji připravené legie jako šachovnice doslova, tedy jako jednotky ve čtvercových formacích i s mezerami mezi sebou, ale je nyní založen na dlouhých, několik málo mužů silných liniích ve třech řadách, kde první řadě stojí čtyři kohorty a v dalších dvou už jen tři tak, aby kryli svou pozicí mezeru v předchozí řadě.⁶⁷

Profesionalismus, permanence a zrušení majetkového censu pro vstup do legií představují základní znaky římské armády v době republiky. Zároveň už došlo zcela k opuštění falangy a místo toho se přijal styl boje, jež v sobě spojuje výhody manipulového systému, jenž umožňoval pružně a dynamicky reagovat na aktuální situaci, ale jehož komunikace mezi důstojníky musela být zároveň více složitá. Tento faktor zčásti eliminuje kohortový systém, jenž se ale rozestavením legie jako celku zásadně nelišil od manipulového konceptu. Význam reformy Gaia Maria ovšem spočívá především v tom, že jeho koncept vytváří základ pro veškeré další podoby římské armády, neboť zrušení jednotlivých tříd a vytvoření jednoho univerzálního pěšáka, jež má základ v principes, a umožnění vstupu do armády téměř každému, se stane esenciálním základem římské vojenské strategie. Naproti tomu Marius ale zavedl jednu z reform, jež se ale v dalších podobách římské armády neudržela, jednalo se o změnu organizační: „*Na výpravě usměrňoval a trénoval vojsko, cvičil je v dlouhých pochodech a bězích všeho druhu a nařizoval každému muži nosit svou veškerou výbavu a také si připravovat sám*

---

⁶⁶ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 62; GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 47 – 48.

⁶⁷ GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*, s. 46 – 47.

*jídlo, a to s takovým důrazem, že od té doby pracující vojáci ani nereptali.*⁶⁸ Nezávislost na zásobovacích vozech se ale neudržela moc dlouho, Gaius Julius Caesar už pochodoval s vozy se zavazadly, mezi kterými se vždy po určitém úseku nacházela legie či alespoň nějaký oddíl,⁶⁹ ovšem zajímavá je výjimka, jež uvádí Tacitus v roce čtyř císařů: „*Celsus a Paulinus zrazovali vydat vojsko pochodem unavené a obtížené zavazadly napospas nepříteli, který by si nedal ujít, aby sám bez zavazadel a po pochodu sotva čtyř tisíc kroků je nenapadl buď nespořádané v pochodovém proudu nebo rozptýlené při zřizování ochranného valu.*“⁷⁰

Další zásadní změny v římské armádě jsou spojeny s vládou prvního císaře Augusta v letech 27 př. n. l. až 14 n. l. a úzce souvisí s římskou vojenskou politikou. Pozornost byla rozdělena mezi expanzi říše a zlepšení její obrany, které vyvrcholilo za vlády císaře Hadriána v letech 117 – 138 n. l. V době Augustovy vlády fungovalo dohromady celkem šedesát legií, nicméně císař zredukoval jejich počet na dvacet osm, které se oproti Mariovým lišily v postavení jen tím, že první kohorta se rozšířila o pět centurií, jež měly v tomto speciálním případě po sto šedesáti mužích, celková velikost první kohorty byla tedy 800 legionářů, v jejímž čele stál stále centurion.⁷¹ Slovo centurion lze v tomto období chápat spíše jako druh důstojníků, nežli jako pevně danou hodnost, a tak v každé legii fungoval pouze jeden nejvyšší centurion *primus pilus*, jenž velel první kohortě; tento post vyžadoval značné zkušenosti a osobní kvality, dospět k této hodnosti nebylo pro každého a pravděpodobně trvalo mnoho let, snad i celé období služby, jež trvalo nejdříve 16 a později až 25 let, nežli jím důstojník mohl být jmenován. Ve funkci velitele

---

⁶⁸ „*On the expedition he carefully disciplined and trained his army whilst they were on their way, giving them practice in long marches, and running of every sort, and compelling every man to carry his own baggage and prepare his own victuals; insomuch that thenceforward laborious soldiers, who did their work silently without grumbling, had the name of "Marius's mules."* In: PLÚTARCHOS. *Lives of the Noble Greeks and Romans*. Caius Marius [dostupné online]. URL: <http://classics.mit.edu/Plutarch/c_marius.html> [cit. 2013-23-1].

⁶⁹ CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*, s. 57 – 58.

⁷⁰ TACITUS. *Z dějin císařského Říma*, s. 167.

⁷¹ ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*, s. 65.

první kohorty mohl důstojník zůstat pouze rok, poté měl možnost se stát prefektem tábora a dohlížet na kázeň a logistické záležitosti.⁷²

S postupným usazováním jednotek v příhraničních oblastech ale vznikaly i nové regimenty, jež se regionálně značně lišily. Především v afrických a germánských oblastech existovali jednotky *numeri*, jednotky bez předepsaného množství mužů a bez standardizované výbavy, jímž ale veleli centurioni, tedy struktura velení zde zůstala standardní.⁷³ Jedná se pravděpodobně o důsledek dlouhodobého najímání etnicky různých jednotek v rámci tažení či posílení příhraniční obrany; jejich přítomnost mohla být nutná delší dobu, a tak se některé z nich staly permanentní a oficiální součástí římské armády.

Taktika a koncept římské armády od 2. pol. 1. stol. do konce 2. století n. l. se nijak zásadně nemění, struktura legií zůstávala v principu stejná, římská armáda byla stále založena na těžké pěchotě s mečem a kopím, štítem a vrhacím kopím, doplněna o pomocné sbory jízdních a střeleckých jednotek, nicméně některé aspekty římského vojska z této doby nalezneme už na přelomu 1. stol. př. n. l. a 1. stol. n. l., V té době v armádě spolehlivě dohledáme větší oddíly germánských oddílů a zároveň jízdní lučištníky, jejichž styl boje tvoří v 6. století základ byzantské jízdy: „*Naše vojsko vyrazilo v tomto složení: gallské a germánské pomocné sbory v čele, za nimi pěší lučištníci, potom čtyři legie s dvěma kohortami tělesné stráže a s vybranou jízdou Caesar, za nimi stejný počet jiných legií a lehkooděnci s jízdními lučištníky i ostatní kohorty spojenců.*“⁷⁴ Přestože počet legií se zredukoval, jednalo se stále o profesionální armádu se službou o předepsané délce, v které byl možný kariéerní postup téměř bez omezení.

Za vlády Septimia Severa v letech 193 – 211 došlo k dalším změnám v římské armádě. Císař nastoupil k moci v době, kdy legie čítaly až šest tisíc mužů a skládaly se stále ještě spíše z římských občanů (mimo speciálních útvarů, například výše uvedených *numeri*) při kterých sloužily stále pomocné

---

⁷² SOUTHERN, Pat. *The Roman Army: A Social and Institutional History*. Oxford : Oxford University Press, 2007, s. 129 – 130.

⁷³ SOUTHERN, Pat. *The Roman Army: A Social and Institutional History*, s. 123 – 124.

⁷⁴ TACITUS. *Letopisy*, s. 83.

sbory *auxilia*, jejichž členové měli možnost po odsloužení 25 let získat římské občanství, a které se také organizovaly do sborů *alae*, jež tvořily v této době výhradně už jen jízdní jednotky, *cohortes peditatae*, které se skládaly pouze z pěchotních jednotek a smíšených *cohortes equitatae*. Septimius Severus zároveň vytvořil celou řadu nových oddílů, jedná se například *Cohors I Septimia Bulgarum* či *Ala II Septimia Syrorum milliaria*, a také založil nové legie *I, II, a III Parthicae*, kdy druhou legii nakonec Severus umístil v roce 202 nedaleko Říma. Zároveň propustil stávající pretoriány a najmul větší počet nových a též zvýšil stavy *cohortes urbanae* v Římě, což mělo za následek nárůst počtu vojáků na území Itálie pravděpodobně až ke třiceti tisícům. Zvláště cenný je údaj o druhé o Druhé parthské legii, neboť byla označena jako mobilní záloha,⁷⁵ čímž se naznačuje pozdější trend mobilních armád a stálých posádek, jež jsou definitivně formálně rozlišeny za vlády Konstantina I. Tento koncept se později stane organizačním základem rané byzantské armády.

Vidíme tak, že římská armáda prošla několika vývojovými etapami, jež se liší především po taktické stránce a pouze částečně v oblasti výbavy; ačkoliv lze římské vojsko označit jako pěchotní, profesionální a především vnitřně nediferenciované určitým konceptem po podstatnou dobu existence říše, tak v průběhu 3. a 4. století dochází k významným změnám v římském vojenské strategii.

---

⁷⁵ SOUTHERN, Pat; DIXON, Karen. *The Late Roman Army*, s. 6; 8 – 9.

4 ŘÍMSKÉ VOJENSTVÍ V POZDNÍ ANTICE A VZNIK BYZANTSKÉHO VOJSKA

Přestože jedno ze specifíků raně byzantské armády lze částečně vysledovat už za vlády Septimia Severa, tak další z nich souvisí s vládou císaře Diokleciána, který nastoupil na trůn v roce 284 a Konstantina I. Velikého v letech 306 až 337.

Dioklecián si po nástupu k moci uvědomoval správní nedostatky říše a stav, ve kterém se země nachází. Řím procházel už několik dekád civilními válkami, rebeliemi a uzurpacemi, vnitřně nebyl jednotný a území ohrožovaly z vnějšku barbarské kmeny a další nepřátele, což jasně naznačovalo, že není možné myslet na rozšiřování říše, ale spíše na stabilizaci státu a uklidnění situace. Bylo mimo možnosti jednoho vládce tento stav rychle změnit, a tak Dioklecián správu značně zrevidoval, neboť říše byla náchylná k uzurpacím trůnu veliteli jednotlivých legií. Zde se dostáváme k důležitému bodu týkající se nejen vzniku Byzantské říše, kdy nejdříve rozdělení správy říše mezi dva vládcy v roce 285 a později zavedená tetrarchie v roce 293,⁷⁶ předznamenává její vznik, ale zároveň lze tyto kroky interpretovat jako jedny z prvních, vedoucí k samostatné byzantské armádě, tedy armádě, jež se překrývá s vojskem správně spadajícím pod Východořímskou říši.

Ačkoliv první náznaky mobilních a stacionárních jednotek lze vysledovat v době Septimia Severa, tak tento systém byl na přelomu 3. a 4. století rozvinut, respektive zaveden v plné míře: „*Jinými opatřeními Constantius zase umožnil barbarům pronikat na římské území. Protože římská říše byla po celé délce svých hranic, jak jsem vyložil, dík Diokletianovu úmyslu chráněna městy, tábory a tvrzemi, v nichž jako ve stálých posádkách byly umístěny veškeré vojenské síly říše, bylo barbarům znemožněno proniknout na římské území; všude by se totiž muselo střetnout s vojskem, které bylo schopno útočníky odrazit.*“⁷⁷ Pravděpodobně lze tuto reformu připisat Diokleciánovi, což by se na první pohled mohlo zdát zřejmé, nicméně Zósimos

⁷⁶ BABIC, Marek. *Od antiky k středověku : dějiny neskorého římského císařství mezi lety 284–476*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 45 – 47.

⁷⁷ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 76.

píše o Konstantinovi ve zcela negativním duchu, a tak nelze zcela vyloučit skutečnost, že tyto reformy Diokleciánem spíše započaly a Konstantin na ně plynule navazoval. Toto tvrzení podporuje i fakt, že některé z reform nelze zcela jasně připsat jednomu nebo druhému císaři z důvodu nedostatku informací z té doby, jak tvrdí Southern a Dixonová.⁷⁸

Když se tedy Konstantin dostal k moci v roce 306, tak byla struktura armády silně ovlivněná tetrarchickým uspořádáním. Většina jednotek byla ke konci třetího století umístěna v pohraničních oblastech, které se nacházely v neustálém ohrožení od rozličných etnik a národů, nicméně část těchto vojsk se stáhla blíže k augustům a staly se z nich ve skutečnosti polní armády, přestože formálně toto rozlišení ještě nebylo zavedeno. Víme ovšem, že další dvě polní armády měli k dispozici dva císařové, a tak lze v době nástupu Konstantina mluvit o střeženém pohraničí stálými jednotkami a již etablovaných čtyřech mobilních armádách, jež byly k dispozici vládcům za tetrarchie.⁷⁹

Na přelomu 3. a 4. století disponovaly východní legie v plné síle kolem 5 000 mužů, rozdělených do deseti kohort, během tetrarchie pak vznikly dvě nové elitní legie, tzv. Herkuliáni a Joviáni, jež byly o něco silnější a skládaly se zhruba ze 6 000 mužů. Některé legie tvořily oddíly *vexillationes*, kterým velel tribun, tento termín označuje jednotky, jež se oddělily ze svého mateřského oddílu a operovaly v místech, kde bylo zrovna potřeba; tím, že v podstatě fungovaly mimo svou stálou legii či oddíl, tak se označovaly právě tímto odlišným způsobem. Po splnění své bojové úlohy, mezi jaké nejčastěji patřila podpora v na ohroženém místě pohraničí či dočasné posílení zvláštních regimentů, se měly vrátit ke své původní jednotce, ovšem v některých případech tomu tak nemuselo být, například po podpoře císaře Traiana v Dáckých válkách na přelomu 1. a 2. století vznikl stálý oddíl *Vexillatio equitum Illyricum*.⁸⁰ Jednotky Vexilliatones tvořili na přelomu 4. a 5. století podstatnou část jednotlivých polních vojsk jak na východě, tak i na západě

---

⁷⁸ SOUTHERN, Pat; DIXON, Karen. *The Late Roman Army*, s. 15.

⁷⁹ LENSKI, Noel. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge University Press, 2005, s. 326.

⁸⁰ SOUTHERN, Pat; DIXON, Karen. *The Late Roman Army*, s. 9.

říše, *Notitia Dignitatum* uvádí celkem čtyřicet tři jednotek typu *vexillationes* na východě říše a čtyřicet tři jednotek na západě,⁸¹ což dohromady tvoří zhruba jednu polovinu, respektive tři pětiny celkových sil. Můžeme tak tvrdit, že značná část mobilních armád ve skutečnosti byla tvořena jednotkami, jež měly svůj původ v pohraničních silách.

Legie na východě se také staly v tomto období i více komplexnější; vznikly v nich elitní pěchotní jednotky *lanciarum* a jízdní jednotky *promotii*, jež ale už kolem poloviny 4. stol. tvořily zcela samostatné oddíly, které měly v čele také tribuna. Na západě byla situace podobná, nicméně nové jednotky nevznikaly v rámci stávajících legií, ale vytvořily se rovnou jako samostatné oddíly, jedná se například elitní pomocnou pěchotu *auxillia palatina*, která se částečně skládala ze stávajících pomocných oddílů například z Batávie. Velikost těchto jednotek se navýšila zhruba k jednomu tisíci a tyto nově vzniklé oddíly fungovaly poté v rámci polních armád. Přestože se jedná o elitní skupiny, tak z nezanedbatelné části je vytvářeli bojovníci barbarského původu.⁸² Rekrutování barbarů do stávajících struktur římské armády, tedy ne jako jednotky typu *foederates*, lze vysledovat už za vlády Tiberia na počátku 1. stol. n. l., jak uvádí Jan Z Efesu: „A byla to nutnost, která přinutila Tiberia nabrat pod jeho prapor barbary ze západu, jež se nazývají Góti a kteří následovali učení hříšného Ariána.“⁸³ Vytvoření dalšího nového typu jednotek souvisí se zánikem pretoriánské stráže. Konstantin cestoval nejen v doprovodu jednotek *comitatus*, ale pochopitelně i s osobní stráží. V jeho době se osobní stráž skládala z deseti kohort pretoriánů, jež byli doplněni jezdci *equites singulares* v počtu 1 000. Změna nastala v roce 312, kdy se utkal Konstantin se svým rivalem Maxentiem v bitvě u Milvijského mostu, po tomto střetu nechal císař zrušit instituci pretoriánů a zavedl nové osobní strážce

---

⁸¹ *Notitia Dignitatum*. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-8-2].

⁸² LENSKI, Noel. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, s. 327 – 328.

⁸³ „It was this necessity which compelled Tiberius to enlist under his banner a barbarian people from the west, called Goths, and who were followers of the doctrine of the wicked Arius.“ In: JOHN OF EPHEBUS. *The third part of The ecclesiastical history*. Přel a ed. R. Payne Smith. Oxford : Oxford University Press, 1860, s. 207.

scholae palatinae, jízdní elitní oddíly o síle zhruba pěti set mužů.⁸⁴ *Notitia Dignitatum* uvádí *scholae* jednak v soupisu jednotek pro západní část říše (In partibus occidentis): *Scola scutariorum prima; scola scutariorum secunda; scola armaturarum seniorum; scola gentilium seniorum; scola scutatorum tertia*. Ve východní části (In partibus orientalis) fungovaly *Scola scutariorum prima; scola scutariorum secunda; scola gentilium seniorum; Scola scutariorum sagittariorum; Scola scutariorum clibanariorum; scola armaturarum iuniorum; scola gentilium ioniorum*.⁸⁵ Jednotky typu *scholae* se rekrutovaly pravděpodobně z řad elitního římského jezdeckva, jež mělo v této době už často germánský původ⁸⁶ a v 7. století, kde je možné je vysledovat v díle Jana z Efezu, se stále jedná o elitní jednotky, jež byly císaři (případně vysokým představitelům říše) nejbliže, a tak se jejich funkce od jejich vzniku podstatně nezměnila.⁸⁷ Tento Konstantinův počín se tak zdá být tak logickým a pragmatickým krokem, neboť dosud převážně římsští pretoriáni byli zčásti zodpovědní za krizi říše ve 3. století, a tak se jevílo vytvoření nových elitních strážních oddílů ponejvíce z jezdeckva germánského původu jako bezpečnější volba. Všimněme si proto také analogie s pozdějším vzestupem Varjagů v 10. století jako strážců císařů; jejich loajalitu zachycuje například princezna Anna Komnénová: „*Vojáci oddílu Varangů, kteří nesou na ramenou těžkou zbraň, dědí věrnost vůči císaři a ochranu jeho osoby z generace na generaci jako tradici po předcích, jako svěřené dědictví, zachovají mu jistě naprostou věrnost a nesnesou sebemenší narážku na zradu.*“⁸⁸ Vytvoření elitních jednotek z původně cizinců dozajista snižovalo riziko uzurpace, a tak by nebylo na místě interpretovat tento Konstantinův krok jako bezúčelnou barbarizaci armády, jež se obecně vykládá jako jeden z faktorů úpadku Římské říše.

Konstantin se ovšem zasloužil o změny v armádě mnohem více, nežli jen zavedením nových strážních jednotek. Poté, co se vypořádal s Maxentianem, stál mu v cestě k neomezené moci už jen Licinius. Ten byl

---

⁸⁴ LENSKI, Noel. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, s. 328.

⁸⁵ *Notitia Dignitatum*. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-8-2].

⁸⁶ HALDON, John. *Warfare, State and Society in Byzantine World*, s. 68.

⁸⁷ JOHN OF EPHEBUS. *The third part of The ecclesiastical history*, s. 436.

⁸⁸ KOMNÉNA, Anna. *Paměti byzantské princezny*, s. 78.

poražen v bitvě u Chrysopole v roce 324 a Konstantin se stal jediným suverénním vládcem Římské říše.⁸⁹ Ať už budeme považovat rok 330 za počátek toho, co dnes označujeme jako Byzantská říše nebo její vznik budeme chápat jako kontinuální proces, tak lze ale v každém případě už rok 324 považovat za výrazný krok, směřující ke vzniku byzantské armády, neboť v této době po poražení Licinia podnikl řadu reforem ve vojenství, jedná se především o změnu úlohy jednotek *comitatus*, jež se přetransformovaly v mobilní polní armády *comitatenses*. Tyto dynamické polní síly byly protipólem hraničních jednotek, jež se od této chvíle nazývají formálně *limitanei*, byť už, jak jsme si ukázali, fakticky existují delší dobu. V tomto období tedy už existuje formální rozdělení mezi těmito dvěma složkami a zároveň se ustanovují pravidla, která je jasně diferencují: rozdíl mezi těmito dvěma formami služby spočíval především ve fyzických nárocích, kdy vojáci *comitatenses* museli být více fyzicky zdatní, délka služby se taktéž lišila, v polních armádách trvalo déle, než člověk mohl opustit jednotku s příslušnými výhodami a výsadami. Zároveň byla mobilní vojska nadřazená stálým příhraničním osádkám, kterým veleli *duces*. V čele *comitatenses* stáli *magister peditum* (pěchota) a *magister equitum* (jízda), tedy i velení armád se rozdělilo mezi více velitelů, což mělo, jak už bylo řečeno, snížit možnost revolt a uzurpací. Obecně se těmito velitelům říkalo *magister militum*.⁹⁰ Všimněme si také, že *Notitia Dignitatum* uvádí řadu jednotek pod označením *pseudocomitatenses*, tyto oddíly, pravděpodobně s ohledem na jejich název, souvisí se stáhnutím částí pohraničních sil více do vnitrozemí: v rámci těchto jednotek sloužili pod velitelem vojska v Illyricu například *Felices Theodosiani iuniores*, nicméně zároveň lze vysledovat tento regiment v soupisu jednotek se statusem *Auxilia palatina*.⁹¹ Původně se tedy s největší pravděpodobností jednalo o hraniční jednotky, jež v případě potřeby posílily polní vojska, zároveň však vidíme, že došlo k povýšení určité části tohoto oddílu do elitních jednotek *palatinae*, byť se formálně jednalo jen o pomocný oddíl. Zdá se tedy, že

---

⁸⁹ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 70 – 71.

⁹⁰ LENSKI, Noel. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, s. 331 – 332.

⁹¹ *Notitia Dignitatum*. In *partibus orientis*, IX; VI. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-8-2].

ačkoliv tento systém striktně odděloval hraniční a polní jednotky, tak v rámci těchto struktur docházelo k transferu jednotek z jedné struktury do druhé. Pokud k výše uvedenému připočteme fakt, že značnou část polních armád tvořily jednotky vexillationes, tak lze na závěr tvrdit, že raně byzantská armáda se vytváří právě z konceptu dvou druhů sil limitanei a comitatenses.

Zároveň ale vláda Konstantina už částečně odhaluje některé aspekty pozdně antického válečnictví, které jsou přítomny i v byzantském vojsku, jak si dále ukážeme. Při popisu střetu s Maxentiánem Zosimos uvádí, že „*Constantinus postoupil s vojskem až k Římu a utábořil se na otevřené rovině, která se dobře hodila pro manévr jízdy ...když nyní obě vojska stála proti sobě, Constantinus rozkázal jízdě vyrazit k útoku a ta prudkým úderem porazila nepřátelské jezdce. Nyní také pěšáci na dané znamení postupovali spořádaně proti nepřátelům.*“⁹² Vzhledem k tomu, že Konstantinova jízda se střetla s jízdou Maxentiana, tak lze pravděpodobně vyloučit frontální útok jízdy, neboť běžně se jezdeckto v této době rozestavělo na křídlech vojska, aby právě mohlo buďto provést obchvat a zaútočit na křídla protivníka, nebo aby bylo schopno takovému útoku v prvních fázích bitvy zabránit. O něco konkrétnější informace poskytuje Zósimos při líčení prvního střetu Konstantina s Liciniem u Sirmia, Konstantin „*rozestavěl své vojsko na úpatí pohoří; čelo tvořila jízda, neboť Constantinus považoval za nejužitečnější, aby nepřátelé nenapadli pěší vojsko ... byla to vůbec nejtvrďší bitva vůbec; neboť když obě vojka vystřílela šípy, vojáci bojovali proti sobě dlouhou dobu meči a kopími.*“⁹³ V druhém střetu se sice nedovídáme o úloze jízdy, nicméně „*na počátku bitvy, kdy byla mezi vojsky mezera, bojovalo se jen šípy. Když byly střely vypotřebovány, útočilo se kopími a meči.*“⁹⁴ Už tedy za vlády Konstantina vidíme trend nástupu střeleckých jednotek, které v minulosti byly jen součástí římských pomocných sborů auxilia, a které pouze podporovaly taktiku těžce oděných legionářů.

Ačkoliv Zósimův popis Konstantinových bitev může evokovat pocit kladení většího důrazu na jízdní složky armády, tak musíme brát tyto informace s ohledem na jejich stručnost a obecnost s rezervou, a tedy nelze

---

⁹² ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 61 – 62.

⁹³ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 63.

⁹⁴ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 64.

toto domnění vykládat ani jako pravidlo dalšího vývoje. Přestože jízda hrála stále větší roli, až se nakonec stála jedním ze specifik pozdější středověké vojenské praxe, tak 4. století v říši je stále ještě obdobím spíše pěchotních vojsk. Julián Apostata při střetu s Alamany u Argentorata (Štrasburk) v roce 357 použil standardní taktiku té doby a tento střet potvrzuje stále spíše pěchotní zaměření vojska: „*proto zastavili další postup a zřídili z předbojovníků, kopiníků i oddílových velitelů takřka nerozbornou hradbu. Stejně ostražitě stanuli, zaváhavše, i nepřátelé. Když pak spatřili, že je všechna jízda, jak je poučil dříve zmíněný běh, postavena proti nim na pravém křídle, umístili vše, co v jejich jízdách vynikalo, sevřeně na levé křídlo. S nimi se porůznu smísili lehcí pěší harcovníci, což bylo, s ohledem na bezpečnost, nepochybně žádoucí.*“⁹⁵ Z této bitvy se i dovídáme, že pěchota byla stále římského mariánského typu, tedy těžký pěšák s velkým štítem, oštěpem a mečem: „*naproti nim si vojáci přehradou štítů odhodlaně kryly hlavy a zastrašovali je napřaženými meči nebo rozmachem oštěpů hrozících smrtí.*“⁹⁶ V této bitvě také bojovala batávská legie společně s legií králů, pomocnými oddíly kornutů a brakchiatů, navíc zde také byl určitý počet katafraktů či clibanariů, těžkých jezdců, jež se v pozdějších staletích stanou jedním z typických prvků byzantské armády.⁹⁷ Ačkoliv tedy vidíme standardní postavení, kdy hlavní část armády tvořila pěchota a jízda se nacházela na křídlech (v tomto případě ovšem jen na jedné straně), tak přítomnost těžké jízdy už reflektuje určitý posun na poli jízdých jednotek směrem k těžší výzbroji a výstroji, byť takticky lze tento střet označit s ohledem na římské vojenství jako tradiční. Zósimos ale také uvádí, že v Germánii prováděl Julián značné náborové akce mezi tamějším obyvatelstvem nejen ve smyslu najímání jednotek foederates, ale je také možné, že barbary rozšiřoval přímo samotné legie: „*... že vojáků, které mu přidělil Konstantius, je jenom tři sta šedesát, a ti nedovedou nic, jak se jednou vyjádřil, nic jiného než se modlit. Proto zvýšil početní stavy legií co nejvíce; přijal do nich také mnoho*

---

⁹⁵ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 152.

⁹⁶ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 155.

⁹⁷ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 152; 156 – 157.

dobrovolníků.“⁹⁸ Tato bitva tak reprezentuje poměrně přesně stav římského vojenství ve 4. století, Podobné tendence lze vysledovat například i v bitvě u Samary v roce 363 kde Julián Apostata nešťastným zásahem zahynul a na jeho místo nastoupil Jovianus, v té době generál vojska.⁹⁹ Na jedné straně lze tedy o bitvě u Argentorata mluvit jako o tradiční římské armádě těžké pěchoty, zároveň se ale v této bitvě objevuje těžká jízda se zcela obrněnými koňmi, také pravděpodobně došlo k doplnění legií barbary, což odhaluje trend barbarizace pozdně římské armády, neboť přeci jen popis naznačuje, že v tomto případě nedisponovali svými zvláštními oddíly jako v případě běžných foederates, nicméně v popisu Zósima se dovídáme, že Theodosius I. v roce 379 už nabíral barbary mezi stávající legie: „Císař Theodosius, který poznal, že bojeschopnost vojska klesla velmi hluboko, dovolil zadunajským barbarům, aby k němu přecházeli, kdo bude chtít, a sliboval přeběhlíkům, že je zařadí do legií. Barbari přijali toto ujednání, přecházeli k němu, a byli zařazováni mezi vojáky, zabývali se však myšlenkou, že vzroste-li jejich počet, mohou snadno zaútočit na říši a stát se pány. Císař sám postřehl, že jejich množství již přesahuje počet jeho vojáků a uvědomoval si, že je nikdo nezadrží, pokusí-li se o něco proti ujednání. Domníval se proto, že bude lepší smíchat jich část s legiemi umístěnými v Egyptě, na druhé straně část těch, kteří doplňovali egyptské legie, odeslat zpět k němu.“¹⁰⁰

Zároveň ještě v době Konstantinovy vlády lze vysledovat některé organizační struktury římské armády: „Protože všude byli nadřízenými vojáků nejen centurioni a tribuni, nýbrž i takzvaní duces, tj. vůdcové, kteří v každém místě zastávali funkci velitelů vojska, zřídil funkci dvou vrchních velitelů, a to vrchního velitele jízdy a vrchního velitele pěšího vojska, a na ně přenesl vrchní velení nad vojskem i trestní pravomoc, čímž omezil také pravomoc prefektů.“¹⁰¹ ¹⁰² Povšimněme si termínu *duces*, jedná se o označení velitele jednotlivých limitanei od přelomu 3. a 4. století a později od roku 492 za vlády

---

⁹⁸ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 93.

⁹⁹ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 430 – 431.

¹⁰⁰ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 155.

¹⁰¹ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 75.

¹⁰² Jedná se o již dříve zmíněné úřady *magister militum* a *magister equitum*, zároveň si povšimněme rozdělení civilních a vojenských pravomocí.

Anastasia I. velel *doux* jednotkám *comitatenses*.¹⁰³ Podle *Strategikonu* císaře Maurikia ale *doux* velel oddílům *moira*, a byl tedy až čtvrtým v pořadí ve vojenské hierarchii (viz kapitola o struktuře vojska).¹⁰⁴ Zósimos nám tímto úsekem dokládá důležitou reformu civilní a vojenské správy, jež má svůj původ za vlády císaře Diokleciána. Ten se musel, jak jsme už dříve naznačili, vypořádat s problémem soustředění přílišné moci do rukou jednoho člověka, neboť to zvyšovalo šance na uzurpace či rebelie. Císař proto moc vojenskou a civilní oddělil a vytvořil nové a menší provincie, kterých bylo přes sto a jež spadaly pod dohromady dvanáct diecézí.¹⁰⁵ Konstantin je poté sloučil a vytvořil čtyři prefektury, v jejichž čele stáli čtyři úředníci, označovaní jako *praefectus praetorio*, kteří disponovali pravomocemi v oblasti civilní správy. Jejich úřad fungoval stále i v 6. století, kdy během obléhání Říma Góty došlo k jmenování jistého Fidelia do této hodnosti: „Právě jeho Belisar jmenoval *praefektem pretoria* a proto, jak se zdálo, ze všech nejvíc projevil náklonnost císaři.“¹⁰⁶ Vojenské záležitosti spadaly pod pravomoc *magistrii militum*, které jsme už v této kapitole zmínili. Tedy přestože tak byly jednotky umístěny na území jednotlivých prefektur, tak se ale nacházely mimo pravomoci pretoriánských prefektů. Rozdělení moci mezi dvě hodnosti a rozdělení vojenské moci ve dvě znesnadňovalo uzurpace či rebelie,¹⁰⁷ a tak se při podniknutí určité vojenské činnosti jeden velitel musel vypořádat s druhým, což nejenom že zmenšovalo pravděpodobnost jakékoliv nežádoucí vojenské činnosti, ale zároveň tak takové rozdělení pravomocí drželo oba velitele vzájemně v šachu.

Konstantina lze také označit jako vladaře, jenž stojí u dalšího rozmachu křesťanství, jež se stane dalším specifikem byzantského vojska: Byzantská říše byla říší křesťanskou, a tak tomu bylo i s její armádou, od Ediktu milánského v roce 313, jenž zrovnoprávňoval křesťanství, do Ediktu

---

¹⁰³ KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 659.

¹⁰⁴ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 15.

¹⁰⁵ HUSÁR, Martin. *Prechod z antiky do středověku v rímskej armade a súčasnej situácii vo vojenstve na území Karpatскеj kotliny počas 4. – 1. stor.* In: *Konštantínové listy*, 02, 2009, str. 1.

¹⁰⁶ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 67.

¹⁰⁷ BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London : Routledge & Kegan, 1949, s. 340 – 342.

soluňského v roce 380, který učinil z křesťanství v podstatě státní náboženství říše, neuběhlo ani jedno celé století a ačkoliv je nesnadné vysledovat podíl křesťanů ve vojsku říše v době vlády Konstantina, tak dozajista ještě nebyl majoritní: „*Když měl Constantinus všechnu moc sám v rukou, už dále neskrýval svou zlou povahu, nýbrž při veškerém jednání uplatňoval svou vlastní vůli. Zachovával sice po otcích zděděné oběti ne tak z nábožné úcty, nýbrž spíše proto, že z toho měl prospěch.*“¹⁰⁸ Na druhé straně se lze důvodně domnívat, že během jeho vlády vzrostl počet křesťanů obecně, neboť toto samo od sebe se rychle rozšiřující náboženství císař ještě podporoval. Svoji úlohu mohlo hrát také legendární zjevení: „*Konstantinovi bylo ve snu nařízeno, aby nechal namalovat božský znak na štíty svých vojáků a s tímto pokračoval do bitvy.*“¹⁰⁹ Ať už bylo skutečné nebo se jednalo jen o důmyslný politický krok či psychologickou projekci, tak dozajista muselo po vítězství v bitvě mít určitý propagandistický efekt, jenž byl dále umocňován líčením různých autorů.¹¹⁰

Z výše uvedeného lze soudit, že období vlády Diokleciána a především Konstantina I. bylo významným krokem, týkající se vzniku byzantského vojenství a ačkoliv nelze pozdně římskou, respektive raně byzantskou armádu ve 4. století, tedy podobu vojska na východě říše, zrekonstruovat, tak uvedené skutečnosti odhalují jisté aspekty rané byzantské armády. Definitivně jedním z nich je křesťanství, jež můžeme s jistotou připsat právě Konstantinovy politice, která umožnila jeho rychlý rozmach a dozajista musela změnit v průběhu 4. století poměr náboženského rozložení v římských vojskách ve prospěch křesťanů. Jiná situace nastává s reformami, kde v některých případech není možné určit, zdali autorem reformy byl Dioklecián či

---

¹⁰⁸ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 71.

¹⁰⁹ „*Constantine was directed in a dream to cause the heavenly sign to be delineated on the shields of his soldiers, and so to proceed to battle. He did as he had been commanded, and he marked on their shields the letter X, with a perpendicular line drawn through it and turned round thus at the top, being the cipher of Christ.*“ In: LACTANIUS. *On the manner in which the persecutors died*, XLIV. Přel. a ed. J. Vanderspoel. [dostupné online]. URL: <<http://people.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/lactant/lactperf.html>> [cit. 2013-8-2].

¹¹⁰ Mimo Lactania se o tomto zmiňoval například i Eusebios, který ale vykládá verzi o tom, že se Konstantinovi zjevil na nebi nad sluncem kříž, nesoucí sdělení, aby s tímto symbolem dobýval. EUSEBIUS PAMPILIUS. *Church history, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*. Přel. a ed. P. Schaff. Grand Rapids : Christian Ethereal Library, 2012, s. 1181.

Konstantin, nicméně můžeme však tvrdit, že přelom 3. a 4. století a období vlády Konstantina je obdobím strukturálních změn v armádě, jež ale částečně navazují na události z 2. a 3. století, a které vytvářejí základ byzantské armády. Rozdíly mezi východem a západem v otázce složení armád nejsou z dostupných zdrojů později během 4. století vysledovatelné; nejspolehlivější pramen Notitia Dignitatum sice uvádí detailní popis jednotek východu a západu pod jednotlivými úřady, nicméně skutečnost, že v bitvě u Adrianopole byla zničena podstatná část římských polních vojsk, nám neumožňuje spolehlivě zjistit tyto odlišnosti v druhé polovině 4. století. Tento registr tak sice uvádí složení polních armád východu a západu, nicméně ty se od sebe z principu neliší. Jednotkám v obou případech velí magistrii militum, v obou částech říše existují jednotky pseudocomitatenses a to ve značném podílu v rámci prakticky každé armády, zároveň se zde stále objevují legie, pod označením *legio comitatenses*, a tak ani tento dokument nepřináší podstatnou evidenci o strukturálních rozdílech vojsk obou částí říše. Konstantinovo počínání v boji z dostupných pramenů lehce naznačuje mírné vybočení z typické římské pěchotní taktiky, ovšem tyto informace, jak jsme již uvedli, je nutné také brát s rezervou, a tak nemůžeme Konstantinovu bojovou taktiku interpretovat jako zásadní krok ve vývoji vojenství, neboť ve 4. století proběhla řada bitev, které svou taktikou nenavazují na Konstantinovi postupy v ozbrojených střetech, a tak 4. století lze označit jako stále ještě období římské pěchotní armády, byť s určitými strukturálními a organizačními změnami, jež povětšinou vycházejí z reformy Diokleciána a Konstantina I. Vznik byzantské armády tak nelze označit přesným datem; za prvé je nutné si uvědomit, s ohledem na výše uvedené, že nelze mezi sebou odlišit pozdně římskou a raně byzantskou armádu. Oba subjekty se z principu neliší a z dobových zdrojů nelze vysledovat podstatné rozdíly, ze kterých by bylo možné takové odlišnosti dohledat, až na některé výjimky se neliší ani jednotky na východě a západě a koncept mobilních a polních armád se rovnoměrně uplatňuje v rámci obou částí říše. Rozdíly v oblasti taktického vedení boje se mezi východem a západem taktéž neliší a tak je možné tvrdit, že raně byzantské vojenství (z hlediska konceptu) se prakticky zcela překrývá s římským vojenstvím pozdní antiky, a proto ani není možné určit vznik

byzantského vojenství přesným datem, byť se jedná právě o 4. století, kdy dochází k nejvýznamnějším změnám a reformám, týkající se vojenství říše, a které tvoří základ byzantské vojenské strategie.

5 STRUKTURA VOJSKA

Vnitřní organizace vojska činí jeden ze základních činitelů jeho úspěchu, neboť řádně strukturovaná a diferenciovaná armáda má k dispozici větší taktické možnosti, nežli neuspořádaný houf vojáků, navíc je takové vojsko obvykle více disciplinované, poněvadž v různých početných oddílech funguje řada důstojnických autorit, které působí na morálku řadových vojáků (ať už negativní či pozitivní motivací). Následující kapitola se tak se zabývá vnitřní strukturou byzantského vojska a zároveň jeho etnickým složením.

Základní jednotkou byzantské armády byla *tagma*,¹¹¹ skupina 300 až 400 vojáků, jímž velel tribun, tyto útvary se dále organizovaly v *moirách* či *chiliarchiích*, jejichž velikost kolísala mezi 2 000 až 3 000 muži v závislosti na velikosti armády. V čele těchto oddílů stáli důstojníci, jež se označovali jako *chiliarchové* nebo *duces*, o kterých mluví v této souvislosti už Prokopios.¹¹² Zároveň ale o funkci velitelů blíže nespécifikovaných oddílů píše i Theofylaktos Simokattés, a nazývá je *tagmatarchy*¹¹³, a tak s ohledem na název je možné, že se jedná o další synonymum velitele tagmy, které ale už v Maurikiově popisu nenajdeme.¹¹⁴ Moiry a chiliarchie dále tvořily tři velké oddíly *meros*, kterým velel *merarch* či *stratelates*, což byli vyšší důstojníci a požadovalo se, aby uměli číst a psát. Maurikios také uvádí důstojníka, jenž se nazývá *taxiarcha* a který velel jednotkám *optimates*.¹¹⁵ Všechny výše jmenované oddíly ale nikdy neměly disponovat stejným počtem mužů, počty se musely v rámci stanoveného rozmezí lišit, a to z ryze praktického důvodu; nepřítel pak

---

¹¹¹ Autor manuálu uvádí i jiné názvy pro základní byzantský oddíl a to *arithmos*, což je podle Dennise označení pro určitý, asi blíže nespécifikovaný počet vojáků, a *bandon*, pak označuje jednotku sloužící pod určitou zástavou. MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 15. Jedná se tedy pravděpodobně pouze jen o synonyma toho stejného termínu a například „bandu“ nalezneme v popisu Theofylakta Simokatty: „Uctili císaře bohatým podílem z kořisti, poslali mu také perské prapory, jímž říkají Římané domácím slovem banda.“ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS, *Na přelomu věků*, s. 77 – 78.

¹¹² PROKOPIOS, *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 62.

¹¹³ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS, *Na přelomu věků*, s. 74.

¹¹⁴ Pro zajímavost uvedme, že tato hodnota přežila do současnosti a používá se v moderní řecké armádě.

¹¹⁵ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 15.

nemohl tak jednoduše odhadnout velikost vojska.¹¹⁶ V tomto ohledu se byzantská organizace částečně liší od římské, neboť kohorta či manipul byly tvořeny přesně daným počtem vojáků. Navíc vnitřní struktura jednotlivých typů oddílů, jak následně ukážeme, se vnitřně ještě diferencovala; římskou strukturu vojska v rámci jednotlivých organizačních konceptů nelze zcela zrekonstruovat, a tak spolehlivě odhadnout povahu její vnitřní organizace, ovšem například víme, že v rámci římského vojska existovali *contubernales*, jedná se o označení pro skupinu deseti vojáků, jež žili v jednom stanu a kterým velel *decanus*, respektive *caput contubernii*,¹¹⁷ dále jmenujme již dříve zmíněného *decuriona*, velitele 30 jezdců a *centuriona*, v zásadě velitele 80 až 100 mužů. Maurikios uvádí, že tribuna zastupoval *ilarch*, první z *hekatontarchů*, jež veleli skupinám o velikosti 100 mužů (tedy byzantská variace římského *centuriona*), v této skupině se zase nacházelo deset *dekarchů*, pod které spadalo deset mužů a nejnižší důstojnický status reprezentovali *pentarchové*, vůdcové pěti mužů.¹¹⁸ Tyto nejmenší jednotky mohli i působit jako smíšené oddíly: „ ... ale v nepravidelných jednotkách, které jsou tvořeny třemi nebo čtyřmi pěšími s oštěpy a štítem, tudíž se mohou, pokud je potřeba, navzájem krýt při hodu oštěpu. Měl by zároveň disponovat jedním lučištníkem kvůli krycí střelbě.“¹¹⁹ S jistotou sice můžeme určit nejnižší důstojnickou hodnost v římské armádě; jednalo se právě o velitele 10 mužů, nicméně následující důstojník je až *centurion*, je ale pravděpodobně, že tato hodnost byla také určitým způsobem odstupňována, neboť v době reformy císaře Augusta víme, že nejvyšší *centurion* se nazýval *primus pilus* a lze tedy předpokládat, že dále byla tedy hodnost *centurion* nejpozději od 1. stol. n. l. určitým způsobem hierarchizována, ovšem nemůžeme vyloučit již dřívější odstupňování této hodnosti.

---

¹¹⁶ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 16 – 17.

¹¹⁷ SMITH, William. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. New York : Harper, 1882, s. 307.

¹¹⁸ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 15.

¹¹⁹ „ ... but in irregular groups, that is, three or four armed with javelins and shields, so they may protect themselves if necessary while hurling the javelin. They should also have one archer to provide covering fire for them.“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 153.

Další podobnost mezi oběma vojsky spočívá v dodatečných funkcích v rámci tagmy a manipulu, Maurikios píše o *tetrarchovi*, jež stál v poslední řadě daného oddílu a který byl „*velitelem zadní stráže a posledním mužem v oddílu*.“¹²⁰ Polybios ale také popisuje podobného důstojníka: „*Centurioni poté jmenují stejný počet důstojníků zadní stráže*.“¹²¹ Vegetius je zas označuje jako nižší důstojníky, nicméně neuvádí jejich funkci.¹²² Jejich úloha spočívala pravděpodobně především v dohledu na oddíl a v zabránění ústupu jednotky, který by se jevil jako mnohem pravděpodobnější, kdyby za vojáky nestála nějaká důstojnická autorita. Zároveň v tomto případě vidíme, že byzantská armáda navazuje na římský systém už před Mariovými reformami. Také v těchto oddílech stále fungoval nosič zástavy, a tak můžeme tvrdit, že organizace byzantského vojska na nejnižší oddílové úrovni se podstatně neliší od římské, rozdíl spočívá jen pouze ve větší vnitřní hierarchizaci tagmy, v porovnání s kohortou či manipulem, ovšem jinak tomu je na vyšší úrovni. Polybiova legie není fixní v číslech, pokud jí tvořilo více než 4 000 vojáků, tak se ti legionáři, jež přebývali, měli rovnoměrně zařadit mezi velites, hastati a principes (avšak počet příslušníků triarii zůstal vždy stejný).¹²³ V kohortových a manipulových konceptech se ale vojáci řadili do stávajících oddílů, byť v zásadě i ty měly svůj přesně a pevně daný počet mužů. V případě byzantského vojska předepsané rozmezí oddílů nikdy nemělo překročit vrchní strop mužů na jednotku, a tak v případě většího počtu vojáků nadbytečné síly fungovaly spíše jako zálohy, kryly celé velké kontingenty meros, či fungovaly jako mimořádné jednotky na křídlech, což může spíše připomínat funkci spojeneckých jednotek *alae* v Polybiově popisu. Základní byzantský koncept je každopádně tedy neměnný ve smyslu předepsaného počtu, který stanovuje spodní a vrchní limit vojáků, kdežto Polybiova legie absorbuje nadbytečné počty do svých třídne hierarchizovaných struktur, římské vojsko manipulového i kohortového systému pak má přesně předepsaný počet mužů na oddíl.

---

¹²⁰ „*Leader of the rear guard and last man in file*.“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 15.

¹²¹ POLYBIUS. *The Histories*, s. 323.

¹²² FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, V. [online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/>> [cit. 2013-8-2].

¹²³ POLYBIUS. *The Histories*, s. 318.

5.1 Etnické složení vojska

Zrekonstruovat etnické složení byzantského vojska v daném období z hlediska podílů v celkových silách není spolehlivě možné. Nelze ani z dostupných popisů vždy najisto odvodit, zdali se v případě uvedených etnik či národů jedná o jednotky foederates, nebo o Byzantince, tedy „Římany“, kteří disponují římským občanstvím se všemi právy a povinnostmi. Pokusme se tedy alespoň z dostupných pramenů určit, zdali složení byzantských sil má spíše multietnický charakter či ne a pokud ano, tak které etnikum či národ zaujímá v daném období přední místo v byzantské armádě.

Při určování složení Byzantského vojska je nutné si uvědomit hned několik skutečností. V první řadě musíme mít na paměti, že pojem Byzantincem, respektive Římanem, není označení určitého etnika, jedná se o označení právní, souvisí s občanstvím, právy a povinnostmi, a tak lze bez problémů mohl být Římanem, respektive Byzantincem příslušník jakéhokoliv etnika či národa, když získal (například za službu v armádě) občanství, a proto rozlišení na základě dichotomie „Římané a barbaři“ nám mnoho neodhalí, nicméně přeci jen by bylo možné alespoň teoreticky předpokládat, že pokud některý autor v rámci byzantského vojska označil v dobových pramenech určitou skupinu bojovníků označením podle jeho národa či etnika, tak bychom měli k dispozici alespoň naznačení, že se jedná s největší pravděpodobností o jednotky mimo římskou (byzantskou) armádu a jednalo by se tak pravděpodobně o foederates, nicméně i tato teorie naráží na své limity v dobových popisech (viz dále). Nabízí se tak možnost odlišení na základě jazyka, ale přestože latina fungovala v oficiálních kruzích v Byzantské říši až do 7. století, tak řečtina, i přes stále oficiální latinu, byla po dosavadní dobu existence říše velmi rozšířeným jazykem, a přestože jeden ze základních atributů Konstantinopole spočívá v multietnicitě tohoto města, tak nelze opomenout jeho geografickou polohu; nachází se v řeckém prostředí. Všimněme si zmínky o obou jazycích říše v Corpus Iuris Civilis: „Vytvořili jsme dvě totožné kopie této novely zákona, kdy jedna je sepsána v řečtině, vzhledem k velkému počtu osob, jež je tento

*jazyk blízký, a druhá v latině, jež se více hodí pro řízení vlády.*¹²⁴

V Konstantinopoli tak v určené době nalézáme císaře, kteří se samozřejmě cítí být Římány a preferují latinu (například právě Justiniána I.), ovšem v průběhu následného vývoje 7. století až do definitivního zničení říše v roce 1453 se vládci taktéž považovali za Římány, byť už se jedná o státní útvar, kde je hlavním jazykem výlučně řečtina. Ani křesťanství se nestává tím, co odlišuje Římana (Byzantince) od neřímana, neboť dostupné zdroje jmenují například Armény zvlášť od Římanů, byť se v Arménii nacházelo křesťanství ještě dříve (oficiální náboženství od roku 301), nežli se Konstantin I. Veliký, jehož lze považovat z velké části jako osobnost zodpovědnou za umožnění, respektive urychlení dalšího rozmachu křesťanství v říši, dostal k moci.

S ohledem na etnicitu poskytuje nejvíce informací Prokopios, v jeho díle lze můžeme rozlišit, mimo Římanů Thráky, Ilyry, Armény, Huny a Isaury jako nejčastější členy římského vojska.¹²⁵ V byzantském vojsku ovšem bojovali i etnika a národy, s nimiž se říše v různých obdobích často nacházela ve válečném stavu: *„Dvacet dní po pádu města Portu a přístavu dorazili Martinus a Valerianus, kteří přivedli tisíc šest set jízdních vojáků. Většinou to byli Hunové, Slované a Antové, kteří sídlili za řekou Istrem.*“¹²⁶ V tomto případě se ale spíše jedná o žoldnéře nežli o foederates s ohledem na skutečnost, že území za Dunajem nespadlo v době Justiniána I. pod byzantskou nadvládu. Prokopios ale vždy mluví o výše uvedených jako o součásti římské armády, nikde neužívá jakékoliv označení, jež by naznačovalo, že se jedná o pomocné barbarské oddíly, nicméně v rámci popisu byzantského vojska zpravidla vyjmenovává právě tyto etnika zvlášť. I z těchto důvodů je pak prakticky nemožné blíže určit, jakým způsobem se tyto národy či etnika v římské armádě začleňovaly.

---

¹²⁴ „We have made two uniform copies of this Novel, one of which is written in Greek, on account of the large number of persons to which this language is familiar; and the other is in Latin, which is better adapted to the proceedings of the government.“ In: Corpus Iuris Civilis, XXI I. Přel. a ed. S. P. Scott. [dostupné online]. URL: <<http://www.constitution.org/sps/sps16.htm>> [cit. 2013-20-2].

¹²⁵ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 181: Thrákové a Arméni; 96: Peršané a Hunové atd.

¹²⁶ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 81.

Prokopios také při tažení proti Gótům v Itálii uvádí, že „*Na poli Neronově leželi jedni i druzí po dlouhou dobu proti sobě, jen Maurové stále podnikali výpady, vrhali oštěpy a způsobovali Gótům ztráty. Ti se vůbec nechtěli do Maurů pustit, neboť se báli oddílu Římanů, kteří byli nedaleko.*“¹²⁷ Maurové tvořili určitou část vojska při tažení Belisara do Itálie, pravděpodobně spadali pod oddíly lehké pěchoty: „*Když se však střetli s větším množstvím nepřátel, rychle ustupovali jako dobří, lehce vyzbrojení běžci, takže vždy unikli.*“¹²⁸ Pravděpodobně kvůli těmto fyzickým dispozicím je Belisar využíval i k nočním hlídkám vně římských hradeb v době obležení Vitigem.¹²⁹ Mauři se využívali v římském vojsku už za vlády Septimia Severa na přelomu 2. a 3. století, účastnili se císařova tažení proti konkurentovi Nigerovi. Héródianos o nich tvrdí, že „*jsou krvelační, lehkomylně pohrdají smrtí a nebezpečím, a proto se v krajním případě před ničím nezastaví.*“¹³⁰ Evagrius zase píše o přípravách na střet s Peršany pod vedením Justiniána v 1. pol. 6. století: „*Tak početná byla armáda statečných mužů, vytvořená ze zaalpských národů, Massagetů a ostatních skythských kmenů, z vybraných branců ze zemí rýnských, Alp a také Panonie, Mysie, Illyrie a Isaurie, až vznikly oddíly výjimečného jezdeckta, přibližující se až sto padesáti tisícům mužů.*“¹³¹ Podobný trend zaznamenává i Jan z Efesu, když se císař Maurikios střetl s Peršany mez Arménií a Sýrií: „*... a dorazil nejdříve do Kappadokie, kde začal nabírat vojáky; a velký počet Římanů a excubitores*¹³² *a běžní vojáci ho*

---

¹²⁷ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 89.

¹²⁸ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 78.

¹²⁹ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 79.

¹³⁰ HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*, s. 84.

¹³¹ „*So numerous was the army of brave men, raised among the Transalpine nations, the Massagetae, and other Scythian tribes, by a choice levy in the countries on the Rhine, and on this side of the Alps, as well as in Paeonia, Mysia, Illyria, and Isauria, that he completed squadrons of excellent cavalry, to the amount of nearly one hundred and fifty thousand men.*“ In: EVAGRIUS SCHOLASTICUS. *The Ecclesiastical History of Evagrius: A History of the Church from Ad 431 – 594*. Přel. a ed. E. Walford. New Jersey : Evolution Publishing, 2011, s. 192 – 193.

¹³² Jednotky excubitores vznikly za vlády Lva I. v druhé polovině 5. století, pravděpodobně jako odpověď na silný germánský element v byzantské armádě. TREADGOLD, Warren. *Byzantium and Its Army, 284-1081*, s. 13 – 14. Z pramenů také víme, že Tiberius II. Konstantin byl právě velitelem *comes excubitorum*, císařovi tělesné stráže. THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 88.

doprovázeli z hlavního města, aby mohli sloužit pod jeho zástavou, ke které se také přidala velká spousta Iberů a Syřanů.“¹³³ Nebo když Maurikios dorazil do Kappadokie, „vybral zde velké množství mladých mužů a naverboval je jako Římany: po návratu ze Sýrie také obdržel také mnoho rekrutů z provincie Hemzit v Arménii.“¹³⁴ Nicméně i v 6. století byzantská armáda užívala nadále služeb barbarských Germánů, a tak se dovídáme, že když Narses převzal po Belisarovi velení nad operacemi v Itálii, tak jeho armáda se skládala nejen z řady Thráků a Ilyrů, jež rekrutoval po cestě z Konstantinopole, ale také z Hunů a několika set Gepidů v čele s Asbadem, který těmto germánským silám velel, dále s ním „táhlo tři tisíce Herulů, všichni jezdci, jímž mimo jiné velel Filmuth, potom s množstvím perských uprchlíků Kabadés ... potom Herul Aruth, který si oblíbil římský styl života ... též on byl velmi dobrý bojovník a měl velký doprovod z kmene Herulů, vyzkoušený ve válečném nebezpečí.“¹³⁵ Tato jedna z nejdetailnějších informací o složení byzantského vojska 6. stol. celkem detailně odhaluje pestrost byzantských sil, téměř vždy armáda obsahuje foederates, žoldáky a kmeny různého původu a s ohledem na dobové popisy se nejspíše nikdy nejednalo o marginální záležitost, ale o zcela zásadní složky vojska, jež tvořily jeho značnou část.

Velmi často se ale v 6. století mluví v souvislosti s vojskem právě o Isaurech. Region Isaurie se nacházel v hornaté oblasti na jihu Malé Asie a isaurské kmeny, jež tuto oblast obývaly, se stávali často zdrojem různých nepokojů, revolt a loupeživých nájezdů do okolních oblastí; například na přelomu 5. a 6. století v době vlády císaře Anastasia I. pod vedením Longina probíhaly značné nepokoje, které byly potlačeny, hlavy vůdců Isaurů se vystavily v Konstantinopoli a tento národ pak musel dokonce platit císaři tribut,¹³⁶ přestože se jedná o území říše. Ještě dříve, pravděpodobně ke konci 4. století, Isaurové podnikali celou řadu loupeživých nájezdů do svého okolí,

---

¹³³ „... and arrived first in Cappadocia, where he began to collect troops; and numerus Romans, and excubitores, and officials. And common soldiers had accompanied him from the capital to enlist under his standard, which was now joined by hosts of Iberians a Syrians recruits.“ In: JOHN OF EPHESUS. *The third part of The ecclesiastical history*, s. 409.

¹³⁴ JOHN OF EPHESUS. *The third part of The ecclesiastical history*, s. 436.

¹³⁵ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 362 – 363.

¹³⁶ EVAGRIUS SCHOLASTICUS. *The Ecclesiastical History of Evagrius*, s. 73.

sice vynechávali opevněná města, přesto ale tato drancování dosáhla takových rozměrů, že byl pověřen Arbazakios jejich okamžitým zastavením, nicméně i po jeho zásahu loupení pokračovalo, byť v menší míře.¹³⁷ Isaurové se velmi často nacházejí v popisech Prokopia, ovšem pouze v obecné rovině, a tak nelze zjistit, zdali fungovali vždy v rámci oddílů byzantského vojska, nebo zpravidla disponovali vlastní jednotkou. Zajisté ovšem víme, že Isaurové netvořili jen část řadových vojáků, a tedy i část nižšího důstojnictva, ale dostávali se i na prestižní pozice, a tak se při obléhání Neapole Belisarem dovídáme o Isaurovi, který se vracel z průzkumu obléhaného města a jenž „jako neznámý (voják, pozn. aut.), který ještě nikdy neměl příležitost mluvit s některým z velitelů, podal o tom zprávu Paucaridovi, významnému Isaurovi v Belisarově štábu.“¹³⁸ Isaurové tak následně realizovali důmyslný plán, díky kterému proniklo byzantské vojsko do Neapole bez nutnosti přímého útoku na městské hradby, kdy se doslova proškrábali krytým vodovodem, jenž vedl do města až pod neapolský dům, kterým pak později pronikla část byzantského vojska dovnitř a otevřela brány. Tím umožnila rychlý vpád hlavních byzantských sil do Neapole skrze hlavní bránu.¹³⁹ Uvedme také, že z řad Isaurů pocházeli někteří císařové, například Zenon (474 – 475; 476 – 491),¹⁴⁰ později v 8. století taktéž vládla tzv. Isaurská dynastie.¹⁴¹ Na závěr ještě uvedme, že Prokopios při popisu příprav Belisara na střet s perským Kabadem uvádí, že římského vojska „se sešlo celkem na dvacet tisíc pěšáků a jezdců, mezi nimi bylo neméně než dva tisíce Isaurů.“¹⁴² Všimněme si tak, že jednou Prokopios Isaury popisuje explicitně jako Římany: „...v těžkém boji se mezi všemi vyznamenali zvláště tři Římané: Isaur Athenodoros, význačný muž mezi Belisarovými kopiníky ...“¹⁴³ V případě střetu s Kabadem ale Isaury zmiňuje spíše mimo římské vojsko; rozhodně se ale nejednalo o foederates, neboť Isaurové se právně řadili mezi Římany, Isaurie samotná byla „standardní“

---

¹³⁷ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 212.

¹³⁸ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 33 – 34.

¹³⁹ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 34 – 35.

¹⁴⁰ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*, s. 56; 59.

¹⁴¹ Lev III.; Konstantin V.; Lev IV.; Konstantin VI.; Irena z Athén. KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 1014.

¹⁴² PROKOPIOS. *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 63.

¹⁴³ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 89.

území Byzantské říše, a lze se tak jen domnívat, proč jsou místy v Prokopiově popisu zvlášť jmenováni stranou od byzantského vojska a jindy jsou zase zcela bezpochyby označováni jako Římané. Nabízí se tak odpověď na základě určité specifičnosti, v použitých zdrojích si lze obecně všimnout tendence, že pokud něco bylo určitým způsobem jedinečné, fascinující, co nějakým způsobem zaujalo autora, tak se o těchto věcech vždy zvlášť zmínil. Například Ammianus Marcellinus se na mnoho místech obecně zmiňuje o jízdě, ale těžké verzi věnuje mimořádnou pozornost a z jeho popisu lze jasně cítit úžas nad těmito jezdci (více v kapitole o jednotky, výstroj a výzbroj), případně také Hunům věnují autoři jistou zvláštní pozornost. Nelze ovšem z popisů o Isaurech vysledovat nic konkrétního, a tak tuto otázku nelze zcela zodpovědět, přesto lze ale ze zdrojů tušit, že se jednalo (s ohledem na vojenství) o důležitý národ v rámci Byzantské říše.

V byzantském vojsku také nacházíme často oddíly Hunů, jež se v pramenech označují i jako Massagetové: „ ... a v Thrákii, od vpádů Hunů, původně známých pod jménem Massagetové, kteří překročili Dunaj bez odporu ...“,¹⁴⁴ byť pravděpodobně jako foederates, či čistě jen žoldnéřské síly. Hunové se zvlášť blýskli v bojích o Řím v pozdějších fázích této bitvy proti Gótům, kde pro ně v příznačném stylu boje střelení z luku za jízdy na koni pobili mnoho Gótů a dobové popisy naznačují, že se nikdy nezařazovali do struktur byzantského vojska, ale vždy fungovali jako zcela etnicky homogenní oddíl, byť v tomto případě pod vedením byzantského důstojníka.¹⁴⁵ „*Poněvadž Massagetové jsou dobří lukostřelci a stříleli do celého davu, zasahovali nepřítele téměř každým šípem ... padlo jich tehdy mnoho, neboť Massagetové je pronásledovali a byli výborní lukostřelci, takže měli jisté zásahy i při plném běhu; zasahovali je do zad a pobíjeli je. A tak se Konstantin společně s Huny vrátil v noci do Říma.*“¹⁴⁶ S nejvyšší pravděpodobností Hunové zcela přirozeně nebyli řazeni do struktur byzantských jednotek pravděpodobně i proto, že se

---

¹⁴⁴ „ ... and in Thrace, by the inroads of the Huns, formerly known by the name of Massagetae, who crossed the Ister without opposition.“ In: EVAGRIUS SCHOLASTICUS. *The Ecclesiastical History of Evagrius*, s. 120.

¹⁴⁵ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 94.

¹⁴⁶ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 93 – 94.

jednalo právě jen o foederates či žoldnéře,¹⁴⁷ ovšem naskýtá se zcela opodstatněná otázka, jak to bylo s jejich výcvikem. Zósimos uvádí, že „*Hunové přitáhli na koních s ženami, dětmi, i s tím, co vezli s sebou, a napadli Skythy usedlé na severní straně Dunaje. Protože nemohli bojovat v šiku a ani neuměli svádět bitvu – jakpak by to mohli umět? Vždyť se nedovedli na zemi ani pevně postavit na nohy, když přece stále žili a spali na koních -, objížděkami, výpady a ve vhodnou chvíli učiněnými ústupy, přičemž stříleli šípy na koních, způsobili mezi Skythy nesmírné krveprolití.*“¹⁴⁸ Na první pohled se tak zdá, že „taktika“ hunských jezdců se zcela neslučuje s pevně danou strukturou a hierarchií byzantského vojska a jejím základním taktickým aspektem, který spočívá primárně v disciplinovanosti vojska, a jejich umístění v rámci samostatných oddílů možná reflektuje i tento rozdíl mezi těmito dvěma vojenskými „světy“, zároveň ovšem najdeme (podobně jako v případě Isaurů či Arménů) Huny na vyšších pozicích, respektive jako členy elitních jednotek: „*Zatímco druzí pronásledovali jinde několik jezdců, Horsamantis, významný Massaget mezi Belisarovými kopiníky ...*“¹⁴⁹

Zvláštní prvek z hlediska etnicity byzantského vojska tvoří již zmíněné jednotky optimatoi. Jejich formální vznik je spjat s císařem Tiberiem II. Konstantinem, jenž na přelomu roku 595 a 596 rekrutoval velké množství jízdních jednotek z řad barbarů, které podle J. Haldona tvořili většinu vojska regionu Opsikion nedaleko Konstantinopole.¹⁵⁰ Theofanes při popisu vojsk regionu Opsikion navíc užívá termín *Gothograeci*,¹⁵¹ a tak se dá s nejvyšší pravděpodobností předpokládat, že optimatoi byly jednotky původně

---

¹⁴⁷ Zdroje uvádí, že Hunové, jak už jsme ukázali, se rekrutovali jednak z oblastí za Dunajem, tedy z lokalit, které nespádaly pod správu Byzantské říše (viz PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 81.), zároveň však Prokopios uvádí Huny, „*kteří sídlili se svolením císaře v Thrákii.*“ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 366. Hunové se tak pravděpodobně rekrutovali jednak jako foederates i jako standardní žoldnéři, byť v konkrétních taženích či bitvách z uvedených popisů nelze až na jeden případ, a to při obraně obleženého Říma Góty, vysledovat, o jakou situaci se v konkrétních údajích jedná: „*Rozdíl je v tom, že většina Římanů a jejich hunských spojenců ...*“ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 83.

¹⁴⁸ ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*, s. 146.

¹⁴⁹ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 93.

¹⁵⁰ HALDON, John. *Warfare, State and Society in Byzantine World*, s. 196.

¹⁵¹ THEOPHANES CONFESSOR. *The Chronicle of Theophanes the Confessor*. Přel a ed. C. Mango a R. Scott. Oxford : Clarendon Press, 1997, s. 536.

z germánských, ovšem v průběhu doby romanizovaných skupin Gótů, jež se nejspíše vyvinuly jako svébytný útvar z oddílů germánských foederates, případně se rekrutovaly z řad gótských kmenů, nicméně vzhledem k tomu, že tyto jednotky lze vysledovat ještě v 8. století,¹⁵² tak je lze považovat za trvalou součást byzantské armády, jež permanentně sídlila na území říše.

Ačkoliv svědectví o složení armády jsou, co se poměrů týká, zásadně omezená a neumožňují spolehlivou rekonstrukci byzantského vojska daného období, tak lze alespoň částečně odhalit jeho složení, jež lze označit s jistotou jako zcela multietnické, a přestože nelze ani řádně vysledovat zařazení neřímanů i některých národů v rámci říše do struktur byzantských vojsk, tak ozbrojené síly tvořily už tradičně vždy různé oddíly smlouvou vázaných spojeneckých vojsk foederates, jež se usazovaly panovníky na území říše, zároveň se ale třeba i etnicky totožné subjekty rekrutovaly jako námezdní žoldáci, a to vně i uvnitř říše. Z hlediska složení se nejčastěji vyskytují ve vojsku Isaurové, Arméni a Hunové. Přestože Hunům je v pramenech věnováno značné místo, nelze je nekriticky považovat za esenciální složku vojska, tito jízdní válečníci bojovali ve svých oddílech a plnili rozličné bojové úkoly, kterým se autoři místy věnují, neboť mají svůj nezpochybnitelný význam (například právě při dobývání Říma Belisarem). Isaurové a Arméni se naproti tomu pravděpodobně spíše zařazovali do struktur byzantských sil, a tak nám v popisech až na výjimky zanikají v rámci celého vojska, přesto se ale dá předpokládat, že právě tyto dvě skupiny vytvářely páteř byzantských sil, neboť zdroje tradičně uvádějí Armény na vysokých postech v byzantské armádě, Isaurové zase tvořili spolehlivý zdroj pro rekrutování vojáků. Nezodpovězena nám ovšem zůstává důležitá otázka, a to jak zásadní byli pro vojsko „Římané“ z Konstantinopole a okolí, tedy z centra říše. Mimo výše uvedených lze ale v různé míře ve vojsku nalézt také Heruly, Gepidy, Thráky, Ilyry či dokonce i Peršany, kteří dotváří rozmanitou mozaiku složení rané byzantské armády, a tak lze na závěr tvrdit, že germanizace římské armády (tedy barbarizace), jež se obecně interpretuje jako základ úpadku římského vojska, a tedy i jako jeden z důvodů úpadku římského impéria, se stává absolutní samozřejmostí

---

¹⁵² LOUNGHIS, Téliémaque. *The Decline of the Opsikian Domesticates and the Rise of the Domesticate of the Scholae*. In: BYZANTINA SYMMEIKTA; ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 10, 1996, s. 30.

v byzantském vojsku a přijímání rozličných národů a etnik do vojska říše tvoří jeden z jeho základních pilířů.

6 JEDNOTKY, VÝSTROJ A VÝZBROJ

Jeden ze základních aspektů jakéhokoliv vojska tvoří jeho výbava, která nám nepoukazuje jen na materiální vybavenost, ale odhaluje i jeho technickou úroveň, a tedy částečně reflektuje úroveň celé civilizace, národa, etnika aj. Také nám však do jisté míry odkrývá koncept a povahu daného vojska a tím i jeho základní taktické zásady.

V porovnání s římskou armádou je rekonstrukce výstroje a výzbroje byzantské armády, obzvláště ve stanoveném období, velmi obtížná až nemožná. Spolehlivě můžeme vycházet pouze z vojenských manuálů, ovšem jejich značná část ale pochází z pozdější doby, nežli kterou se v práci primárně zabýváme. Samotné dobové kroniky a historiografická díla podávají spíše zběžný a obecný popis. Přestože v ostatních pramenech lze dohledat určité zmínky a informace, týkající se výbavy a výstroje, tak se zřídka jedná zbraně a zbroje a pokud ano, tak je velmi vzácně lze označit jako detailní. Problém těchto informací pak často také spočívá často v době, kdy došlo k jejich sepsání, a tak například Ammianus Marcellinus poskytuje poměrně cenné údaje k této oblasti, ovšem jedná se o období 4. století, což je podstatně dříve, nežli došlo k sepsání Maurikova Strategikonu. Ammianus Marcellinus navíc akcentuje především oblévací stroje, podobně tomu tak je i v případě Vegetiova díla, jež je pro tuto oblast ještě méně spolehlivé, vzhledem k okolnostem spisu *De re militari*. Nezbyvá tak nic jiného, než se alespoň částečně z dostupných zdrojů pokusit naznačit, jak asi mohla byzantská vojska vypadat po materiální stránce ve vytyčeném období. K tomuto účelu budeme vycházet i z tendencí pozdně římské armády 4. století.

6.1 Jezdectvo

Jezdectvo hrálo v byzantské říši důležitější roli nežli v římské armádě. Tento trend se s koncem antiky a nástupem středověku prohluboval a zůstává otázkou, jakými specifiky se byzantská jízda vykazuje v době do konce 6. století. Strategikon císaře Maurikia věnuje podstatnou část pozornosti právě

jízdě před pěchotou. Pokud se podíváme i na strukturu tohoto spisu, tak záležitosti, jež se týkají jízdy, tvoří hned první kapitolu po základním tréninku vojska, která ovšem taktéž odhaluje důraz na jízdni jednotky, kdežto pěchota zůstává popsána spíše v rámci taktických oddílů spisu, a to i poměrně střídavě. Na otázku úlohy jednotek byzantské jízdy (ale samozřejmě i pěchoty) je nutné se podívat dvěma perspektivami, jednak jakou výbavu a výstroj jezdecko používalo a jakou taktickou funkci plnilo v tomto období ve střetech s nepřáteli. Podívejme se nyní nejdříve na výbavu, nežli přejdeme k taktice.

S ohledem na trendy ve vývoji vojenství v pozdní antice a jeho podobu v evropském středověku bychom mohli přepokládat, že byzantská jízda daného období už bude především jízdou těžkou, nicméně 6. století odhaluje trochu jiné skutečnosti. Základ ochrany jezdce tvořil kabátec blíže nespécifikované struktury, Maurikios uvádí pouze to, že měl sahat až ke kotníkům a zároveň měl chránit i hlavu jistou kapucí, kabátec se pak zapínal pomocí kroužků či pravděpodobně kožených popruhů.¹⁵³ Nabízí se zde dvě možnosti, buďto se mohlo jednat o celokroužkové brnění s kapucí, případně o částečně kroužkové a částečně lamelární, vrstvené či šupinové brnění. Toto tvrzení podporuje skutečnost, že každý jezdec měl disponovat velmi volnou tunikou (buďto z plátna nebo například hrubé vlny), která se nosila právě přes zbroj z důvodu ochrany brnění před vlivy počasí. Tyto tuniky se šily v avarském stylu, a tedy pokrývaly i jezdcova kolena, ovšem nikterak mu nebránily v pohybu. Mimo to voják taktéž disponoval širokým a dlouhým plst'ovým pláštěm, jenž se navlékal přes rukávy a nosil se především právě také kvůli ochraně zbroje. Tunika i plášť ale měly i taktický význam, a tak například při hlídkování tato svrchní vrstva snižovala šanci na spatření jezdce nepřítelem kvůli odrazům světla na zbroji (což samozřejmě také potvrzuje přítomnost kovového brnění).¹⁵⁴ Zjistit odpověď na otázku, jakou výbavu nosil jezdec primárně v průběhu 6. století za brnění, neulehčuje ani Lev VI. Pomineme-li značně pozdější dataci díla a skutečnost, že autor převážně parafrázuje starší autory, a tak podstatná část kapitol o výbavě vojáků spočívá

---

¹⁵³ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 11.

¹⁵⁴ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 12.

právě očividně v parafrázování Maurikiova manuálu, tak Lev ani neodděluje v rámci struktury spisu výbavu pěších a jízdních; z uvedeného popisu se dá pouze částečně zjistit, co nosili přímo jen jezdcí či přímo jen pěchota a tyto informace se právě nacházejí i v jeho starší předloze. Na rozdíl od Maurikia se zde ale přeci jen objevuje něco navíc, jedná se o brnění typu *clibanion*, podle autora jakýsi druh hrudního plátu.¹⁵⁵ Všimněme si, že *Notitia Dignitatum* uvádí jednotky s názvem *clibanarii*, vždy se jedná o jezdce, byť na západě výhradně o jízdní lučištníky *equites sagittarii clibanarii* v síle dvou oddílů,¹⁵⁶ kdežto východ zaznamenává podstatně více těchto jednotek, jedná se například o *Comites clibanarii*, *Equites primi clibanarii parthi*, *Equites Persae clibanarii*, *Equites promoti clibanarii*, ale například i již zmíněné *Scola scutariorum clibanariorum*.¹⁵⁷ Všimněme si, že ani jedna z těchto uvedených jednotek nejsou jízdní střelci, ovšem podle názvu se vždy jedná o jízdu. Uveďme ale také pro doplnění ještě popis Ammiana Marcellina při návratu Constantia II. do Říma: „Mezi nimi byli rozptýleni obrnění jezdci, jež slují „clibanarii“, chránění kovovými maskami a pancéřovanými krunýři a opásaní železnými pruhy, takže bys věřil, že jsou to sochy uhlažené rukou Praxitelovou, a nikoliv muži. Obepínaly je totiž tenké železné proužky, uzpůsobené tělesnému pohybu a rozvedené po všech údech tak, aby bylo odění vhodným způsobem těsně spojeno a vyhovovalo jakémukoliv těsnému pohybu kloubů.“¹⁵⁸ Z výše uvedeného bychom mohli usoudit, že těžcí byzantští jezdci neoblékali vůbec kroužkové brnění; v pramenech není nikde ani naznačeno, že by k jeho užívání od 4. století vůbec docházelo, což ovšem zároveň neznamena, že tuto možnost lze zcela vyloučit. Zdálo by se tak, že zásadní roli hrály ale právě určité druhy brnění z větších kusů kovů, a tak se jednalo s největší pravděpodobností o lamelární zbroj různých konstrukcí, tedy nejspíše s kroužkovými doplňky, neboť kovová kapuce, kterou žádá Maurikios, musela být pravděpodobně z konstrukčních důvodů právě kroužková, neboť jinak by

---

¹⁵⁵ LEO VI. *The Taktika of Leo VI.*, s. 85.

¹⁵⁶ *Notitia Dignitatum*. In *partibus occidentis*, VI. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia1.html>> [cit. 2013-19-2].

¹⁵⁷ *Notitia Dignitatum*. in *partibus orientis*, V; VI; VII; XI. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-20-2].

¹⁵⁸ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 141.

se nemohlo jednat o kapuci. Kroužkové doplňky totiž také naznačuje i požadavek na *zabai* (více dále).

V roce 1988 se pokusil Timothy Dawson zrekonstruovat klibanion z dostupných zachovalých dobových obrazů a popisů v pramenech za pomoci historických spolků a setkal se hned s několika problémy. V Roce 1991 pak dokončil tvorbu hrudního brnění, jež se skládalo z kovových plátků, jež se navzájem dotýkaly, v tomto místě doteku se tyto části uchytily mezi sebou. Vznikl tak rigidní krunýř, jenž poskytoval podstatně kvalitnější ochranu, nežli klasické šupinové brnění. Dawson ovšem odhalil, že tato konstrukce dost dobře nemohla v praxi efektivně fungovat, neboť jakýkoliv menší pohyb hrudního krunýře tyto kovové pásky tlačil do sebe a znemožňoval jezdcí pohyb, navíc docházelo i k poškozování úchytů jednotlivých pruhů a při větší fyzické aktivitě se začaly kovové díly navíc rozcházet, a tak vznikal nechráněný prostor na nositeli. Při použití překrývání ne těchto kovových částí, ale celých řad s destičkami, uchycených k určitému, buďto koženému či látkovému podkladu takovým způsobem, že horizontálně se destičky pevně dotýkají, dochází k větší stabilitě brnění a zároveň velmi dobrému přizpůsobení zbroje tělu při různých pohybech, neboť ochrana těla disponuje možností přizpůsobovat se vertikálně. Tato metoda se nezdá být zcela v rozporu s obrazovými prameny, neboť ačkoliv na nich jsou prakticky vždy destičky od sebe oddělené a nepřekrývají se jako v případě šupinového brnění, tak Dawsonova konstrukce skutečně na první pohled vypadá, že k překrývání vůbec nedochází, byť se jedná o omyl; jednotlivé části se překrývají tak, že to nelze rozpoznat pouhým okem, jedna destička zasahuje do prostoru destičky další, jež se nachází pod ní, což zvyšuje ještě více účinnost tohoto brnění, a tak Dawson na závěr tvrdí, že tato konstrukce je nejenom poměrně nenáročná na výrobu, zároveň je i mimořádně účinná proti střelám, bodání i sekání a měkký základ, a tedy s tím spojená i rozumná ohebnost, poskytuje i slušnou ochranu proti traumatu úderu plochou zbraní.¹⁵⁹ Zůstává samozřejmě otázkou, jak přesně vypadal klibanion v raně byzantské

---

¹⁵⁹ DAWSON, Timothy. *Kreasmata, Kabadion, Klibanion: Some aspects of middle Byzantine military equipment reconsidered*. In: *Byzantine and Modern Greek Studies*, volume 22, 1998. s. 43 – 47.

armádě, ovšem Dawsonova rekonstrukce minimálně nastiňuje základní koncept této zbroje a její vysoký potenciál ochrany a není ani v rozporu například s freskou Svatého Nestora z kostela v Kastorii (viz příloha č. 3), ovšem i toto je nutné brát s rezervou, neboť detailnost tohoto pramenu má opět své limity.

Mimo to jízda používala i další prvky tělesné ochrany, jednalo se o především o suknicí *kremasmata*, jež kryla nohy až po kolena, a která pravděpodobně v době kolem 10. století začala být ale už také kovové, respektive lamelové konstrukce, nicméně v době pozdní antiky nelze její výrobu z kovů prokázat.¹⁶⁰ Svatý Nestorius je na fresce právě už zobrazen s touto suknicí z kovu. Všimněme si ovšem, že také disponuje již lamelovými rukávy,¹⁶¹ které požaduje i Nikeforos Fokas jako standardní doplněk ke klibanionu katafraktů,¹⁶² čímž potvrzuje trend stále těžšího odění bojovníků, jenž je podobný jako ve středověké západní Evropě. Problém ovšem zůstává v tom, že v období 4. až 7. století se dovídáme pouze jen o tom, že existovali jezdci typu *clibanarii* a že dozajista museli svým zevnějškem fascinovat, když jsou alespoň částečně výslovně popsáni v pramenech, nicméně přesnou podstatu jejich zbroje pravděpodobně neodhalíme, víme však, že se jednalo o těžké, destičkové brnění, pravděpodobně s prošívanými doplňky. Opět ale nelze vyloučit doplňky kroužkové, neboť *lorica hamata*, kroužkové odění, bylo Římanům dobře známo už z dob republiky.

Typickým znakem těžkých římských, respektive byzantských jezdců, byla ochrana koní. Ammianus Marcellinus píše: „*Naproti tomu vrhli Peršané do boje seřazené čtyři obrněné jezdce, tak hustě sražené, že plíšky přiléhavě obepínající tělesné záhyby oslňovaly svým leskem upřený na ně zrak. Početné koně pak vesměs chránily kožené přikrývky a v jejich záloze byly umístěny*

---

¹⁶⁰ DAWSON, Timothy. *Kremasmata, Kabadion, Klibanion: Some aspects of middle Byzantine military equipment reconsidered*. In: *Byzantine and Modern Greek Studies*, volume 22, 1998. s. 39.

¹⁶¹ DAWSON, Timothy. *Kremasmata, Kabadion, Klibanion: Some aspects of middle Byzantine military equipment reconsidered*. In: *Byzantine and Modern Greek Studies*, volume 22, 1998. s. 46.

¹⁶² MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, s. 36.

oddíly pěšáků.¹⁶³ Přestože se jedná o popis perské jízdy, tak si všimněme nápadné podobnosti s Ammianovým popisem jízdy římské (byzantské). V tomto případě se ovšem jedná o jezdce typu *Katafraktoi* (*equites cataphractarii*, jak se označovala právě tato těžká jízda). Zůstává otázkou, zdali označení *cataphractarii* a *clibanarii* bylo pouze synonymem pro těžkou jízdu, nebo opravdu existoval určitý rozdíl mezi těmito dvěma druhy jezdců. Na první pohled se nabízí odlišení na základě lokality, nicméně *Notitia Dignitatum* uvádí *Equites catafractarii iuniores* v Británii,¹⁶⁴ zároveň nalezneme celou řadu jednotek typu *clibanarii* ve východní části říše, jedná se právě například o *Comites clibanarii*, *Equites primi clibanarii Parthi*, *Equites promoti clibanarii*, *Scola scutariorum clibanariorum*¹⁶⁵ a další, a tak se zdá odlišení na základě místa nepravděpodobné. Zároveň si ale uvědomme, že *kataphraktoi* je slovo řeckého původu, kdežto *clibanarii*, latinského, a tak je spíše možné, že se jedná o různé označení toho samého typu vojáka, tedy těžkého jezdce, což by naznačovala i skutečnost, že Ammianus Marcellinus ve 4. stol. ve svém původně latinsky psaném díle používá označení *clibanarii*, kdežto Theofylaktos v 7. stol. už se ve svém původně řeckém spisu zmiňuje jen o *katafraktech*. O těžkých jezdcích se zmiňuje i Plútarchos při líčení bitvy u Karhh v roce 53 př. n. l.: „A když úspěšně zastrašili Římany hlukem, tak shodili krytí jejich zbroje a zářili jako záblesk v jejich hrudních plátech a helmách z leštěné margiánské oceli, společně s jejich v mosazi a oceli sevřenými koňmi.“¹⁶⁶ Přestože Plútarchos nepoužívá žádné konkrétní označení pro tyto jezdce, tak popis odpovídá těžkému jezdcovi, kterého najdeme například právě v popisech Ammiana Marcellina. Zároveň také mějme na paměti, že

---

¹⁶³ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 419.

¹⁶⁴ *Notitia Dignitatum*. In *partibus occidentis*, VII. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-12-2].

¹⁶⁵ *Notitia Dignitatum*. In *partibus orientis*, V; VI; VII aj. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-12-2].

¹⁶⁶ „When they had sufficiently terrified the Romans with their noise, they threw off the covering of their armour, and shone like lightning in their breastplates and helmets of polished Margianian steel, and with their horses covered with brass and steel trappings.“ In: PLÚTARCHOS. *Lives of the Noble Greeks and Romans*. Crassus [dostupné online]. URL: <<http://classics.mit.edu/Plutarch/>> [cit. 2013-20-2].

v republikánské armádě neexistovala těžká jízda, a tak se lze zároveň domnívat, že střety s tímto typem jednotek nesou zodpovědnost za postupné zavedení těžších jezdců v římské armádě, neboť germánské i jiné barbarské kmeny takovými obrněnými jízdními jednotkami nedisponovali. Nikeforos Fokas v 10. století, kdy v Byzantské říši už několik staletí dominuje řečtina, pak těžkou jízdu označuje vždy slovem *kataphraktoi*,¹⁶⁷ nicméně Lev VI. doporučuje, aby každý jezdec byl vybaven zbrojí *klibania*,¹⁶⁸ což by znamenalo, že toto označení pro zbroj zůstalo zachováno v původním znění a nepřekládalo se. Najdeme ho také totiž v manuálu Nikefora Foky jako například brnění pro lehké jízdní jednotky typu *prokoursatores*,¹⁶⁹ a tak nemůžeme zcela s jistotou potvrdit hypotézu, založenou na jazykových odlišnostech.

Potíže s předpokladem těžké jízdy v byzantském vojsku 6. století naráží ovšem na další problém. Všimněme si taktéž ochrany hlavy byzantských jezdců. Jak už bylo naznačeno, Maurikios požaduje, aby použitá kovová zbroj měla kapuci, jejímž úkolem bylo chránit hlavu, zároveň nařizuje, aby každý jezdec disponoval vlastní helmou s malou chocholkou, vyčnívající z vršku helmy. Není možné tvrdit, zdali se jednalo spíše o rozlišovací prvek či měla tato chocholka, jež pravděpodobně nevyčnívala přímo z helmy, ale z určitého nástavce, za úkol psychologicky působit na nepřítele tím, že nositele například opticky zvětšovala, což se ale zdá poměrně nepravděpodobné, neboť taková malá výbava helmy, navíc už tak obrněného jezdce na koni nikterak nezveličila v očích protivníka. Důležité je nicméně to, že Lev VI. parafrázuje tyto požadavky tak, že je zřejmé, že se jedná o přepis Maurikiova díla, ovšem na rozdíl od něj zde zmiňuje přímo *klibanion*, a tak nepřímou podporuje tvrzení o povaze brnění byzantských jezdců ze 6. století. Přesné informace o tom, jak vypadal katafrakt byzantské armády nalézáme totiž až v 10. století, a tak již mimo výše zmíněného *klibanionu* s rukávy a suknicí nařizuje Nikeforos Fokas také helmu, která měla disponovat, podobně jako rukávy a suknice něčím, co se označuje v pramenech jako *zabai* – není ale zcela jasné, o co se jedná.

---

¹⁶⁷ MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, s. 29.

¹⁶⁸ LEO VI. *The Taktika of Leo VI.*, s. 85.

¹⁶⁹ MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, s. 23.

Zabai pravděpodobně nebyl doplněk brnění z látky, neboť při popisu rukávů Nikeforos Fokas jasně odlišuje zabai od prošivaného materiálů, doslova „*od loktů níže měli nosit chrániče rukou, které stejně jako suknice visící z klibanionu, měly mít zabai a měly být vytvořeny z hrubého hedvábí či vlny tak tlusté, jak to jen bylo možné sešít dohromady.*“¹⁷⁰ Zdá se tak, že Zabai musel být minimálně kožený, nicméně pokud budeme vycházet z toho, že termíny *clibanarii* a *kataphraktoi* jsou synonyma, tak zabai musí označovat spíše nějakou kovovou a ne koženou ochranu. S ohledem na celkový popis katafraktů v popisu *Praecepta militaria*, kde i kůň měl být obrněn kovovou ochranou, se tak naskytá možnost, že se jednalo o kroužkové části, a tak helma mohla být zčásti železná s kroužkovým závěsem zabai přes obličej. Fokas ovšem požaduje, aby zabai tvořily dvě až tři vrstvy, a v tomto případě se zase zdá pravděpodobnější, že by se mohlo jednat o překrývající se destičky, byť uchycení k přilbě by zůstávalo nejasné a činilo by technicky jistý problém, tři vrstvy destiček by musely dozajista spočívat na relativně pevné konstrukci, neboť jejich volný pohyb (pokud by jen visely) by pravděpodobně omezoval jezdce. Zdá se tedy, že pravou povahu zabai není možné vysledovat, nicméně lze alespoň na závěr tvrdit, že se jednalo pravděpodobně o jistý kovový ochranný doplněk jezdce.

Vidíme, že zbroj popsaná Maurikiem se ale dost podstatně liší od ochrany uvedené Fokou, a přestože Ammianus Marcellinus se ještě zmiňuje o těžké jízdě, tak v pozdějších zdrojích mizí z popisu a nic nenasvědčuje tomu, že by těžká jízda hrála jistou úlohu v byzantských střetech. Přestože Prokopios, Zósimos i Theofylaktos místy popisují římské, respektive byzantské síly, tak nelze žádnou referenci k těžkému jezdecku dohledat, a to právě ani v popisu císaře Maurikia, a přesto manuál naznačuje, že jízda hrála důležitou roli v rané byzantské armádě, už jen s ohledem na celkový akcent na jezdecku v Maurikově *Strategikonu*. Nejedná se ale o důraz na jízdu těžkou a tak na základě Maurikova popisu a informací z pozdějších byzantských

---

¹⁷⁰ „*Down from the elbows the should wear arm-guards which – both these and the skirts hanging down from klibania – have zabai and are made from coarse silk or cotton as thick as can be stitched together.*“ In: MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, s. 35.

pramenů můžeme tvrdit, že byzantská jízda 6. stol. byla především všestranná a středně obrněná. Popis ale zároveň zvýrazňuje střelecký způsob boje jezdecktva před bojem na blízko, jezdec používal luk adekvátní jeho schopnostem a síle, ten se v případě potřeby vložil do pouzdra a jezdec použil kopí avarského typu, které disponovalo koženým řemínkem zhruba uprostřed jeho délky, a tedy sloužilo k boji nablízko a ne k hodům, nicméně boj s lukem zůstal zcela zásadním, obecně každý Byzantinec musel mít luk, nehledě na jeho dovednost.¹⁷¹ Maurikios se zároveň zmiňuje ale i o mečích a vrhacích kopích blíže nespecifikovaného typu, ty měl jezdec vlastnit v počtu dvou kusů „v případě, že mine“,¹⁷² a pouze ti, kteří ještě neovládali luk, měli být vybaveni štítem.¹⁷³ Prokopios v podobném duchu odhaluje jezdce v bojích Belisara s Góty v Itálii: „... jednomu ze svých kopiníků, statečnému a schopnému muži jménem Traianus, aby vzal dvě stě jezdců opatřených štítem, vyrazili na nepřátele, a když dorazí k opevněním, aby vyjeli na vysoký a přesně označený kopec a tam čekali. Při nepřátelském útoku ať nepřipustí, aby došlo k boji zblízka, ani ať nepoužívají nikdy meče a kopí, ale ať střílejí jenom šípy; a když uvidí, že už nemají nic v toulci, ať se nestydí ze všech sil prchat a ať se rychle vrátí k hradbám.“¹⁷⁴ Všimněme si tedy, že byzantský jezdec 6. století byl tedy spíše především jízdním lučištníkem, středně těžce oděným se širší škálou zbraní, kdy ale právě luk hrál stěžejní roli, a tak navzdory trendům ve vývoji jezdecktva nelze tvrdit, že byzantská armáda v 6. století spoléhala na těžké jezdecktvo, to koneckonců v tomto období v pramenech ani nenalzáme, ale využívala spíše střední univerzální jízdní jednotky, jež vzhledem ke své výbavě vhodně korespondovaly s byzantskou vojenskou taktikou. Toto tvrzení podporuje i Prokopiov popis byzantských lučištníků: „Naproti tomu dnešní

---

¹⁷¹ Tuto informaci je nutné brát s rezervou, samozřejmě technicky nemohl mít každý voják luk s ohledem na náročnost jeho výroby, časté rekrutování vojska „za pochodu“ a zcela odlišná etnika, která disponovala svým stylem boje, tak nemohla vždy být dlouhodobě trénována v rámci byzantské armády – tuto informaci tak spíše interpretujeme jako požadavek na co nejvyšší zastoupení střeleckého elementu ve vojsku a nutnost tréninku ve střelbě, která byla zcela esenciální například při obléhání, jež tvořilo značnou část bojů v 6. století, především pak při znovudobývání Itálie Belisarem.

¹⁷² „... in case the first one misses.“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 12.

¹⁷³ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 12 – 13.

¹⁷⁴ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 82.

lučištníci jdou do boje chráněni pancířem a holeněmi až po kolena: na pravém rameni mají zavěšené šípy, na levém meč. Někteří mají ještě na sobě zavěšeno kopí a přes ramena malý štít bez držadla kryjící též částečně obličej a šiji. Jsou výbornými jezdci a dovedou za nejrychlejšího trysku snadno napínat luk ba obě strany a střílet na pronásledující i prchající nepřátele. Přitahují tětívu do výše čela těsně k pravému uchu; přitom dávají střele takovou průbojnost, že vždy zabije každého, kdo přijde do cesty, protože ani štít ani pancíř nemohou odolat jejímu nárazu.¹⁷⁵ Prokopiův popis tak potvrzuje uvedený charakter byzantské jízdy daného období.

Na závěr ještě uveďme, že přestože Nikeforos Fokas znovu přichází s konceptem těžké jízdy, tak i ta ve svých formacích měla řadu těžkých lučištníků (formaci 504 katafraktů tvořilo 150 jízdních střelců) a ačkoliv oni sami jsou autorem odlišeni od standardních katafraktů, tak přesto se liší jen poměrně málo; nosili helmu a klibanion a kabadion bez dalších doplňků, ovšem jejich kuň měl být taktéž vybaven ochranou zbrojí, a tak se z podstaty neliší zásadně od katafraktů pro boj zblízka. Mezi jezdecktvem v Praecepta militaria a Maurikiovým manuálem se nachází ale rozdíl i v použitých zbraních, a tak i když v obou případech jízda disponovala kopím, tak Maurikios neuvádí šavle a palcáty, jež jsou v popisu Nikefora Foky zcela esenciální.¹⁷⁶ Vegetiův popis zcela spolehlivě neodhaluje charakter jízdních, nicméně přeci jen má blíže k popisu Maurikia, neboť jezdci mají být vybaveni kopím a kyrysem, tedy zbrojí chránící pouze torzo jezdce,¹⁷⁷ a tak lze na závěr charakterizovat byzantskou jízdu jako univerzální, leč přesto více na boj z dálky orientovanou složku raného byzantského vojska. Uveďme na závěr poslední Prokopiův popis týkající se jízdních střelců: „Rozdíl je v tom, že většina Římanů a jejich hunských spojenců jsou zkušení lukostřelci na koních, kdežto Gótové vůbec nejsou připraveni k takovému způsobu boje; vždyť jejich jezdci používají zpravidla jenom kopí a meče, kdežto lukostřelci jsou pěší a vstupují do boje

---

¹⁷⁵ PROKOPIOS. *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 10 – 11.

¹⁷⁶ MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, s. 37 – 38.

¹⁷⁷ FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, III. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/dere07.php#14>> [cit. 2013-17-2].

*pod záštitou vojáků s těžkými zbraněmi. Jezdci se tedy v boji zblízka nemají čím bránit proti nepřítelům, kteří střílejí šípy, a lze je snadno potřit, a pěší nikdy nemohou útočit proti jezdcům.*¹⁷⁸ Tento Prokopiův výrok tak i dále potvrzuje charakter byzantské jízdy jako často na střelbu orientovanou složku byzantského vojska.

Přestože tedy nemůžeme detailně sestavit obraz byzantské jízdy 6. století, tak lze poměrně spolehlivě odhalit její značnou univerzálnost, důraz je ale i přesto o něco více kladen právě na boj z dálky. Byzantské jezdeckvo nejenom že není jezdecktvem těžkým, ale dokonce ani navzdory veškerému očekávání nenalézáme žádné zmínky o tom, že v období 6. století těžká jízda ve strukturách byzantské armády vůbec existovala, byť tendence vývoje jízdních jednotek z antiky do středověku jsou zcela evidentní, těžké jezdeckvo k boji zblízka hrálo stále důležitější roli a ve středověku tvořilo zásadní složku mnohých vojsk. Toto zjištění o absenci, nebo alespoň minimálně marginálnosti těžké jízdy v byzantské armádě by nebylo tak nečekané, kdybychom neměli doloženou existenci silně obrněných jednotek ve 4. Století, a to například u Ammiana Marcellina a v Notitia Dignitatum, a tak lze na závěr tvrdit, že přestože rané byzantské mobilní jednotky (se zřetelem na římskou republikánskou jízdu, u které bezpečně známe její povahu) lze označit jako potvrzení celkového trendu postupné změny jezdeckva ve stále těžší úderné oddíly, tak s ohledem na údaje o existenci těžké jízdy z některých pozdně antických zdrojů 4. a 5. stol. tyto byzantské jednotky do tohoto trendu nezapadají.

6.2 Pěchota

Jak už bylo naznačeno, tak struktura Strategikonu císaře Maurikia klade větší důraz na jízdní jednotky, přesto se ale zabývá i pěchotou, která podle císaře stála určitou dobu stranou zájmu: „*Následně se musíme zabývat*

---

¹⁷⁸ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 83 – 84.

*taktikou pěchoty, předmětu, jenž je dlouho zanedbáván v průběhu času téměř zapomenut.*¹⁷⁹

Přestože v oblasti jezdeckva je rozlišení na těžší a lehčí jízdu nahrazeno univerzálními jízdami jednotkami, tak v oblasti pěchoty stále nalezneme rozdělení na lehké a těžké jednotky. Distinkce mezi těžkou a lehkou pěchotou se ovšem nezakládá na ochranném odění, nicméně na odlišném stylu boje, a tedy částečně na jiných zbraních. Jak lehký, tak i těžký pěšák fakticky v základě nedisponoval žádnou zbrojí, jeho výstroj spočívala v gótské tunice, jež sahala buďto až ke kolenům nebo se u pasu dělila a kryla tak boky nohou. Ani boty neměly být nikterak těžké, protože takové by činily pochody obtížnějšími, a tak se používaly pouze prostě ušité boty s dostatkem místa pro chodidlo a s pevnou podrážkou, neměly být ani příliš vysoké; zapínání tvořily pouze dvě spony a jedině, co lze považovat za alespoň částečně ochranný prvek, bylo pokování několika kovovými hřebíky, byť hlavní účel tohoto spočíval spíše ve zvýšení životnosti takových bot. K této výbavě připočtíme ještě prostý plášť z blíže nespecifikovaného materiálu. Nemůžeme ovšem obecně tvrdit, že by takto vypadala celá formace, přestože všichni měli mít k dispozici helmy podobné, jaké nosívali jízdni jednotky, ovšem navíc ale byla jejich pěší variace vybavena líčnicemi. Vybraní muži nosili zbroj pravděpodobně obdobného typu jako jezdcí, a tak minimálně první dvě řady formace nosili buďto klibanion nebo alespoň kroužkové brnění, ovšem pouze v rámci těžké pěchoty, stejní vojáci také vlastnili místo gotických bot vysoké železné boty, Maurikios sice nevyklučuje, aby všichni disponovali kovovou ochranou zbrojí, ale fakticky je z jeho popisu patrné, že kritické jsou především první dvě řady formace. Lehká pěchota naproti tomu není vybavena ani helmami, ani zbrojí, z hlediska ochrany mohli spoléhat pouze na malý štít, kdežto těžká pěchota se chránila velkým štítem, pravděpodobně podobným římskému štítu typu scutum.

Podstatnější rozdíl mezi lehkou a těžkou pěchotou tkvěl ale právě především v odlišných zbraních. Těžký pěšák bojoval zpravidla mečem či kopím za pomoci velkého štítu v boji na blízko, ještě před střetem však používal (podobně jako v dřívější římské armádě) prak, zároveň ovšem

---

¹⁷⁹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 137.

Maurikios uvádí jakési „šipky s olověným závažím.“¹⁸⁰ Jedná se pravděpodobně o takzvané *matriobarbuli*, které je možné dohledat už ve Vegetiově popisu. Ten píše o dvou legiích, jež se proslavily mimořádnou zručností a obratností v používání těchto šipek či krátkých vrhacích kopí. Tyto dvě legie se během válek tak vyznamenali, že jim císaři Dioklecián a Maximián přiřkli jména Ioviáni a Herkuliáni¹⁸¹ a preferovali je před všemi ostatními legiemi. Každý člen Herkuliánů a Ioviánů nosil těchto pět šipek či krátkých kopí *matriobarbuli*, přichycených na vnitřní straně štítu. Podle Vegetia tak tito legionáři nahrazovali i lučištníky, neboť tyto byť krátké vrhací zbraně byly schopny úspěšně zranit jezdce i koně ještě předtím, než došlo ke střetu z blízka.¹⁸² Přestože Vegetius uvádí pět těchto vrhacích zbraní na jednoho vojáka, tak Maurikios nezmiňuje ani počet, natož místo, kde se měly *matriobarbuli* nacházet. Obecný problém císařova spisu spočívá především v užívání množného čísla, vždy se tak dovídáme, že pěchota měla nosit helmy, štíty aj., což ale znemožňuje jakýkoliv početní odhad kusové výbavy, pokud není tedy počet výslovně uveden (jako například v případě šípů v toulci). Pokud ovšem bylo možné tyto šipky umístit na vnitřní stranu štítu, tak je pravděpodobné, že i byzantští těžcí vojáci disponovali větším počtem těchto vrhacích zbraní.

Zároveň se ale už Maurkios vůbec nezmiňuje o běžných vrhacích kopích typu pilum, jež tvořily základní vrhací zbraň římské armády po dlouhou dobu její existence. Polybius zachycuje poměrně detailně charakteristiku a použití tohoto vrhacího nástroje, a lze říci, že římscí vojáci v době Punských válek nosili dvě pila, jež se od sebe lišila svou konstrukcí, a tak legionáři používali jedno těžší a jedno lehčí pilum, obě zkonstruované z dřevěné a kovové části. Oba tyto díly se zhruba uprostřed celkové délky (cca 2 metry) upevnily velmi pevně k sobě¹⁸³ a při průrazu štítu se vrhací kopí ohnulo a vzhledem k rozšířené kovové špičce ho nešlo dost dobře v bitvě vyjmout a štít

---

¹⁸⁰ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 139.

¹⁸¹ A tak spolehlivě víme, že tyto šipky používala římská armáda už kolem konce 3. století.

¹⁸² FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, I. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/dere03.php#15> > [cit. 2013-17-2].

¹⁸³ POLYBIUS. *The Histories*, s. 320.

se tak stal nepoužitelný, neboť byl obtěžkaný vahou vrhacího kopí. Nutno ale podotknout, že toto zalomení bylo spíše vedlejším důsledkem konstrukce, jež se zaměřovala především na potřebu proražení převážně dřevěných štítů pouhým hodem, proto konstrukce pila spočívala na váze této vrhací zbraně, zároveň muselo vrhací kopí prorazit i brnění, což dokládá pyramidový tvar hlavice železné vrchní části, který se používal později i ve středověku na střelách pro kuši či na šípech anglických lučištníků. Pilum tedy mělo prorazit štít a vlastní vahou přepadnout dále na tělo nepřítele a proniknout i brněním.¹⁸⁴ Naskýtá se tak otázka, zdali došlo k nahrazení účinných kopí typu pilum kratšími matriobarbuli. Nelze ale zcela vyloučit možnost, že tyto vrhací zbraně se dále označovaly zkrátka obecně jako kopí; Prokopios uvádí při popisu bitvy u Tagin, že *„šiky Gótů se prudkým útokem rozpadaly, zatímco těch padesát tlouklo do štítů, vrhalo hustě svá dobře mířená kopí, a bránilo se s největší urputností před útočníky; schválně řinčeli štíty a takto stále plašili koně, zatímco hroty kopí ohrožovaly jezdce.“*¹⁸⁵ Zůstává tak otázkou, zdali došlo skutečně ke změně vrhacích zbraní ve prospěch matriobarbuli, a tedy s největší pravděpodobností o změnu z iniciativy císaře Maurikia, nebo se používaly obě tyto vrhací zbraně, či se už delší dobu se vojáci vybavovali pouze krátkými matriobarbuli, které se ale nadále označovaly obecně jako vrhací kopí, neboť do svého protějšku se vizuálně zas tak podstatně nelišily.

Úloha lehké pěchoty pravděpodobně odpovídá trendům, jež jsou vysledovatelné už v případě jezdeckva. Ačkoliv se tedy jedná o jednotky bez ochranného odění, tak jejich role spočívala výlučně v boji na dálku. Esenciální zbraní, podobně jako u jezdeckva, se stává luk se 30 až 40 šípy v toulci, sekundární zbraň tvořila menší kuše, jejíž kratší šípy se podle Maurikia daly střílet i z luku s podobnou efektivitou. Vrhací kopí (nelze určit, jaké konstrukce) nebo kopí slovanského typu se používala pouze v případě, že dotyčný voják z oddílů lehké pěchoty neuměl ještě dobře zacházet s lukem, mimo to také disponovali praky a taktéž, podobně jako těžká pěchota, šipkami matriobarbuli, jež nosívali v koženém pouzdře. Trénink spočíval především ve střelbě z luku

---

¹⁸⁴ COULSTON, Jon; BISHOP, Mike. *Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of the Rome*. Oxford : Oxbow Books, 2011, s. 50 – 52.

¹⁸⁵ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 371.

na kopí zapíchnuté do země, toto museli zvládnout i s malým štítem,¹⁸⁶ a tak se dá předpokládat, že štítek se upevňoval buďto na předloktí a dlaně tak zůstávaly volné pro manipulaci s lukem a šípy, nebo na ramena (s ohledem na Prokopiův popis o charakteru jízdních lučištníků).¹⁸⁷ Zároveň ovšem byzantští lehčí vojáci cvičili navíc hod vrhacím kopím na dlouhou vzdálenost, běh a skoky,¹⁸⁸ což zároveň naznačuje jejich taktickou úlohu, jež se oproti pěchotě těžké zakládá na dynamičnosti v bitvě.

Z hlediska konceptu byzantské pěchoty si lze všimnout dvou podstatných věcí: na rozdíl od jízdy, z jejíž výbavy lze vysledovat značnou úroveň univerzálnosti, se pěchota rozlišuje na dva celky, jež jako celkem univerzální označit nelze. Přestože těžká pěchota disponovala alespoň vrhacími šípkami či jinými vrhacími zbraněmi, a tak měli tito vojáci alespoň omezenou možnost boje na dálku, tak Maurikiův popis neuvádí ani jednu zbraň pro boj zblízka pro pěchotu lehkou, místo toho se tyto oddíly specializovali pouze na boj z dálky, a tak lze jejich úlohu v bitvě vyložit zcela jako jednostranně orientovanou, přímý střet s nepřítelem pak neumožňoval se efektivně bránit, pomineme-li tedy možnost použití vrhacího kopí pro boj zblízka, to se ovšem muselo kvůli doletu pravděpodobně konstruovat lehčí a kratší, nežli klasické dlouhé pěchotní kopí, a tak jen tyto zbraně (společně s malými štíty) poskytovaly jen velmi omezené možnosti v případě střetu tváří v tvář.¹⁸⁹ Na závěr musíme ale také uvést, že teoreticky se výbava mohla předpisově lišit, a to jednak s ohledem na bojovou povahu nepřítele a terén, kterým se vojsko muselo vydat. Dovídáme se tak, že v případě postupu špatným a úzkým terénem se těžká pěchota měla vybavit menšími štíty,

---

¹⁸⁶ Přirozeně se naskytá možnost, že v tomto pouzdře nosila tyto šípky i těžká pěchota, ovšem toto tvrzení by bylo zcela neopodstatněné, lehké oddíly je v takové pouzdře měly nejspíše právě proto, že jejich štít byl velmi malý, a tak by se na jeho vnitřní stranu tyto vrhací zbraně nevešly. Na druhou stranu skutečnost, že v případě těžké pěchoty Maurikios toto pouzdro vůbec nejmenuje, může naznačovat, že právě v případě těžce oděných jednotek se tyto šípky mohly nacházet standardně ve štítu, jak tomu bylo v minulosti.

¹⁸⁷ PROKOPIOS. *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 10 – 11.

¹⁸⁸ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 138 – 139.

¹⁸⁹ Všimněme si ovšem, co píše Tacitus o germánských kopích: „*Nosí oštěpy neboli frameje, jak jím říkají, s čepelí úzkou a krátkou, ale tak ostrou a vhodnou k užívání, že jim táž zbraň slouží podle potřeby buď k boji zblízka, nebo k házení.*“ TACITUS. *Z dějin císařského Říma*, s. 334 – 335. Nemůžeme tak zcela ani vyloučit podobný typ univerzálního kopí.

kratšími kopími a celkově lehčí výzbrojí; pravděpodobně tak nedisponovali ani žádnými vrhacími zbraněmi, lehká pěchota měla mít slabší luky, ještě menší štíty a pravděpodobně šipky matriobarbuli, ovšem zcela základní zbraň pro střet v lesích a nepřehledném terénu tvořilo vrhací kopí, což je jediný moment V Maurikově spisu, kdy zcela vysloveně dostává vrhací zbraň přednost před lukem;¹⁹⁰ důvody jsou zjevné, boje v lesích probíhaly na kratší vzdálenost, a tak dostřel luku přestává být výhodou. Vrhací kopí tak zvládne alespoň částečně suplovat plnohodnotnou zbraň pro boj zblízka. Všechny tyto uvedené údaje se vztahují jednak k terénu a jednak ke střetu s konkrétním protivníkem, v tomto případě se Slovy a Anty.¹⁹¹ Samozřejmě se naskytá otázka, zdali terén nebo nepřítel určuje odchylky ve výbavě, ovšem zdá se nanejvýše pravděpodobné, že tyto dva faktory navzájem splývají. S ohledem na osídlení těchto kmenů, střety se Slovy, respektive Anty, probíhaly především na území Balkánu, kde lze počítat s potyčkami v hustě zalesněných lokalitách (na rozdíl například od střetů s Peršany v oblasti Sýrie či Arménie). Chápejme tak Maurikiův nárok jako adaptaci vůči geografickým podmínkám, ze kterých ale obvykle plyne taktika tamějších národů a etnik. V každém případě ale vidíme, že taktika se sice přirozeně odvíjí od mnoha faktorů, kdy jedním z nich je právě i terén, ale zároveň i výbava. Ta se tedy (alespoň na teoretické rovině) v byzantském vojsku s ohledem na lokalitu také liší. Zůstává ale samozřejmě otázkou, do jaké míry je toto uplatnitelné v praxi, neboť při rekrutování a organizování vojska stratég mohl sice vědět, s kým se střetne, ale mohl už jen tušit, kde a za jakých podmínek tato bojová konfrontace proběhne.

Ačkoliv na první pohled se může zdát, že byzantská a římská pěchota v době republiky a později i v 1. až 3. stol. se od sebe zásadně výbavou neliší, tak Maurikiův popis nám odhaluje jeden zcela esenciální faktor, který v římské armádě téměř nenalezneme. Římská výstroj a výzbroj spočívala obecně v brnění typu *lorica hamata* (kroužková zbroj) či *lorica segmentata* (kovová pásková zbroj), ve vrhacím kopí pilum, meči typu gladius a štítu scutum, a

---

¹⁹⁰ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 154 – 155. Význam vrhacích kopí byl značný i v pozdějších staletích říše a v byzantské armádě zůstala vrhací kopí jako zbraň na dálku přítomna ještě v 2. pol. 10. století. PSELLOS, Michal. *Byzantské letopisy*. Praha : 1982, s. 16.

¹⁹¹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 153.

ačkoliv lze předpokládat zpočátku vliv etruské vojenské praxe na ranou římskou armádu (a samozřejmě tedy i vliv řecký), tak se nadále vyvíjela už svébytně, bez zásadně patrných vlivů odlišných kultur či praxe jiných národů, tedy alespoň do 3. století, kde lze předpokládat určité ovlivnění výbavy (a tedy i boje) postupnou barbarizací armády. Samozřejmě najdeme situace, kdy se taktika či vojenský koncept nepřítele promítl do praxe římských vojsk, například Polybios uvádí, že na začátku Druhé punské války Římané okopírovali podobu kartaginské lodě typu *quinquereme*, tedy těžkou veslici, neboť sami podle něj nebyli zkušení ve stavbě takto velkých a těžkých lodí.¹⁹² Tvrzení o samostatném vývoji chápeme spíše tak, že římská armáda si navzdory různým nepřítelům udržela svůj taktický koncept, založený na pěchotních oddílech, ale v zásadě i na své specifické výbavě, struktuře a základních taktických postupech. Dílčích posunů si ale lze všimnout více v době pozdní antiky, uveďme například užívání meče v republikánském vojsku, Polybios tak jasně odhaluje způsob, jakým se *gladius* používal: „*Mimo štítu nosí také meč, visící na pravém stehně, jež se nazývá Španělský meč. Ten je vynikající v bodání, a obě jeho strany sekají efektivně, neboť čepel je velmi silná a pevná.*“¹⁹³ Vegetius ovšem odhaluje informaci, že na přelomu 4. a 5. století už byla zcela patrná změna v užívání meče, neboť požaduje, aby se římská armáda navrátila právě k technice boje, jež spočívá v krytí velkým štítem a v rychlých, přesně mířených bodavých výpadech mečem; podle Vegetia užívání meče k bodání je daleko efektivnější, neboť voják se při takové technice méně odkryje nepříteli a lépe zvládne zasáhnout životně důležitá místa,¹⁹⁴ navíc sekání obecně se lépe pohlcuje zbrojí nepřítel, neboť látkové, prošívané či kožené brnění neposkytuje proti bodání prakticky žádnou obranu, kdežto chrání částečně před sekáním. S ohledem na konstrukci kroužkové zbroje platí to samé, ovšem obrana proti sekání je dozajista ještě vyšší, a tak, možná i z těchto důvodů žádá Vegetius právě návrat k technice

---

¹⁹² POLYBIUS. *The Histories*, s. 56.

¹⁹³ „*Besides the shield they also carry a sword, hanging on the right thigh and called a Spanish sword. This is excellent for thrusting, and both of its edges cut effectually, as the blade is very strong and firm.*“ In: POLYBIUS, *The Histories*, s. 320.

¹⁹⁴ FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, I. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/dere03.php#15> > [cit. 2013-17-2].

výpadu a bodnutí. Tato informace pak může pravděpodobně reflektovat posun v taktice díky změnám složení armády, jež vrcholí v římském vojsku ve 4. stol.: „*Vystrojil mu důstojný pohřeb (Theodosius, pozn. aut.) a dokonce sám kráčel před pohřebními nosítky ve smutečním průvodu. Po Athanarichově smrti zůstalo celé jeho vojsko v Theodosiových službách, podřídilo se Římanům a vytvořilo s římskou armádou jakoby jedno tělo.*“¹⁹⁵ Byzantští vojáci tak nepoužívají dále jen část specifické výbavy římské armády, tedy například šípky matriobarbuli, ale spoléhají spíše na výstroj, jež má svůj původ v různých kulturách či etnikách – všimněme si gótské tuniky a bot, herulského meče, kopí avarského či slovanského typu. Připočteme-li k tomu i fakt, že střelba byla ovlivněná perskou i římskou technikou zacházení s lukem, tak zjistíme, že jedna ze základních charakteristik byzantské armády spočívala nejen v její multietnicitě, ale že právě tato vnitřní rozmanitost je pravděpodobně i zčásti zodpovědná za posun ve výbavě pozdně římské armády, jež se přenesla do ranně byzantské armády, kde je dokonce Maurikiem kodifikována. Vybavení tak sice vykazuje jisté známky standardizovanosti ve smyslu předepsaných zbraní, zbroje a výstroje, ovšem její jednotlivé části mají, jak jsme ukázali, svůj původ u barbarů, kteří v námi vytyčeném období už buďto dlouhodobě působí v rámci struktur římské, respektive byzantské armády, a to jednak jako řadoví vojáci, tak i jako jednotky foederates, nebo proti ní dlouhodobě bojují. Nelze samozřejmě z dostupných pramenů určit, do jaké míry je za tento aspekt zodpovědná barbarizace armády, respektive zahrnování různých neřímských elementů či specifických etnik v rámci území říše do armády, a do jaké míry přizpůsobování se taktice nepřítele (například perská jízdně-střelecká vojska) ovšem s jistotou můžeme tvrdit, že právě tyto dva důvody jsou zodpovědné za podobu byzantské armády v 6. století.

---

¹⁹⁵ JORDANES. *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 69.

7 TAKTIKA

Taktika vojska tvoří pravděpodobně nejdůležitější aspekt vedení boje, neboť správně a pohotově zvolený postup při bitvě či obléhání může mít za následek vítězství v ozbrojeném střetu a to i v případě, že vojsko je například početně nebo výcvikově slabší, či jeho výbavu lze v porovnání s nepřítelem označit za horší. Následující kapitola se tak zabývá taktikou byzantského vojska především v otevřeném poli, zmiňuje ovšem ale i obléhání a táboření a výcvik.

7.1 Výcvik vojska

Stranou zájmu Maurikova vojenského manuálu nestojí ani trénink vojska, byť nelze zcela s jistotou tvrdit, zdali se jedná spíše o teoretické nároky, nebo vojsko takovému tréninku opravdu podléhalo, neboť charakter ostatních použitých pramenů tuto skutečnost neodhaluje. V každém případě ale výcvik vojska částečně rozkrývá a naznačuje základní taktický koncept byzantské armády.

V průběhu 6. století lze už najisto vysledovat některá specifika byzantského vojenství. Oproti římskému konceptu těžké pěchoty, jež bojovala po hození oštěpu pila výhradně v soubojích na blízko a střeleckými jednotkami byla spíše doplňována, je byzantský pěšák, alespoň v teoretické rovině Maurikova manuálu, univerzálnější ve smyslu možných technik boje, neboť mimo zvládnutí střetů na blízko si musel (jak jsme si ukázali v jiných) kapitolách, každý Byzantinec osvojit ovládnutí luku pokud možno v co největší míře. Při tréninku měl být kladen důraz na přesnost i rychlost, leč pro Maurikia byla o něco důležitější spíše právě rychlost,¹⁹⁶ což se dá pravděpodobně vysvětlit jednoduše tím, že v otevřené bitvě vojáci stříleli nejvíce na houf nepřátel, míření na jednotlivce připadalo v úvahu pouze v okamžiku, kdy se nepřátelské vojsko dostalo do blízkosti střelců, v tom případě ale už přišla na řadu spíše pěchota s vrhacími zbraněmi. Při obléhání ale měla přesnost větší význam, poněvadž bylo často nutné střílet do mezer v cimbuří, případně na

---

¹⁹⁶ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 11.

posádku obléhacích věží či obsluhu beranidel. Trénink střelby měl probíhat nejlépe na kopí zapíchnuté v zemi, a ačkoliv autor neuvádí vzdálenost, na kterou cvičení s lukem mělo probíhat, tak je jasné, že požadavky na zvládnutí luku byly spíše vyšší, neboť trefit takto nepatrný cíl lukem vyžadovalo dozajista dlouhou dobu cvičení.

Voják měl trénovat střelbu z luku ale i na koni za jízdy a ve všech směrech, zároveň měl cvičit skok na koně a po vystřelení několika šípů musel být rychle schopen luk vyměnit za kopí. Technika střelby byla dvojího druhu, římská, kde se tětiva natahovala ukazováčkem a palcem, a perská, kde se střílelo pomocí tří spodních prstů.¹⁹⁷ Tento Maurikiův zřetelný důraz na jízdní jednotky, který si ukazujeme napříč prací, lze pak dohledat i v praxi, byť se ovšem nejedná o dodržování doktríny, ale spíše reagování na konkrétní situaci. Při obléhání Belisara v Římě Vitigem se byzantským vojákům podařilo získat určitý počet nepřátelských koní: „*Chtěl (Belisar, pozn. aut.), aby toho dne došlo jenom k jezdeckému boji, poněvadž většina pěšáků nepokládala za vhodné zůstat na svém místě, nýbrž ukořistili koně od nepřátel, naučili se obratně jezdit a nyní sloužili jako jezdci.*“¹⁹⁸ Samozřejmě se tak naskytá otázka, jak to ve skutečnosti bylo se schopností pěšáků stát se jezdci, popis totiž neudává, kdy se těchto koní zmocnili a jaká doba uplynula před jejich prvním použitím v boji, a tak sice nemůžeme vyloučit realizování pozdějšího obecného Maurikiova nároku o schopnosti byzantských vojáků bojovat na koni, kde se ovšem jedná opět spíše jen o doporučení, neboť ne každý k dispozici koně měl a jak jsme si už ukázali, byzantská vojska nebyla v zásadě majoritně jízdními silami, ale spíše smíšenými útvary. Nemůžeme ovšem vyloučit ani skutečnost, že tato pěchota měla dostatek času se za hradbami Říma naučit efektivně používat koně v boji, a tak tuto otázku nemůžeme jistě zodpovědět.

Nelze ale tyto Maurikiovi požadavky brát ani jako běžnou praxi, ale spíše jako ideální stav. Ne každý měl k dispozici koně a už vůbec ne každý mohl být zručným vojákem pro boj zblízka a zároveň jízdním lučištníkem,

---

¹⁹⁷ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 11.

¹⁹⁸ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 86.

neboť jen samotné zvládnutí střelby z luku při jízdě na koni patří mezi nejnáročnější bojové dovednosti. Na druhé straně tento požadavek reflektuje potřeby v oblasti vojenství. Dlouhé války s Peršany, kteří bojovali pomocí vojska, v němž převládaly jízdní jednotky, či je úplně tvořily, popisuje například Prokopios: „*Hned na počátku jara vtrhlo perské vojsko pod Azarethovým velením na římské území; bylo jich celkem patnáct tisíc, všichni na koni.*“¹⁹⁹ Zároveň byzantská armáda měla jasně rozlišené oddíly těžké a lehké pěchoty s předepsanou výbavou a úlohou, a proto lze chápat tento požadavek univerzálního tréninku právě jako odpověď na jízdní taktiku armád, mezi které patřili právě Peršané, ale například i Hunové. Podívejme se nyní podrobněji na základní aspekty byzantské bojové taktiky 6. století.

7.2 Rozestavení vojska a otevřený boj

Strategikon císaře Maurikia řeší celou řadu možných taktických scénářů, a tak lze v něm nalézt informace, jež neopomínají snad žádnou standardní situaci, která na bojišti mohla nastat. Uvědomme si ale, že standardní otevřená byzantská bitva se odehrávala v rámci smíšeného vojska, ovšem oddíly pěchoty, střelců a jízdy plnily rozličné bojové úkoly, a proto se budeme zabývat ponejvíce smíšenými situacemi, ale zmíníme i (s ohledem na důraz na jízdní jednotky) situace pro jezdeckvo.

Za zcela esenciální pro byzantskou taktiku lze považovat fakt, že jednotky, ať se už jednalo o jízdní nebo pěší, neměly nikdy bojovat tak, aby se v rámci jedné útočné vlny (nebo naopak i při bránění proti oddílům nepřítele) riskovala celá jedna složka vojska. Jízda se vždy stavěla minimálně do dvou, lépe do tří řád, kdy první fungovala jako aktivní a primární bojová složka jezdeckva a zbylé jaké zálohy. Rozestavení pouze do jedné linie sebou neslo i řadu dalších nevýhod, jednalo se především o skutečnost, že celá linie s ohledem na počet jezdců dosahovala značným rozměrů, což jednak komplikovalo velení v rámci jízdního celku, zároveň se také mohlo stát, že část vojáků stála ale například i na odlišném terénu. Navíc takováto formace

---

¹⁹⁹ PROKOPIOS, *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 57.

nedisponovala krytím jak v případě proražení linie, tak i v situaci napadení křídel. V Případě zdvojené řady se eliminovala celá řada těchto slabých míst postavení v jedné linii, například se snížila šance, že vojáci v první linii ustoupí, neboť se za nimi nacházeli další bojovníci a hlavně zde nebyl volný prostor pro zbrklý úprk dozadu. Přestože nemůžeme tvrdit, že při ústupu nemohli sebou strhnout i záložní síly, tak se taková šance jeví jako daleko méně pravděpodobná, nežli pokud voják ví, že nemá žádné krytí z nejzranitelnější strany. Tato skutečnost pak mohla zcela reálně ovlivnit výkony a odvalu v boji; bojovník se nemusel ohlížet za sebe a kryt se, mohl se soustředit pouze na dění před ním. Další výhoda se ukáže v situaci, kdy celá byzantská linie pronásleduje nepřátelský ustupující oddíl, nezdá se totiž stávalo, že ustupující se smísí právě se svými záložními oddíly a donutí pronásledovatele ustoupit; v takové situaci zcela jistě chybí zálohy²⁰⁰ pronásledovatelům, jež jsou nyní sami pronásledováni (v byzantské vojenské literatuře se těmto zálohám také říká „obrání“ – jednotky buďto statické či velmi pomalu postupující, mající spíše podpůrnou úlohu, a tak právě zajištění pronásledujících jednotek patřilo mezi jejich úkoly). Zajímavý je údaj týkající se poměru útočných jednotek a obránců, útočníci jsou tvořeni pouze celkově třetinou celkového počtu všech jízdních jednotek a pokud možno, mělo se jednat o lučištníky spíše po stranách formace, zbylé jednotky (tedy obrání) se soustřeďovaly více směrem ke středu formace.²⁰¹ Toto tvrzení se zdá na první pohled poměrně nepochopitelné, vzhledem právě k poměru jednotek s různým úkolem, a také s ohledem na skutečnost, že útočící oddíly měly být právě lučištníci, jak jsme si už i v předchozích kapitolách ukázali, Maurikios tedy i v tomto případě klade značný důraz na jízdu, která je v jeho popisu co nejvíce univerzální, a v tomto místě potvrzuje opět její úlohu, navíc její umístění pravděpodobně souvisí s možností manévrování v případě napadení nepřátelskými jezdci, nepodceňujme ale ani možnost vytvoření konvexní bojové formace, jež sice v případě jízdy v pramenech doložená není, nicméně v Bitvě u Tagin v roce 552 tuto taktiku Narses použil ve střetu s Totilou, byť

---

²⁰⁰ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 23 – 25.

²⁰¹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 26.

pravděpodobně jen s pěšími lučištníky, ovšem právě na křídlech byzantského vojska.²⁰²

Vidíme tedy, že základní požadavek na alespoň zdvojenou linii má zcela praktický základ; na jednu stranu umožňuje lepší správu a efektivnější velení menším oddílům v kratší řadě, tedy jedná se o výhody organizační, na stranu druhou se jedná o výhody psychologické, jež bezpochyby mají zcela zásadní význam, zbrklý ústup několika málo jedinců či zakolísání byť jen jednoho oddílu, sebou může přinést katastrofu v podobně zhroucení celé bojové sestavy, a tak se v konečném důsledku zdá zdvojené postavení jako zcela opodstatněné a poskytuje celou řadu výhod oproti seřazení v jedné linii, kde lze nalézt pouze jedinou výhodu, a to sice taky psychologickou: takové postavení muselo budit u nepřítele dojem o dost početnější armády, neboť podstatně širší bojová linie dozajista působila na morálku protější armády.

Nepovažujme ale dvojí postavení za pevně daný předpis, jenž se měl dodržovat za každou cenu, primární roli hrál vždy individuální scénář. Jízda se s ohledem na byzantskou vojenskou strukturu dělila do oddílů moira či druongoi, ovšem tentokrát bez předepsané velikosti a strukturu jízdních oddílů určovala právě konkrétní situace, tedy zásadní roli hrálo složení a velikost nepříтели armády. Pokud tak mělo dojít převážně k jízdní bitvě, tak se první linie *promachos* dělila do tří oddílů meros, kdy se každý tento oddíl skládal ze tří jednotek moira, fyzicky se pak v prostřední jednotce měl nacházet velitel všech jízdních jednotek, podobně jako dva merarchové, kteří se taktéž nacházeli uprostřed oddílu s moirarchy po svých stranách.²⁰³

Velký důraz klade ale byzantská taktik na postavení na křídlech rozestavěného vojska. V roce 387 římská (byzantská) armáda byla poražena právě díky aktivitě nepřítele na křídlech rozestavěného bojového šiku. Obě křídla vojska tvořila pouze jízda, jejíž postavení bylo pravděpodobně do určité míry vysunuté; pěchota tak tvořila tradičně střed bojové formace, navíc podle Marcellina její část vyrazila do boje dříve, nežli měla, čímž fakticky došlo k narušení formace. To by ještě ve skutečnosti nemusel být tak zásadní

---

²⁰² PROKOPIOS. *Válka s Góty*. s. 377.

²⁰³ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 25 - 26.

problém, pokud by jízda na křídlech byla úspěšná, ovšem střet s Góty u Adrianopole se od běžných potyček lišil tím, že barbaři zde cestovali s celými rodinami a veškerým majetkem, a tak se zde standardní struktura germánského vojska mění, podle Doughertyho sice koně disponoval určitý počet vojáků, ale do boje s ním nastupovali spíše jen ti bohatší.²⁰⁴ V tomto střetu se ale dovídáme, že gótské vojsko zaujalo pozici na vyvýšenině, kde zbudovalo vozovou hradbu, před kterou velká část pěšáků vytvořila bojovou formaci a vyčkávala společně s jízdou, jež se rozestavěla na křídlech. Podstatně větší část jízdy se ovšem nacházela zcela mimo hlavní gótské síly²⁰⁵ (jednalo se asi o 10 000 jezdců, kteří pravděpodobně drancovali okolí za účelem získání potravy).²⁰⁶ Vidíme tak, že tato germánská armáda disponovala velkým počtem jízdy, byť se ovšem nejedná o záměrnou taktiku, spíše shoda okolností měla na svědomí takovou strukturu armády, proto interpretovat tento významný střet jako událost, kde jízda ukázala svůj potenciál a potvrdila cestu rozmachu těžkých jízdnicích jednotek (či dokonce jako mezník ve válečnictví) je nepřesné, neboť porážka římských (byzantských) vojsk zde je spíše výsledkem nedisciplinovanosti vojska, levé křídlo vyráželo už do boje, aniž by se řádně seřadilo, zároveň jak už bylo řečeno, část pěchoty vyrazila také dříve a právě v situaci, kdy bychom mohli označit římský šik jako nekompaktní a tím pádem ohrožený, se vrátila gótská jízda a vysunuté jezdce částečně pobila a částečně obrátila na útěk, byť se jejich část dostala až ke gótské vozové hradbě, ovšem bez jakékoliv podpory neměla šanci na jakýkoliv další úspěch v bitvě. V této situaci se také předčasně útočící část pěchoty obrátila na ústup a podle popisu je pravděpodobné, že veškeré pěší oddíly se srazily tak natěsno, že prakticky nebyly schopny bojovat, na bojišti a navíc kvůli manévřům jízdy, jež rozvířila prach, panovala snížená viditelnost, a tak se vojsko dostalo pod silný nápor germánských sil: „*Jakmile se však vyhrnuli v nesčíslných houfech a drtili koně i muže, nedal se nikde uvolnit žádný prostor, kam by bylo možné se ve*

---

²⁰⁴ DOUGHERTY, Martin. *Válečníci starověku: 3000 př. n. l. – 500 n. l.* Praha : Naše Vojsko, 2011, s. 190.

²⁰⁵ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 662 – 663.

²⁰⁶ DOUGHERTY, Martin. *Válečníci starověku*, s. 194.

sražených řadách uchýlit a hustá tlačence odnímal příležitost k úniku.²⁰⁷ Ačkoliv se z Marcellinova popisu zdá, že římský šik byl neprodyšně obklíčen a nemohl utéct, tak ve skutečnosti některé jednotky tuto možnost měly a patřičně jí využily: „Nakonec pod tíhou barbarského náporu naše šiky zakolísaly, a poněvadž měly v nejhorsích útrapách jediný prostředek k záchraně, bezhlavě se, kam kdo mohl, obrátily na útěk.“²⁰⁸ Ačkoliv tedy počáteční nedisciplinovanost římské sestavy lze považovat za hlavní faktor římské porážky, tak na druhou stranu se římské jednotky držely do poslední chvíle a některé oddíly se navíc ani nedaly na ústup: „Zatímco všichni rozptýleně ustupovali po neznámých stezkách, ocitl se císař uprostřed příšerného děsu, a když už pomalu přeskakoval hromady mrtvol, utekl k vrhačům kopí a prakovníkům, kteří stáli, pokud se dalo čelit nepřátelské přesile, s neochvějnou pevností na svém stanovišti“²⁰⁹

Jak už tedy bylo naznačeno, bitvu u Adrianopole nelze vykládat jako milník vojenské historie, kde se ukázal potenciál těžké jízdy.²¹⁰ Omanův pohled nezohledňuje výše uvedené skutečnosti, nebere v potaz, respektive nepokládá za důležité faktory, mezi které patří právě částečně odlišné složení gótského vojska, předčasný útok Římanů a tím pádem značné oslabení jejich šiku a především šťastné načasování příjezdu germánské jízdy.

Tato bitva ovšem zdařile poukazuje na nutnost zálohy křídel, jež u Adrianopole s nejvyšší pravděpodobností neexistovala, jízda jednoduše vyrazila vpřed a nechala tak pěchotu zcela nezajištěnou proti útoku z boku, což se nakonec ukázalo jako zcela zásadní moment střetu. Ačkoliv by bylo zcela neopodstatněné považovat bitvu u Adrianopole jako důvod zavedení jednotek, jejichž úkol spočíval právě ve střežení křídel, tak má přesto uvedení tohoto do zajisté významného středu svou relevanci – ukazuje zcela zásadně na skutečnost, že nechráněná křídla vojska mohou způsobit bez nadsázky katastrofální porážku i silnějšího a lépe organizovaného vojska. V 6. století tak vidíme změny týkající se základního rozestavení bojového šiku, na křídlech

²⁰⁷ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 664.

²⁰⁸ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 665.

²⁰⁹ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 665.

²¹⁰ OMAN, Charles. *A History of the Art of War*. London : Methuen, 1898, s. 12 – 13.

nedominuje už jen standardní jízda, ale objevují se zde speciálně vyčleněné jednotky v rámci poměrně důmyslného systému, jenž má za úkol předejít zborcení křídel rozestavěné byzantské armády. Maurikios požaduje, aby se vedle pravého oddílu meros rozstavěly další dva až tři bandony blíže určených jednotek, jež měly sloužit jako obrana křídla, ovšem zároveň požaduje, aby jejich první linie směřovala stejným směrem jako linie vedlejšího oddílu meros. Vedle levého oddílu meros se ale neměli tito obránci nacházet, místo toho se zde umístili lučištníci (pravděpodobně jízdní, s ohledem na skutečnost, že se stále nacházíme v té části *Strategikonu*, jež se věnuje jízdě), kteří zastávali opačnou funkci jednotek na pravé straně vojska, tedy jejich úkol spočíval ne v bránění křídla, ale právě v útoku na křídla nepřítele. Část vojska pak tvořila zálohy, které se neumísťovaly dále než na dostřel luku. Tyto oddíly se pak postavily tak, aby jejich čelo bylo na každé straně formace, což by sice evokovalo skutečnost, že se za nimi pravděpodobně už nenacházely žádné další síly, které by je kryly, ovšem ve skutečnosti se za nimi rozstavěly další dva bandony, nicméně více po stranách, což mělo svůj praktický význam, opticky se pak totiž mohlo zdát, že armáda je tvořena dvěma liniemi, kdežto fakticky tyto dva malé oddíly tvořily další samostatnou řadu, jejich boční umístění ale umožňovalo přijmutí couvajících předchozí linie do prostoru mezi nimi, čímž se zas vytvořilo místo pro ustupující jednotky z první linie. Zároveň toto částečně šachovnicové umístění ohrožovalo nepřítele v případě, že napadl křídlo první linie, neboť sám pak byl díky své poloze ohrožován útokem z boku.²¹¹ Vidíme tak, že Maurikův postup, přestože je určen převážně pro jízdní armády, alespoň na teoretické rovině eliminuje taktické situace, jež stály za porážkou Římanů u Adrianopole – kolaps šiků do sebe a nechráněná křídla.

Jiná situace nastávala, pokud jízda bojovala společně s pěchotou. V tomto případě tak pěchota zaujala postavení ve středu formace, ovšem i tak tvořily další speciálně vyčleněné oddíly jízdy zálohu jednotek na křídlech, a tak těžká pěchota měla za úkol bránit, případně vést frontální útok na šik protivníka. Maurikios sice tyto oddíly už nepojmenovává jako strážce boku

---

²¹¹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 26.

šiku, ovšem jejich funkce je podle popisu podobně patrná. Při boji ve smíšené sestavě se ovšem jízda nikdy neměla dostat příliš daleko od pozic pěchoty a to i v případě, že nepřítel se obrátil na útěk. Přílišné rozdělení sil totiž nahrávalo rozbití formace a možnosti padnutí do léčky,²¹² nebo také mohlo opět dojít k posílení prchajících dalšími oddíly, čímž by se pak na útěk obrátily právě roztroušené byzantské síly. Tento scénář v podstatě nastal u Adrianopole, rozdělení římských oddílů umožnilo Gótům v konečném důsledku zvítězit nad římskou armádou. V případě útoku jízdy na křídla postavené a připravené byzantské armády se ale jezdci měli stáhnout o něco více za linie pěchoty; zdá se tak, při smíšené bojové formaci měla hlavní nápor udržet pěchota, přestože jízdní jednotky disponovali dalšími mobilními záložními oddíly, které je kryly.²¹³ Nabízí se tak několik možností, proč Maurikios nechal „špinavou práci“ na těžké pěchotě, jízda se mohla zapojit do boje až tehdy, kdy se počáteční nájezd zastavil o linii pěšáků, kteří jak jsme již ukázali, bojovali především s velkým štítem a kopím, ale také samozřejmě i zbraněmi na dálku; formace nepřátelské jízdy se tak mohla rozbít značným použitím luků byzantských pěšáků, vrháním šipek matriobarbuli a v neposlední řadě střelbou univerzálních byzantských jízdních jednotek. Minimalizovalo se tak riziko ztrát jezdců, kteří by se střetli na křídle s útočícím nepřítelem, jenž byl proti střelám více chráněn svou rychlostí, oproti pěchotě, která mohla alespoň postupovat ve formaci, kde se ukryla pod štíty, ovšem nacházela se tak oproti jízdě pod delším náparem různých projektilů. Mějme ovšem stále na paměti, že výše uvedené údaje je nutné interpretovat jako obecné rady, jako základ, jenž platí v obecné rovině a mění se podle toho, s jakým nepřítelem se byzantské vojsko mělo střetnout.

V případě střetu s jízdními armádami, tedy vojsky, kde jezdci tvořili alespoň polovinu celkového počtu mužů, se tak rozestavěly střídavě oddíly jízdy a oddíly pěchoty vedle sebe s tím, že druhou linii tvořily pouze dvě falangy těžké pěchoty s lehkou pěchotou v poslední řadě.²¹⁴ Problémem zůstává, jak blíže interpretovat toto Maurikiovo postavení, neboť téměř

---

²¹² MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 144.

²¹³ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 144.

²¹⁴ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 128.

nepočítá s lehkou pěchotou, jež tvořili prakticky jen střelci a vrhači bez možnosti efektivního boje na blízko, proporce z náčrtku jasně mluví ve prospěch těžké pěchoty, ovšem stále se opakující nárok na střelbu lukem a důraz na střelecké jednotky se s tímto vylučuje. Maurikios navíc neuvádí, zdali postavení označuje jednu divizi nebo větší či menší strukturální celek, a tak není jasné, zdali se tato formace má beze změny opakovat kladením stejného postavení vedle sebe, či se jedná o formaci celého vojska. Podobně tomu bylo i v případě, že byzantská armáda se skládala převážně z jízdy a protivník disponoval podobným počtem jízdních; první linii pak tvořilo čtvercové postavení jezdců, za nimi se nacházela identická formace, byť stále počítána do první linie. Až druhou linii tvoří těžká pěchota, opět se střelci až v zadních řadách.²¹⁵ O něco lépe poslouží při interpretaci těchto náčrtků postavení v situaci, kdy jízda tvořila menší podíl celkových byzantských sil. Střed formace držely oddíly těžké pěchoty, kdežto křídla jezdecko; druhou linii po bocích tvořily výhradně pěší jednotky, mezi kterými se nacházela lehká pěchota, jejíž umístění lze vždy nalézt v zadních řadách oddílů těžké pěchoty.²¹⁶ Podobně organizované síly lze nalézt například právě v bitvě u Adrianopole, druhou linii podle popisu této bitvy lze odhadnout právě na vrhače kopí a střelce z praku, tedy lehké jednotky, přes které se podařilo ve chvíli bitvy císaři Valensovi uniknout, nicméně podle Marcellina a Jordana zemřel v nedalekém stavení, jež Gótové zapálili.²¹⁷ Marcellinus navíc k tomuto ještě uvádí: „*Poněvadž půda pokrytá potoky krve podlamovala vratké kroky, pokoušeli se všemi způsoby neobětovat život bez pomsty a čelili dotírajícím nepřátelům s takovou srdnatostí, že někteří hynuli i vlastními střelami.*“²¹⁸ Můžeme tak s určitou pravděpodobností tvrdit, že druhá linie se skládala z bojovníků lehké pěchoty (střelců), a tak na závěr nalézáme podobnost mezi postavením římských (byzantských) vojsk u Adrianopole a doporučením Maurikia na rozestavení v situaci, kdy pěchota převyšovala počtem jízdu. Přestože ale Marcellinův popis k průběhu této bitvy poskytuje poměrně značné

---

²¹⁵ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 129.

²¹⁶ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 130.

²¹⁷ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 666; JORDANES. *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 68.

²¹⁸ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 665.

množství informací, tak se přesto nedovídáme, jak přesně se formace organizovala, respektive máme k dispozici pouze základní postavení, a tak se i zde lze jen domnívat, zdali tento střet odpovídá doporučení Maurikia zcela nebo jen částečně. Armáda v tomto střetu totiž byla tvořena jízdou sice blíže nespécifikovanou, ale vzhledem k jejímu útoku a proražení až k vozové hradbě Gótů se lze domnívat, že se nejednalo o jízdní lučištníky, ale dozajista také ne pouze o lehkou jízdu, jež se samotná k takovému útok nehodí, můžeme tak předpokládat smíšené lehké a těžké jízdní jednotky, neboť jak jsme už ukázali, *clibanarii* jsou ve 4. století ještě spolehlivě dohádátní. Pěchota se dále také dělila na těžkou a lehkou, obě tyto složky lze dohledat skrze popis zbraní u Ammiana Marcellina: „*Tehdy se naši v zoufalém pohrdání smrtí opět chopili mečů a pobíjeli útočící nepřátele, a oplátkou jim pak byly sekerami proráženy přílby a krunýře,*“²¹⁹ jednotky lučištníků jsou pak zodpovědné za předčasný útok pěchoty.²²⁰ Vidíme, tak, že v zásadě se složení vojska u Adrianopole a předkládaná formace a její složení u Maurikia neliší, a tak lze právě tuto sestavu považovat jako byzantskou základní formaci. Nalezneme jí totiž také v mírně upravené podobě v bitvě u Tagin, kterou poměrně podrobně vykládá Prokopios. Narses postavil doprostřed šiku jednotky Herulů Langobardů a dalších, blíže nespécifikovaných barbarů, jež původně bojovali jako jízdní, nicméně nechal je sesednout a vytvořit čelo formace, jednalo se tedy buďto o foederates nebo standardní žoldáky, kteří tvořili v tomto případě určitou část vojska. Křídla pak obsadily čistě střelecké jednotky s lukem v počtu kolem 8000, pouze na levém křídle se pak nacházelo dohromady asi 1 500 jezdců. Narses a ostatní vyšší důstojníci zaujali pozici na levém křídle, kde se nacházel menší pahorek.²²¹ Tento základní popis odhaluje hned několik důležitých skutečností, potvrzuje se nám tak, že nařízení v Maurikově manuálu mají charakter spíše právě doporučující, ve všech formacích by se měl totiž velitel vojska nacházet zhruba v jeho středu, čímž mohl efektivně velet skrze aparát důstojníků, neboť na obě strany postavené armády to bylo zhruba podobně daleko, zároveň v této poloze velení armády nacházelo ochranu

---

²¹⁹ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 664.

²²⁰ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 663.

²²¹ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 375.

z obou stran. V bitvě u Tagin se ovšem velitelská pozice nachází na levém křídle, kde vystupoval z terénu pahorek; s největší pravděpodobností vyvýšenina poskytovala dobrý přehled, a tak se využila pro tyto účely. Narses taktéž změnil strukturu armády tím, že donutil bojovat barbary bez koně, tedy rozhodl ve prospěch pěších jednotek, v neposlední řadě také vidíme jízdu umístěnou pouze na jedné pozici. Všechny tyto skutečnosti odhalují základní aspekt byzantského vojska, ten spočívá v pružném reagování na situaci a využití jakýchkoliv dostupných možností pro získání výhod v boji, a tak přestože střed tvoří pěchota a křídla lučištníci a na levé straně se nachází jen menší počet jízdy, tak i přesto má tato formace nejbližší právě k základnímu postavení s pěchotou uprostřed a jízdou na křídlech. Tento trend popisuje i Prokopios: *„Římané totiž používali všech zbraní, jak se jim hodilo, buď stříleli šípy, buď házeli oštěpy, buď sekali meči, anebo dělali něco, co jim bylo tehdy možné, jedni na koni, druzí zařazeni mezi pěšáky podle potřeby; a někdy obešli nepřátele, jindy se postavili čelem proti útočníkům a odráželi je štíty.“*²²² Nakonec pak Narses udělal, něco, co lze považovat ve střetech byzantského vojska za ojedinělou záležitost, při společném útoku gótské jízdy a pěchoty na střed byzantské bojové sestavy vysunul střelce tak, že vznikla konvexní bojová formace; útočící jednotky se dostaly prakticky pod boční palbu z obou stran byzantského postavení, což rozhodlo o drtivém vítězství byzantského vojska. Samozřejmě se naskýtá otázka, zdali za tuto taktiku není v tomto případě i zodpovědné i složení vojska; vlastní byzantské jízdy se zde nacházelo právě jen kolem 1 500 mužů, drtivou většinu římských vojáků tvořili lučištníci, a dokonce i nejbližší strážce velení zčásti tvořili i barbaři: *„Na levém křídle Římanů u Pahorku byli Narses a Ioannes a spolu s nimi výkvět římského vojska, ježto každých z nich kromě jiných vojáků měl doprovodu množství vybraných kopiníků, štítonošů a barbarských Hunů.“*²²³

Samozřejmě nalezneme v taktické výbavě byzantského vojska i další běžně používané formace. Pro pochody neprostupným terénem, zalesněnými úseky a úzkými cestami se vojsko formovalo do sloupcovité formace rozličné šířky, případně se utvořilo několik sloupců vedle sebe, které jsou charakterem

---

²²² PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 377.

²²³ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 375.

vždy hlubší než širší. V rámci těchto formací se dále speciálně stavěly jednotlivé oddíly pěchoty vždy podle daného terénu, a tak těžká pěchota, tvořila vždy falangu a měla spíše defenzivní charakter s tím, že aktivnější bojové operace tentokrát spočívaly na pěchotě lehké, která například obsazovala takticky výhodné blízké pozice, ze kterých páčila na protivníka. Pokud terén neumožňoval prakticky žádný organizovaný postup těžké pěchoty na protivníka, tak úkol lehkých pěších spočíval primárně v útocích z boku nepřítelova postavení a pokud nebylo možné zaujmout ani alespoň trochu rozumné a efektivní postavení s těžkou pěchotou, tak se přešlo k útoku lehkých pěších a pokud možno i jezdecka. Úlohu lehké pěchoty v těchto formacích lze tak považovat za zcela esenciální, potvrzují to například ještě rozdílné postupy v případě zaznění signálu o napadení; těžká pěchota musela za každou cenu udržet formaci, tedy pouze se připravit k boji, kdežto lehké oddíly se seřadily kolem signálu, a tak netvořily, jak tradičně popis a náčrtky Maurikie uvádějí, zadní linie za těžkou pěchotou.²²⁴ Celkově tak vidíme, že každá z těchto standardních formací počítá s odlišným významem a zapojením různých druhů jednotek a vždy se jedná o důmyslný a promyšlený taktický koncept.

7.3 Konvexní formace

Přestože jsme si ukázali konvexní bojové postavení v případě bitvy u Tagin, tak toto označení formace představuje u Maurikie zcela odlišnou záležitost, které ale věnuje množství prostoru, neboť se jedná o bezpochyby nejkompexnější postavení, jež lze v rámci byzantské taktiky nalézt, byť ho nelze ve vytyčeném období dohledat v praxi. Přesto se jím budeme krátce zabývat, s ohledem na jeho unikátnost.

Navzdory složitosti této formace jí lze označit jako pravděpodobně nejuniverzálnější rozestavení, jež lze použít prakticky bez ohledu na strukturu armády, její zkušenost s nepřitelem a také nepřátelský styl boje. Hloubka jednotlivých oddílů vojska se měla určit proporčním zastoupením pěchoty a

---

²²⁴ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 131 – 132; 154.

jízdy, a tak v případě spíše jízdního vojska se mobilní skupiny stavěly hlubší než pěchotní a naopak; v každém případě ale čelo jednotlivých oddílů bylo početně stejně široké. Lehká pěchota tvoří již tradičně zadní části dílčích formací, ovšem její proporce se k pěchotě těžké mění podle daného scénáře, a tak například v případě očekávaného prvního střetu s nepřítelem se jednotlivé oddíly spoléhají na těžkou pěchotu v poměru 4:1 k pěchotě lehké, tento poměr zůstává sice zachován i v případě, že velitel vojska počítal spíše s ofensivním střetem z byzantské strany, v tom případě se ale velikost jednotlivých pěších oddílů zmenšila a vzniklo tak jednou tolik pěších útvarů. V tomto popisu nelze chápat symboly jednotek jinak než jako blíže nespecifikované skupinky či oddíly; Maurikiův popis v tomto případě vůbec nenaznačuje, o jak velké organizační jednotky se jedná. Vzhledem k velikosti pravděpodobně ne o základní oddíly typu *tagma*; po přepočítání jednotlivých znaků ve formacích totiž pak dostaneme čísla, překračující reálné možnosti velikosti armády, nicméně některé znaky ve formaci symbolizují například strážce zadního voje či jiné speciálně vyčleněné jednotky, jejichž počet pravděpodobně nedosahoval vysokých čísel, zároveň se byzantská armáda vnitřně strukturovala až do jednotek jen o celkově pěti mužích, a tak je spíše pravděpodobné, a to i s ohledem na skutečnost, že předepsané oddíly mají určené spíše rozmezí nežli pevný počet mužů, že symboly pravděpodobně počítají právě s podstatně menším počtem vojáků, než jakým disponovala *tagma*. Zároveň si všimněme i početních údajů, týkajících se vyčleněných speciálních jednotek: „ ... a zadní stráž ve čtvercové formaci by měla být tvořena pěti sty těžce a lehce oděnými muži.“²²⁵ Pokud bychom jednoduše vydělili počet mužů v zadní stráži počtem symbolů zadní stráže na nákrese, dostali bychom dvanáct a půl muže na udávaný oddíl, a tak je jasné, že přestože nelze spolehlivě odhadnout velikosti jednotlivých oddílů, tak se jedná pravděpodobně spíše o jedny z menších organizačních jednotek byzantské armády, možná skupinky deseti mužů, jímž velel *dekarch*. Přesto toto nelze s jistotou tvrdit, ovšem můžeme alespoň přepokládat takto malou velikost jednotek, což nám mimoto opět potvrzuje silnou vnitřní hierarchizaci armády. I

---

²²⁵ „ ... and the rear guard in the square formation should be about five hundred heavy and light armed men.“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 133.

přesto ovšem vidíme poměrně jasný koncept konvexní formace, jež klade silný důraz na postavení na křídlech a na poměrně hluboké frontální zajištění čela. Připočteme k tomu skutečnost, že střelci v zadních řadách se nacházeli hluboko ve značně stabilním postavení, které navíc muselo být obtížné rozbít i po proražení čelní formace, neboť pokud nepřítel nenarazil na početné oddíly strážců křídel, tak se dostal do prázdného prostoru, kde zůstal v kleštích; z obou stran tak na něj mohla střílet lehká pěchota a v neposlední řadě se také naskýkala možnost pro útok jízdy, jež se nacházela téměř na konci formace, ovšem její primární úkol zde spočíval, jak uvádí Maurikios, ve včasném výjezdu z křídla konvexního postavení a útoku na bok frontálně útočícího nepřítele, případně v jeho pronásledování. Tato formace zároveň jezdecku umožňovala se v případě protiútku nepřítele schovat v řadách pěšáku,²²⁶ což v případě ostatních uvedených postavení v podstatě není možné, neboť oddíly pěchoty tvoří takto komplexní celek. Pěchotu lze navíc v této formaci označit jako poměrně flexibilní, neboť podle potřeby se zadní řady mohly přeskupit a uzavřít tak jedinou mezeru v šiku, čímž se stalo toto postavení zcela neprostupným, navíc v případě silného útoku na křídla konvexní formace se první tři řady pěchoty pevně semkly k sobě a vytvořili tzv. *foulkon* či *fulcum*.²²⁷ Jedná se o formaci germánského původu a tento termín se poprvé objevuje právě až v Maurikově *Strategikonu*, byť tato taktika je známá už z 2. stol.²²⁸ Muži z prvních tří řad se semkli co nejvíce k sobě, štíty pravděpodobně opřeli o zem, neboť se o ně celým tělem pak dále zapřeli, kopí, jež se dotýkala vrchní hrany štítu, taktéž opřeli o zem tak, aby směřovala mírně nahoru, další řady vojáků pak svá kopí držely jako vrhací oštěpy nad hlavami předchozích tří řad, čímž je v případě bezprostředního střetu s nepřítelem mohli použít díky své délce jednak ještě pro boj zblízka, ale zároveň mohlo dojít k jejich vržení na krátkou vzdálenost proti blížícím se jednotkám.²²⁹ P. Rance odhaduje, že první linie vždy klečela, kdežto dvě další se nacházely už jen v podřepu s tím, že štíty druhé a třetí řady se pravděpodobně opíraly svou hranou o bojovníka,

---

²²⁶ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 134.

²²⁷ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 134.

²²⁸ RANCE, Phillip. *The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: the Germanization of Roman Infantry Tactics?* In: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 44.3, 2004, s. 265 – 266.

²²⁹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 134.

nacházejícího se v řadě předešlé. První linie tak fakticky sloužila spíše jako pasivní fyzická bariéra, a tak se oproti druhé a třetí řadě nezapojovala tolik aktivně do boje proti nepříteli, tedy její funkce spočívala spíše v udržení šiku a ve znemožnění proražení této formace jízdou,²³⁰ což by potvrzoval i nárok na zapření se tělem o štít v první linii. Tuto taktiku lze v praxi dohledat pravděpodobně v bitvě u Tagin, kde ještě před samotným střetem si obě vojska uvědomovala význam menšího pahorku, jenž se nacházel poblíž rozestavěných vojsk. Ten by po jeho obsazení zabránil vpadnutí do týla byzantského vojska, aniž by nemusel předtím být dobyt, neboť právě pod tímto pahorkem vedla úzká cesta, jež takový manévr umožňovala. Narses si toto dobře uvědomoval, a proto vyčlenil menší skupinku o síle asi 50 mužů, která se pahorku zmocnila a musela následně čelit gótskému jízdnímu útoku: „*Tam se postavilo těch padesát vojáků těsně u sebe a seřadili se do bitevní linie, pokud to na onom úzkém místě bylo možné. Když na úsvitě Totila spatřil, co se stalo, vynaložil všechno úsilí na to, aby je odtud zahnal. Hned k nim vrhl oddíl jezdců s příkazem dostat je co nejdříve odtud. Jezdci se na ně rozjeli s pokřikem a velkým lomozem, aby je smetli s prvním rozběhem; ti se semkli, kryli se štíty, napřáhli kopí a ani se nehnuhli. Šiky Gótů se prudkým útokem rozpadaly, zatímco těch padesát tlouklo do štítů, vrhalo hustě svá dobře mířená kopí ... a jezdcí se vyčerpávali v boji proti pevně semknutému, nerozbornému houfu.*“²³¹ Použití se s ohledem na popis zdá poměrně pravděpodobné, neboť stacionární byzantská formace na pahorku používala kopí jak pro boj blízka tak i pro boj na větší vzdálenost, zároveň postavení na vyvýšenině s omezeným počtem mužů proti jízdě vytváří z fouldkonu pravděpodobně nejlepší taktické řešení, a také víme, že došlo ke sražení šiků štíty. S ještě větší pravděpodobností lze fouldkon identifikovat v bojích s Peršany, kdy se Belisar musel bránit značné přesile perské jízdy nedaleko města Sura: „*Znova vzplanul zuřivý boj, ačkoliv se bojovalo nerovnými silami; neboť proti veškeré perské jízdě bojoval jen nepatrný počet pěších. A přesto je nemohli nepřátelé ani obrátit na útěk, ani jiným způsobem zdolat; neboť se*

---

²³⁰ RANCE, Phillip. *The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: the Germanization of Roman Infantry Tactics?* In: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 44.3, 2004, s. 279.

²³¹ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 371.

*srazili pokaždé těsně k sobě a ze štítů vytvořili pevnou hradbu, takže zasahovali Peršany daleko účinněji, než Peršané je.*²³²

Pokud připočteme použití foulkonu k velmi efektivnímu konceptu této formace, tak za slabé místo lze považovat jen zadní řady. Samozřejmě by při útoku na byzantský zadní voj musely nepřátelské jednotky překonat dlouhou řadu strážců křídel, a tak moment překvapení by v tomto ohledu spočíval jen v nečekaném útoku zezadu na šik. V této situaci se pak ale každý druhý oddíl z pěších jednotek na křídlech přeskupil a zařadil mezi jízdu na konci formace. Před bitvou se také tenký pruh jezdeckva stavěl mimo tuto formaci, čímž se znemožnilo nepříteli správně odhadnout postavení byzantského vojska, po propuknutí boje se pak tyto jednotky zpátky zařadily do útvaru způsobem, jaký byl popsán výše.²³³

Konvexní formace tvoří dozajista vrchol byzantské taktiky 6. století a s ohledem na klasická, frontálně koncipovaná postavení, nabízí podstatně efektivnější řešení v případě očekávaného útoku nepřítele. Ačkoliv Maurikios uvádí, že lze tuto formaci používat jak ofensivně tak defenzivně, tak je jasné, že její hlavní výhody tkví právě v případě defenzivního boje, kterým se byzantská armáda vyznačuje. Například oproti klasickému římskému postavení triplex acies nabízí konvexní formace nesrovnatelně lepší ochranu křídel vojska, respektive sílu křídel lze bezpochyby označit jako pravděpodobně nejvýraznější aspekt tohoto rozestavení. Další formace jako duplex acies, klínovitá či jednoduchá roztažená na teoretické rovině vždy stojí a padají s děním na křídlech, kdežto jediná slabina konvexní formace spočívá pravděpodobně v náročnosti provedení; základní rozestavení nemuselo tvořit takový problém, ale přeskupování velkého počtu mužů v bitvě na podporu zadní části formace či zařazování pěchoty mezi jízdu a samotné manévry jezdeckva, to vše dozajista vyžadovalo značný nácvik, na který nemusel být vždy čas, vojáci se totiž, jak jsme si už ukázali, často rekrutovali „za pochodu“, což možná tvoří i jeden z důvodů, proč tuto formaci nenalezneme v popisech byzantských historiků a spíše se vždy setkáváme s určitými variacemi

---

²³² PROKOPIOS, *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 67.

²³³ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 134 – 135.

„standardních“ formací. Toto postavení nám ovšem také odhaluje další barbarský prvek v byzantské armádě, a to foulkon, čímž se nám dále potvrzuje vliv neřímských elementů na praxi byzantského vojska.

7.4 Defenzivní postavení

Všimněme si také postavení byzantského vojska v bitvě U Darasu v roce 530, kde Belisar rozestavěl byzantské síly nedaleko hradeb města Nisibis. Obě křídla formace tvořila hunská a byzantská jízda s menší jednotkou herulských jezdců navíc na levém křídle, střed formace pak tvořily standardní oddíly těžké a lehké pěchoty. Vidíme tak, že Belisar zvolil standardní taktiku s pěchotou tvořící střed formace a jezdeckem na křídlech, tedy v podstatě základní taktiku dané doby. Rozdíl v této bitvě ovšem spočíval v použití opevňovacích prvků, jež se na první pohled mohou zdát příznačné spíše v situaci táboření, nicméně Belisar nechal vykopat před pozicemi jeho vojska zákop, ve kterém se nacházely menší mezery pro případ protiútoků. Tento uprostřed rovný zákop se na obou stranách stočil v místech, kde se nacházely jízdní jednotky, a směřoval kolmo dopředu vůči své původní, s pěchotou rovnoběžnou linií, aby se opět stočil kolmo zpět a částečně tak kryl i jízdu. Po několika menších potyčkách vypukla bitva až druhý den, kdy k perskému vojsku dorazily posily, střet tedy zahájili Peršané útokem na levé křídlo nepřítelů, tedy byzantsko-hunskou jízdu, nicméně postavení herulských jezdců se nacházelo mimo dohled perského oddílu, a tak včasným posílením levého křídla pomohli útok na této straně zneutralizovat. Podobná situace probíhala i na pravém křídle, tentokrát perští nesmrtelní nejdříve částečně zatlačili byzantskou jízdu, nicméně, Belisar vyčlenil menší jízdní oddíl, kterému se nečekaným útokem z boku podařilo rozdělit perský oddíl ve dvě, čímž se jedna celá jeho polovina zneškodnila, zatímco zbytek se stahoval zpátky do výchozího postavení, které ovšem strhli sebou, když je římská jízda začala pronásledovat.²³⁴ Tato bitva odhaluje a potvrzuje několik specifíků byzantského vojenství. Mohli jsme si všimnout, že v bitvě u Tagin Narses použil kůly

---

²³⁴ PROCOPIUS. *History of the Wars*. Books I and II. Přel. a ed. H. B. Dewing. London : William Heinemann, edice LCL, 1914, s. 107 – 129.

k vytvoření improvizovaného opevnění křídel, v této bitvě Belisar použil zákopy a využil hradby města jako své krytí. Použití této taktiky zcela koresponduje s častým využíváním všech možných dostupných lokálních specifik k taktickému prospěchu, zároveň si všimněme, že jak ani v bitvě u Tagin, tak ani v bitvě u Darasu byzantská armáda nezahajovala útok, spíše volila defenzivní taktiku s krytím svých pozic, a to ať už pomocí obsazení výhodných míst či stanovením „přepadových“ jednotek. Vždy se jedná spíše o zdrženlivou defenzivní taktiku, která je typickým prvkem byzantského vojenství. Nelze samozřejmě říci, že byzantské vojsko v dané době nikdy nezahajovalo útok, chápeme tak spíše tento defenzivní aspekt v kontextu bojové praxe ostatních národů, například Peršané a germánské kmeny obecně vždy spíše útočili, nežli aby vyčkávali byzantského útoku, podobně jako i v případě Hunů, jejichž taktický koncept lze označit za zcela ofenzivně orientovaný.

Všimněme si také skutečnosti, že samotné používání příkopů jako taktických prvků v bitvě doporučuje i Maurikios, ovšem požaduje, aby se tyto zákopy spíše zakrývaly, a tak aby nešlo poznat, že vojsko je chráněno tímto způsobem. Samozřejmě se vždy po určité délce měly nacházet mezery pro protiútok a v rámci rozestavění vojska se pak měly vyčlenit některé jednotky pro přepadení nepřítele, tedy neměly být před bitvou vidět.²³⁵ Tento Maurikiův popis tak silně připomíná dění u Darasu, kde víme o příkopech s mezerami a o skrytých Herulech, ovšem nemůžeme už poznat, zdali se příkopy v tomto středu zakryly nebo nikoliv.

Typický znak každé z výše uvedených formací také spočívá v použití falangy u složek těžké pěchoty, jež se nevytratila z vojska ještě ani v období 6. století. Její užití je zjevné i v praxi, neboť navzdory poměrně různorodé výbavě byzantské těžké pěchoty je Prokopios výhradně označuje jako kopiníky,²³⁶ navíc v bitvě s Peršany u řeky Hippis uvádí: „*seřadili se pěšky do hluboké bitevní čáry, zaujali všichni postavení tváří k nepříteli a nastavili kopí proti nim. Barbaři nevěděli, co počít (nemohli totiž zaútočit, poněvadž protivníci byli pěší, ani nebyli s to prolomit jejich řady), ježto jejich koně se lekali hrotů i rachotu*

---

²³⁵ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 53.

²³⁶ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, např. s. 27; 276; 375 atd.

*šťítů a couvali zpět.*²³⁷ Samozřejmě nelze vyloučit v tomto případě ani formaci foulkon, ovšem uvědomme si, že tato bojová sestava se od falangy v principu zas tolik neliší, využívá stejné zbraně a stejný princip boje, byť se tato formace vyznačuje větší stacionárností a větší stabilitou, než jak tomu je standardní falangy.

Závěrem tedy uvedme, že ačkoliv byzantská taktika vychází v principu z taktiky římské, tak v ní najdeme i prvky bojové praxe, jež mají svůj základ v u jiných národů a etnik (podobně jako v případě výbavy vojska), a tak se zde setkáváme například s postavením foulkon, původně germánské formace. Samotný důraz na jízdu nelze interpretovat jinak než jako odpověď na taktiku nepřítele, v tomto případě se jedná o tradiční aspekt perských armád: „*Je to totiž národ lučištníků a jejich silou je tato opeřená zbraň.*“²³⁸ V hlavních bitvách hraje byzantská jízda stále ještě podobnou roli, jakou měla v dřívější římské armádě, jedná se tedy hlavně o operace na křídlech, nicméně Maurikiův Strategikon na jednu stranu už naznačuje přicházející změny v oblasti jízdních jednotek. Přesto jeho popis formací klade důraz na celek bez preferované složky armády. Taktiku byzantského vojska daného období lze také označit spíše za defenzivní nežli ofenzivní, v rámci struktur byzantské armády fungují také speciálně vyčleněné skupiny, jejichž primární úkol spočívá v ochraně kritických míst formace. V praxi hlavních bitev dále vidíme (například v postavení u Tagin či u Darasu) spíše reakční taktiku byzantského vojska, která tvoří kontrapunkt agresivní gótské či perské bojové praxe. Samotné základní formace byzantské armády nejsou ničím výjimečné, jedná se o standardní vojenské formace dané doby, ovšem mimo ně nalezneme například i konvexní postavení, jež nemá v soudobých armádách obdoby, ovšem z dostupných pramenů toto postavení do konce 6. století nelze identifikovat v praxi, a tak s ohledem na jeho složitost nemůžeme ani vyloučit skutečnost, že se jedná spíše o teoretický konstrukt. Přesto reprezentuje důmyslnost a komplexnost byzantské taktiky, jež se také úzce pojí se strukturou vojska, jejíž vysoká vnitřní hierarchizace, umožňuje lépe manévrovat při střetech s nepřítelem.

---

²³⁷ PROKOPIOS. *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 303.

²³⁸ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS, *Na přelomu věků*, s. 32.

7.5 Obléhání

Obléhání tvořilo nezanedbatelnou část bojů například během Justiniánova tažení do Itálie, byzantská armáda obléhala ve válce s Góty například Palermo na Sicílii (535), Neapol, jejíž obležení trvalo zhruba měsíc (536), dále uveďme například dlouhé obléhání Belisara v Římě (537 – 538) a dobývání Ravenny (538 – 539). Ve válkách s Peršany pak jmenujme například dobývání Petry (549).²³⁹ Podívejme se nyní stručně na povahu oblézací praxe byzantských vojsk.

Jeden ze základních atributů oblézací praxe byzantských vojsk spočíval v psychologické válce. Maurikios požaduje, aby se to nejlepší z byzantského vojska otevřeně ukázalo nepříteli na hradbách, ovšem ve vzdálenosti na hraně dostřelu luků. Slabší a hůře vybavené jednotky zůstávaly mimo efektivní dohled nepřítele: *„Pokus se dostat vojáky, kteří prezentují pořádný fyzický vzhled a jejichž koně jsou řádně vybaveni, bezpečně co nejbliže k nepřátelskému opevnění a nech obléhané si je pořádně prohlédnout. Méně působivé vojáky zanech v takové vzdálenosti se zásobami, že lidé na hradbách si nebudou moci vytvořit úsudek o nich ani o zvířatech, a tak si budou myslet, že všichni muži jsou stejných kvalit jako ti, které zahlédli u zdí.“*²⁴⁰ Zároveň vojáci i ostatní muži, kteří se nacházeli mimo rozumný dohled obléhaných, měli na hlavách nosit kapuce, což mělo obránce zmýlit v úsudku o poměru bojovníků a pomocných sil v armádě, neboť tato kapuce měla vyvolat pocit, že se jedná o kovové (pravděpodobně kroužkové) brnění. Tábor se samozřejmě pak měl nacházet v takové vzdálenosti, aby mohlo takové zmatení nepřítele být efektivní.²⁴¹ Před zahájením prvních útoků při obléhání také docházelo k nabídnutí podmínek kapitulace, které ovšem měly být takové,

---

²³⁹ DUPUY, Ernest. *Harperova encyklopedie Historie vojenství*, s. 204 – 208.

²⁴⁰ „Try to have soldiers who present a handsome physical appearance and whose horses are nicely equipped get as close to the enemy fortifications as they safely do and let the besieged get a good look at them. Keep the less-impressive troops farther off with the supplies, far enough distant so that the people within the walls cannot come to any judgement about the men or the animals, but will think they are all men and of the same quality as those they had seen earlier by the walls.“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 106.

²⁴¹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 106.

aby obránci nedošli k přesvědčení, že je pro ně výhodnější bojovat. Zásadní prvek těchto podmínek tak obvykle spočíval v zajištění bezpečného odchodu či zaručení bezúhonnosti v případě kapitulace obléhaných.²⁴² Všimněme si tak, že ještě před samotnými bojovými akcemi se dává možnost spíše psychologickým metodám a vyjednávání; v byzantském vojsku tak nenajdeme běžně neunáhlené zteče opevněných pozic, boj zde tvoří až v podstatě tu poslední možnost, což nám opět potvrzuje spíše zdržlivost a defenzivní povahu byzantského vojska. Na druhou stranu Theofylaktos popisuje některé jedinečné obléhací situace v bojích s Peršany při obléhání pevnosti Akbas, jež se nacházela v perské moci: „*Je těžké zmocnit se této tvrze, obléháním jí nelze dobýt. Leží na horském sedle a z obou stran jsou srázy. Tento výběžek hory je zbrzděn velkými propastmi, takže tam je jediný přístup, čelní, zbudovaný sestavením pevných kamenů ... když římský velitel zaútočil na posádku ...*“²⁴³ Theofylaktův popis naznačuje přímý útok na pevnost, neboť se nezmiňuje o přípravách, vyjednávání, či vyhladovění, ale popisuje akci proti pozici hned ve chvíli, kdy se byzantské vojsko dostalo k tvrzi. K tomuto útoku došlo pravděpodobně kvůli tomu, že Byzantinci věděli o nedalekém perském vojsku, jež se v téže době pokusilo dobýt jinou pevnost (Afumon).²⁴⁴ Vidíme tak, že ačkoliv byzantské vojsko se spíše drželo standardních obléhacích a postupů a zbytečně neriskovalo, tak s ohledem na situaci volilo výjimečně i agresivní strategii.

Pokud výše uvedené metody selhaly a z fáze vyhladovění obránců se přešlo k útokům, tak se nikdy neměly použít všechny síly koncentrovaně, ale vojsko se rozdělilo do několika větších oddílů, jímž se určila pevně daná doba pro bojové operace a odpočinek, čímž docházelo k tomu, že obránci se nacházely pod neustálým útokem byzantského vojska, byť se pravděpodobně jednalo spíše o střelecké potyčky nežli o neustálé zteče pozice. Maurikios předpokládá, že tyto stálé potyčky obléhané brzo vyčerpají a podlomí jejich morálku,²⁴⁵ což se s ohledem na menší fyzickou námahu na hradbách může

---

²⁴² MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 107.

²⁴³ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 32.

²⁴⁴ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 32.

²⁴⁵ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 107.

zdát jako neopodstatněné, ale uvědomme si, že útočících sil bylo zpravidla i několikanásobně více, což teoreticky znemožňovalo obléhaným se podobně rozčlenit a střídat se na pozicích s takových intervalech, aby si vojáci odpočinuli. Tento postup lze také spolehlivě dohledat v praxi: „*Herakleios nepřerušoval střelbu ani na chvíli a nechával střídání střelce ve dne v noci. Ti, kteří ještě před chvílí bojovali, odpočívali, když je jiní vystřídali, a po nich zase nastoupili k té dřině další a po nich se dali do namáhavé práce opět jiní. Obránci pevnosti byli proto vyčerpáni a síly jim ubývaly. Proto byla pevnost dobyta a dostala se do moci Římanů.*“²⁴⁶ Maurikios také uvádí, že právě i z těchto důvodů se tábor má nacházet v dostatečné vzdálenosti od bojiště, což zajistilo Byzantincům kvalitnější odpočinek, za to obránci této možnosti přirozeně využít nemohli. Císař zároveň zcela otevřeně nabádá k vyhýbání se otevřeným ztečím, neboť tyto přinášejí zcela zbytečné oběti a ohrožují morálku vojska. Pokud už mělo dojít k útoku na hradby, tak až v situaci, kdy obléhaná pozice se snažila zastavit požár, který vyvolala intenzivní střelba zápalných bomb z katapultů. Jednotky obránců se tak musely rozdělit, aby jedna jejich část zasahovala proti ohni, čímž se snížil odpor na hradbách a mohlo dojít k útoku na opevnění, který pak probíhal buďto pomocí žebříků, podkopů nebo (po úpravě terénu) beranidlem.²⁴⁷ Používání podkopů máme doložené například v již dříve uvedené bitvě o Neapol, kde se Isaurové dostali do města prokopáním se akvaduktem, Prokopios však také při obléhání Petry uvádí, že v tomto střetu došlo také na podkopy, ovšem narychlo opravená hradba se při této akci pouze sesunula o něco níže a nezbořila se. Zároveň byzantské vojsko nemohlo použít ani beranidlo, neboť terén neumožňoval jeho dopravu ke zdi.²⁴⁸ „*Nemohli totiž dál kopat, ježto se jim zasypal podkop, ani použít berana, poněvadž útočili na srázném místě, kdežto tento stroj se dá táhnout jenom po hladké a úplně rovné půdě.*“ V každém případě však vidíme, že podkopy a použití beranidel patřilo k běžnému byzantskému obléhacímu postupu. V tomto střetu se nám mimo jiné také potvrzuje použití zápalných střel, které doporučuje Maurikios ve svém manuálu (jak jsme už ukázali): „*Tu*

---

²⁴⁶ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 67.

²⁴⁷ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 107.

²⁴⁸ PROKOPIOS: *Válka s Góty*, s. 310 – 311.

*Římané na příkaz velitele hodili oheň na tvrz v domnění, že se tak nepřátele vzdají.*²⁴⁹ Pravděpodobně se tak muselo jednat o určitý zápalný projektil, jenž se vymrštil z obléhacího stroje. Použití žebříků pak dohledáme například v útoku části byzantských vojsk na Řím pod vedení Dagisthaia: „*V té době si Dagisthaios vzal na Narsův příkaz velký počet vojáků, dále jednotky Narsovi i Ioannovy jakož i množství žebříků, a zaútočili nečekaně na tu část hradeb, která vůbec nebyla střežena. Když spěšně přistavili žebříky ke zdi ...*“²⁵⁰ Vidíme tak, že v praxi běžně dohledáme postupy, které Maurikios udává ve svém manuálu.

Theofylaktos ovšem také ale mluví o dobývání pevnosti Beiudaes, kde ale došlo k postupu, který ve Strategikonu nenalezneme. Byzantský voják Sapeir použil jakési ostré kůly, díky kterým mohl stoupat na zdi na vrchol hradby. Opevnění totiž tvořily kameny, jež mezi sebou nebyly spojeny maltou, a tak vzniklé mezery umožnily zarážet kůly do těch prostor a pomalu po nich stoupat. Tohoto vojáka při této činnosti Peršané srazili zpátky na zem, nicméně pád přežil a postup údajně opakoval.²⁵¹ „*Římané se při pohledu na tento čin vzmužili, a zatoužili po nebezpečí. Bratr onoho Sapeira, starší než on, při pohledu na jeho statečnost chtěl s ním okamžitě soupeřit v podobném počínání, vystoupil také na opevnění a počínal si jako jeho bratr. Za ním pak další voják a po něm mnozí jiní vystupovali po kůlech, obsadili opevnění, vylomili brány a vpustili dovnitř ostatní římské vojsko.*“²⁵² Tento postup nám pak tedy spíše odhaluje schopnost byzantských vojsk improvizovat a reagovat na danou situaci.

Sporným bodem zůstává ale použití obléhacích věží, jejichž vyuíváním nemůžeme zcela vyloučit, dřívější římská vojska je nezřídka používala, například Flavius Iosephus jejich užití dokládá během První židovské války v 1. století n. l.²⁵³ Tyto věže máme dále spolehlivě doložené v pozdní antice mezi různými římskými nepřáteli, a tak například víme, že při

---

²⁴⁹ PROKOPIOS: *Válka s Góty*, s. 317.

²⁵⁰ PROKOPIOS: *Válka s Góty*, s. 383.

²⁵¹ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 68 – 69.

²⁵² THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*, s. 69.

²⁵³ FLAVIUS JOSEPHUS. *Válka židovská*, s. 121.

obléhání Amidy ve 4. století perská vojska užívala taktéž žebříky, zároveň i pancéřované obléhací věže, na kterých se nacházely balisti.²⁵⁴ Tento popis připomíná údaje o obléhacích věžích z díla Diodora Sicilského, který tyto stroje označuje jako *Helepolis*. Helepolis tak tvořila nezřídka základ oblehající taktiky Peršanů: „*Peršané nyní s křikem a velkým hlukem přisunovali k hradbám věže a ostatní válečné stroje a přistavovali žebříky, aby se jedním útokem zmocnili města.*“²⁵⁵ Zároveň také víme, že tyto věže použili Góti při pokusu dobýt Řím, kde se nacházel Belisar s byzantským vojskem: „*Dal postavit (Vitiges, pozn. aut.) dřevěné věže právě tak vysoké jako nepřátelské hradby ...*“²⁵⁶ Diodorus toto zařízení popisuje jako věž, jež dosahovala výšky kolem 45 metrů a zhruba 20 metrů šířky, jednalo se právě o obléhací věž o několika patrech, ve kterých se nacházely jednak balisti, tak i katapulty. Tato věž se pohybovala na osmi kolech, jejichž průměr činil přes 4 metry a posádku tvořilo asi 200 mužů.²⁵⁷ Ačkoliv tedy víme, jak zhruba tyto věže vypadaly a zároveň máme doloženo jejich používání napříč různými národy a etniky, tak dostupné prameny neodhalují, zdali je v daném období byzantské vojsko užívalo.

Vidíme tak, že Byzantinci postupovali obdobně, jako tomu bylo v dané době v obléhacích záležitostech zvykem, boj zpravidla přicházel až po selhání vyjednávání či neúspěšném vyhladovění, byť jedinečnost některých situací tuto zaběhlou obléhací taktiku měnila. Z hlediska obléhací praxe nenalezneme v taktice byzantských vojsk žádné výrazné specifikum, pomineme-li však opět schopnost improvizovat, kterou lze ale spíše označit jako obecnou vlastnost byzantského vedení boje.

7.6 Táboření

Táboření se věnuje v císařově vojenském manuálu také určitá pozornost, neboť nezajištěné vojsko v době odpočinku či přesunu nepříteli poskytovalo v případě útoku zásadní taktickou výhodu, a tak se jím zabývá

---

²⁵⁴ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 239.

²⁵⁵ PROKOPIOS. *Válka s Peršany a Vandaly*, s. 181.

²⁵⁶ PROKOPIOS. *Válka s Góty*, s. 67.

²⁵⁷ DIODORUS SICULUS. *Historical Library*, s. 277 – 278.

mimo Maurikia i Vegetius, další informace o tomto aspektu získáváme z popisů Polybia a Gaia Julia Caesara.

Tábor byzantského vojska měl být vždy opevněný a k tomuto účelu se používaly i zásobovací vozy, jež plnily funkci improvizované hradby a v případě potřeby se také částečně zapouštěly do země. Před nimi se vykopala příkop o rozměrech zhruba jeden a tři čtvrtě metru s hloubkou přesahující dva metry a náspem zeminy po jeho vnitřní straně. Před něj se umístili kovoví ježci a mezi nimi se vykopaly malé díry s dřevěnými kůly vysokými pod úroveň terénu. Tábor disponoval čtyřmi branami, u každé z nich měl stan vedoucí jednotky, jež tábořila nejbližší těmto vchodům a její vedoucí důstojník, pravděpodobně tribun, byl zodpovědný za stráž u bran. Rozestavení stanů zohledňovalo možnosti při útoku nepřítele, a tak lehké jednotky tábořili bezprostředně u vnější strany vozů, čímž se částečně chránily před potencionální lukostřelbou, těžší jednotky se nacházely blíže u středu tábora v dostatečné vzdálenosti od příkopu; letící šípy tak daleko nedosáhly a padaly do prostoru mezi lehkými jednotkami na okraji a ostatními u středu. Kemp byl rozdělen na čtyři části dvěma cestami, jež se kolmě protínaly uprostřed tábora a jež vedly k branám.²⁵⁸ Umístění lehkých jednotek na okraji tábora a těžších více ve středu pravděpodobně souvisí i s jejich výbavou; lehké jednotky byly určené spíše na boj z dálky, lze tedy předpokládat, že se jednalo o oddíly lučištníků, vrhačů oštěpů, případně střelců z praku, jež měli, právě díky svému umístění na periférii tábora, v případě nečekaného útoku nepřítele i přesto možnost vypálit několik salv, než by došlo k potencionálnímu střetu u první obranné linie tábora, kde by ovšem jejich přítomnost stále nebyla marná, neboť překážky různého typu útočící vojáky s největší pravděpodobností zpomalovaly, ovšem v této situaci se už lehké byzantské oddíly dostaly do přímého nebezpečí kvůli blízkosti nepřátelských střelců, kde opevnění neposkytovalo už tak velkou obranu jako v případě střelby z větší vzdálenosti.

Táboření důstojníků se také řídilo svými pravidly, každý merarch měl tábořit uprostřed svého oddílu, generálův stan se v ideálním případě měl nacházet stranou a ne uprostřed na křižovatce, kde byl největší provoz a tudíž

---

²⁵⁸ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 158 – 159.

zde bylo v porovnání s jinými částmi tábora více rušno. Vyšší důstojníci tak navíc umísťovali u generálova stanu a mezi svými pozicemi navzájem posly pro případnou rychlou komunikaci.²⁵⁹

Samotný půdorys tábora měl v ideálním případě být podlouhlý se širší stranou nasměrovanou s ohledem na nepřátelskou vojenskou aktivitu a nejpravděpodobnější lokalitu, odkud se očekávali nepřátelští zvědové. Důvod byl prostý, takto nasměrovaný tábor, pokud se navíc nacházel na výšině, mohl odradit nepřítele svojí optickou velikostí od vojenské akce.²⁶⁰ Vegetius doporučuje pokud možno také podlouhlý tvar tábora, kde „*jeho délka je o jednu třetinu delší než jeho hloubka.*“²⁶¹

Všimněme si také umístění jízdy, ta zůstávala často vně tábora, ale při pravděpodobném útoku nepřátelského vojska se nacházela u prostřední křižovatky. Pokud se ale byzantské vojsko v danou chvíli podílem vojáků skládalo spíše z jízdních jednotek, tak ne všechna pěchota zůstávala uvnitř tábora, část z nich se umístila ven k branám, čímž v případě pronásledování prchajícího nepřítele jízdou mohla poskytovat pěší podporu v situaci, kdy se stahující nepřítel s nově nabytými posilami z útěku obrátil znovu do útoku.²⁶² Pěchota se tak ne vždy nacházela pod ochranou tábora a někdy bojovala mimo fortifikovanou pozici: „*Římané neměli luky, proto útočili na barbary zblízka kopími. Avaři rozestavěli své vojsko do patnácti oddílů, kdežto Římané měli strach o tábor, proto vytvořili jediný bitevní útvar, čtverhran, a jím chránili tábor.*“²⁶³ Umístění pěších oddílů před tábor zároveň odhaluje, že jezdecko nebojovalo jako pěchota z bezpečí tábora, ale i přes nespornou výhodu fortifikované pozice se stále chovala jako jízda. Její časté umístění venku souvisí pravděpodobně se strážními povinnostmi, patrně systematicky hlídkovala v okolí, čímž nejen mohla včas varovat ležení o pohybu nepřátelského vojska, ale její aktivita vně pozice umožňovala fungování

---

²⁵⁹ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 159.

²⁶⁰ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 160.

²⁶¹ „*The length is one third more than the depth.*“ In: FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, III. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/>> [cit. 2013-20-3].

²⁶² MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 159; 161 – 162.

²⁶³ THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS, *Na přelomu věků*, s. 213.

zásobování tábora pící pro koně a dalšími nutnými zásobami, neboť z výkladu Lva Moudrého lze vyvodit skutečnost, že pokud nastala situace, kdy nepřátelské jezdectvo disponovalo větší silou než byzantské, tak nejenom že slabší jízda neriskovala střet a stáhla se, ale především se pak stávalo, že nepřítel systematicky ničil zásobovací jednotky a tím narušoval možnost delšího setrvání vojska pod ochranou tábora,²⁶⁴ což v podstatě reflektuje standardní obléhací taktiku, kdy zamezení zásobování fortifikované pozice patřilo většinou mezi první opatření při obléhání.

Otázkou však zůstává, zdali se jedná o popis krátkodobého tábora či spíše přezimoviště. Maurikios se vůbec nezmiňuje o palisádovém ohrazení a zdá se nepravděpodobné, že by zimní tábor spoléhal jen na násep a vozy. Navíc nařizuje, že po večerce museli vojáci být zcela zticha; kontrola probíhala vojáky z generálovy družiny a to tak, že „*se nikdo ani neodvážil zvolat jméno svého druha.*“²⁶⁵ Ačkoliv disciplinovanost tvoří jedno ze specifíků jak římské tak i byzantské armády, tak přeci jen takové nařízení (jenž je namířeno proti špehům nepřítele) napovídá, že by se skutečně mohlo jednat o tábor v blízkosti cizího vojska či ležení při pobytu na nepřátelském území. Toto tvrzení podporuje i Vegetius, neboť v situaci, kdy se vojsko utáboří pouze na jednu noc, tak navrhuje, aby se vybudoval pouze menší násep s dřevěnými ježky a palisádami, pravděpodobně z dřevěných kůlů, tyto překážky se pak se zapíchlly do předem připravených drnů hlíny; pokud struktura povrchu nedovolovala použití těchto překážek, tak se vybudoval příkop necelý metr hluboký a metr široký. V tomto okamžiku se může zdát, že Vegetiův popis uvádí o dost menší příkop, nežli jak tomu je u byzantského tábora, nicméně ve chvíli delšího zdržení se příkop vykopal až čtyři metry široký, v případě velmi pravděpodobného útoku na tábor až dokonce pět metrů široký. Vegetius ale neuvádí hloubku takto širokého výkopu; necelý metr by při tomto rozměru už nečinil tak velkou překážku, na druhou stranu by vykopat hlubší při takovýchto rozměrech jednak více vyčerpalo vojáky, jednak zabralo také podstatně více času, což je v případě reálně hrozícího střetu nežádoucí. V každém ohledu se

---

²⁶⁴ LEO VI. *The Taktika of Leo VI*, s. 199.

²⁶⁵ „*Nobody would ever dare call out a name of his comrade.*“ In: MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 159.

ale povrch země u vnitřní strany příkopu zpevnil a vybuodovaly se na něm dřevěné hradby s cimbuřím podobně jako ve městech.²⁶⁶ V případě Maurikiova popisu se tedy pravděpodobně opravdu jedná spíše o krátkodobé ležení, a tak nelze zrekonstruovat například přezimování armád (pokud se samozřejmě na zimu neodebraly do měst), nicméně lze předpokládat, že dlouhodobé ležení se ze zásady nelišilo od Vegetiova popisu. Toto tvrzení podporuje i Ammianus Marcellinus, neboť když Julián Apostata vytáhl proti Peršanům v roce 363, tak nedaleko Seleukie „*byl narychlo zřízen valy zpevněný tábor*“,²⁶⁷ nicméně krátce po zahájení přesunu vojska se musely byzantské síly bránit proti útoku Peršanů, jenž probíhal naráz ze dvou stran, a tak se císař Julián dostal do obtíží, které vyvrcholily tu noc při obléhání menší tvrze ve stejné oblasti, neboť perské oddíly opět zaútočily ze dvou směrů a při nastalé potyčce dokonce padl i jeden tribun, a proto se po těchto zkušenostech dbalo na opevnění tábora mnohem více: „*Avšak val se již napříště zřizoval mnohem obezřetněji z hustě sražených kúlů a hlubokých příkopů, poněvadž se od blízkého Ktésifontu bylo možno obávat nenadálých výpadů i jiných záludných akcí.*“²⁶⁸

Ačkoliv Vegetius nepopisuje vnitřní dispozici tábora, tak jeho popis se od byzantského, alespoň z informací týkající se vnějšího ohrazení, podstatně neliší. To nám potvrzují i údaje z anonymního vojenského pojednání z 6. století: „*... můžeme využít zemní náspy, příkopy, ježky, jámy, naostřené kůly a podobně.*“²⁶⁹ Tábor podle Polybiova popisu (tedy republikánský) ale disponuje odlišnými specifiky, jedná se především o čtvercový půdorys, který se měl zachovat i v případě, že se jednalo o vojsko větší než obvykle. Zároveň se zde nenacházely dvě kolmé hlavní cesty, jež se od jednotlivých čtyř bran protínaly uprostřed tábora; ležením vedla jedna hlavní cesta *Via principalis*, jež spojovala dvě přilehlé brány *Porta principalis ministra* a *Porta principalis dextra*. Do této hlavní komunikace ústily z jedné strany menší cesty, jež vedly podél jednotlivých oddílů legií a na rozdíl od byzantského tábora se stan

---

²⁶⁶ FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*, III. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/>> [cit. 2013-8-2].

²⁶⁷ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 415.

²⁶⁸ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 417.

²⁶⁹ „*... we can make use of earthen ramparts, trenches, caltrops, pits, sharpened stakes, and the like.*“ In: *Three byzantine military treatises*, s. 23.

generála (*pretorium*) nacházel přesně uprostřed v blízkosti Via principalis. Maurikios navíc neuvádí přesné rozložení jednotlivých oddílů, kdežto v římském táboře sice větší celky (tedy legie) nebyly nikterak odděleny, nicméně jednotlivé oddíly tábořily v podlouhlých úsecích vždy v určité kombinaci, která se až na výjimky krajních lokalit tábora vždy zrcadlila na pomyslné druhé polovině ležení, ovšem například pomocné jednotky se oddělovaly od legií, nacházely se v blízkosti stanů tribunů a pretoria, spojenecké sbory Alae se nacházeli sice také u vnější strany tábora, nicméně tábořily s legiemi.²⁷⁰

Opevňování republikánského tábora spočívalo v blíže nespécifikovaném příkopu a pravděpodobně se spoléhalo také na dřevěné opevnění, o těchto věcech se ale Polybios prakticky nezmiňuje, nicméně práci na zajištění vnější obrany ležení si rozdělili rovnoměrně legionáři a pomocné sbory alae a jejich práce byla po rozdělených úsecích průběžně kontrolována centuriony, jež dohlíželi na details a dále dvěma tribuny, jež prováděli závěrečnou inspekci.²⁷¹ Zároveň v tomto popisu nenajdeme zmínku o využití vozů jako prvku opevnění, a tak vidíme, že táboření a opevňování se skutečně lišilo. Použití vozů pro taktické účely sice nemůžeme zcela vyloučit v rámci římských vojenských dějin, ale spolehlivěji je jejich použití dohledatelné spíše mezi barbarskými kmeny, a tak víme, že například Attila použil v pozdější fázi bitvy na Katalaunských polích svůj tábor opevněný vozy jako své útočiště: „*V té chvíli se Visigóti oddělili od Alanů, zaútočili na hunské řady a byli by Attilu zabili, kdyby včas obzíravě neustoupil a neuzavřel se i se svými lidmi do ohrazeného tábora, obehnaného vozy.*“²⁷² Další užití najdeme v již zmíněné bitvě u Adrianopole: „*... byly konečně u osmého milníku spatřeny vozy nepřátel, o nichž se v hlášení zvědů tvrdilo, že jsou rozestavěny do tvaru uzavřeného kruhu.*“²⁷³ V tomto případě se ale spíše jedná více o vozovou hradbu nežli o opevněný tábor s využitím vozů jako fortifikačních prvků, protože Góti táhli s veškerým majetkem, a tedy nejen jako čistě vojenská

²⁷⁰ POLYBIUS. *The Histories*, s. 331 – 339.

²⁷¹ POLYBIUS. *The Histories*, s. 331; 345.

²⁷² JORDANES. *Gótské dějiny / Římské dějiny*, s. 83.

²⁷³ AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*, s. 662.

výprava. Polybiův popis také disponuje přesnými rozměry cesty a fixním půdorysem s jasně rozčleněnými typy jednotek, kdežto pozdější Vegetiův více odpovídá byzantskému táboru, který zase stanovuje spíše základní koncept ležení s možností improvizovat a reagovat na aktuální potřeby terénu. Všimneme si ovšem i toho, co píše Gaius Iulius Caesar před střetem s Belgi nedaleko města Bibrax: „A dá rozkaz opevnit tábor náspem dvanáct stop vysokým a příkopem a osmnáct stop širokým.“²⁷⁴ Při střetu se Sociáty v Akvitánii pak mužstvo pomocných sborů „budilo zdání a dojem, že bojuje, dopravujíc našim kamení a střely, snášejíc drn k budování náspu.“²⁷⁵ Pro úplnost uvedme ještě zprávy při obléhání římského tábora Nervii: „byli nuceni vykrajovat drny mečem, hlínu vyhrabávat rukama a vynášet jí v pláštích.“²⁷⁶ Tyto letmé popisy opevňování pozic z doby Iulia Caesara naznačují, že táboření v době krátce před Augustovými reformami se spíše podobá popisu Vegetia, nežli Polybia, tedy alespoň po technické stránce. Nemůžeme ani vyloučit skutečnost, že vzhledem k teoretičnosti *De re Militari* se Vegetius přímo inspiroval právě zkušenostmi Iulia Caesara. Tuto skutečnost totiž naznačuje autorem udávaný postup při budování náspu z velkých drnů trávy a zeminy. To samé lze vysledovat v předaugustovské římské armádě, kdežto ani Polybius a ani Maurikios se o ničem podobném ani náznakem neumiňují. Výše uvedené tedy naznačuje, že Byzantský tábor má svůj základ spíše v době krátce před reformami císaře Augusta, byť využití vozů v rámci tábora je ryze byzantskou záležitostí, kterou ale můžeme dohledat i mezi barbarskými kmeny, ovšem s jistotou nemůžeme tvrdit, zdali i v tomto případě došlo k ovlivnění byzantské opevňovací praxe barbarskými válečnými postupy.

---

²⁷⁴ CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*, Přel. a ed. I. Bureš. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964, s. 51.

²⁷⁵ CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*, s. 87.

²⁷⁶ CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*, s. 136.

8 ZÁVĚR

Spolehlivě zrekonstruovat byzantské vojsko 4. – 6. století je z dostupných pramenů velmi obtížný úkol, nicméně můžeme alespoň částečně vysledovat povahu některých oblastí byzantské vojenské problematiky.

Jedno ze zásadních specifíků byzantského vojska v daném období spočívá v jeho složení. Armáda je vždy zcela multietnická a tvoří jí vojáci rozličného původu, a tak v ní najdeme především Huny, Isaury, Armény, Germány, Maury či Thráky. Ačkoliv nemůžeme spolehlivě z dostupných pramenů vysledovat jejich procentuální zastoupení ve vojsku, tak víme, že bylo zcela zásadní a byzantské síly by se bez těchto neobešly. Můžeme tak tvrdit, že byzantská armáda představuje pestrou směsici zcela rozličných národů a etnik, které nacházely ve vojsku uplatnění na různě významných pozicích, a jež se zařazovaly jak do běžných oddílů, tak i do svých samostatných jednotek. Důležitou složku ovšem také tvořily jednotky foederates; jejich zastoupení v rámci celkových sil ale opět není možné dost dobře vysledovat. V tomto ohledu také můžeme tvrdit, že germanizace římské armády (tedy barbarizace), jež se obvykle interpretuje jako primární důvod úpadku římského vojska, a tedy i jako jedna z příčin úpadku římského impéria, se stává absolutní samozřejmostí v byzantském vojsku a přijímání rozličných národů a etnik do struktur vojska říše tvoří jeden z jeho základních pilířů.

Byzantské vojsko můžeme zároveň také označit jako vnitřně silně hierarchizované s pevně danými pravomocemi důstojníků. Organizace vojska a řada důstojnických hodností vytváří předpoklad pro poměrně disciplinované vojsko, které navíc díky své vnitřní struktuře může celkem pružně a efektivně reagovat na potřeby v bitvě a teoreticky tak i vytvářet složitá postavení, mezi které patří například konvexní formace.

Možnosti poznání výstroje a výzbroje byzantského vojska daného období jsou velmi omezené, můžeme si však všimnout, že výbava je silně ovlivněná barbarskými vlivy, a tak vojsko používá zbraně a zbroj slovanského, gótského či avarského původu. V tomto ohledu téměř nenalezneme kontinuitu s dřívější výbavou římskou, kterou reprezentují pouze krátké vrhací šipky matriobarbuli, jež máme ale doložené až ve 3. století. Ochranná zbroj vojáků

byla spíše lehčí a spoléhalo se více na velké štíty, nežli na zbroj, u které s jistotou nemůžeme určit její povahu, pravděpodobně se však jedná o destičkovou a kroužkovou zbroj, kterou navíc měla nosit spíše jízda.

Základní rys byzantské taktiky 4. – 6. století spočívá v obranném stylu vedení boje, oproti svým nepřátelům se vojsko říše vždy spíše rozestaví a případně i opevní a dále vyčkává, až bude napadeno. S tím souvisí i celkový důraz na střelecký styl boje, jež se promítne i do konceptu jízdy, neboť tu v byzantské armádě v těžké verzi sice nalezneme během 4. století, ale v 6. století se jízdní jednotky stávají více univerzálnějšími, středně oděnými silami, které sice bojují zbraněmi pro boj zblízka, ale zároveň užívají i luku, který je silně akcentován v doporučeních císaře Maurikia. Základní taktická rozestavení se podstatně neliší od běžných postavení dané doby, byzantská vojska tak obvykle volí možnost s pěchotou uprostřed a jízdou na křídlech, byť nalezneme případy, že při této taktice využijí i příkopů a výkopů ve svůj prospěch, což také tvoří jedno ze specifíků byzantského otevřeného defenzivního boje. Oblévací praxe je pak téměř identická s praxí byzantských nepřátel, používají se osvědčené metody, mezi které patří podkopy, žebříky a oblévací zbraně, byť nedohledáme z dostupných pramenů v daném období užití oblévacích věží. Nalezneme však i situace, kde se vojsko dostalo do města akvaduktem či zarážením kúlů do opevnění. Tyto případy sice tvoří spíše výjimky, nicméně poukazují na schopnost improvizace v individuálních situacích, což představuje další základní aspekt byzantských vojsk té doby.

Na závěr tak můžeme byzantské vojsko označit jako řádně organizované, disciplinované a etnicky různorodé, zároveň ale také takticky vyspělé a schopné improvizovat a pružně reagovat na jednotlivé situace, což z něj činí s jistotou nejefektivnější vojenskou sílu dané doby, která nemá mezi svými protivníky obdoby.

9 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

9.1 Prameny a edice pramenů.

AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Přel. a ed. J. Češka. Praha : Arista, 2002. 849 s. ISBN 80-86410-26-9.

CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*. Přel. a ed. I. Bureš. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964. 236 s. Bez ISBN.

DIODORUS SICULUS. *Historical Library*. Vol. VIII. Přel a ed. C. Bradford Welles. Loeb Classical Library, 1963. 496 s. ISBN 978-0674994645.

EUSEBIUS PAMPHILIUS. *Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*. Přel. a ed. P. Schaff. Grand Rapids : Christian Ethereal Library, 2012. 1652 s. Bez ISBN.

EVAGRIUS SCHOLASTICUS. *The Ecclesiastical History of Evagrius: A History of the Church from Ad 431 – 594*. Přel. a ed. E. Walford. New Jersey : Evolution Publishing, 2011. 248 s. Bez ISBN.

FLAVIUS JOSEPHUS. *Válka židovská*. 2. díl. Přel. a ed. J. Havelka a J. Šonka. Praha : Academia, 2004. 266 s. ISBN 80-200-1173-0.

HÉRÓDIANOS. *Řím po Marku Aureliovi*. Přel a ed. J Burian a B. Mouchová. Praha : Svoboda, 1975. 313 s. Bez ISBN.

JOHN OF EPHESUS. *The third part of The ecclesiastical history*. Přel a ed. R. Payne Smith. Oxford : Oxford University Press, 1860. 464 s. Bez ISBN.

JORDANES. *Gótské dějiny / Římské dějiny*. Praha : Argo, 2012. 330 s. ISBN 978-80-257-0744-9.

KOMNÉNA, Anna. *Paměti byzantské princezny*. Přel. a ed. R. Dostálová. Praha : Odeon, 1996. 565 s. ISBN 80-207-0527-9.

LEO VI. *The Taktika of Leo VI*. Přel. a ed. G. Dennis. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2010. 712 s. ISBN 978-0884023593. (DOP 12)

MAURICE. *Maurice's Strategikon*. Přel. a ed. G. Dennis. Pennsylvania : University of Pennsylvania Press, 2001. 208 s. ISBN 978-0812217728.

MCGEER, Eric. *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2008. 405 s. ISBN 978-0884022244. (DOS 33)

POLYBIUS. *The Histories*. Přel. a ed. W. R. Patton. Loeb Classical Library, 1922. 512 s. ISBN 978-0674991422.

PROCOPIUS. *History of the Wars*. Books I and II. Přel. a ed. H. B. Dewing. London : William Heinemann, Loeb Classical Library, 1914. 583 s. Bez ISBN.

PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Góty*. Přel. a ed. V. Vavřínek. Praha : Odeon, 1985. 438 s. Bez ISBN.

PROKOPIOS Z KAISAREIE. *Válka s Peršany a Vandaly*. Přel a ed. A. Hartmann a K. Rubešová. Praha : Odeon, 1985. 379 s. Bez ISBN.

PSELLOS, Michal. *Byzantské letopisy*. Praha : 1982. 350 s. Bez ISBN.

TACITUS. *Letopisy*. Přel. a ed. A. Minařík a A. Hartmann. Praha : Svoboda, 1975. 554 s. Bez ISBN.

TACITUS. *Z dějin císařského Říma*. Přel. a ed. A. Minařík. Praha : Svoboda, 1976. 473 s. Bez ISBN.

THEOFYLAKTOS SIMOKATTÉS. *Na přelomu věků*. Přel. a ed. V. Bahník. Praha : Odeon, 1986. 271 s. Bez ISBN.

THEOPHANES CONFESSOR. *The Chronicle of Theophanes the Confessor*. Přel a ed. C. Mango a R. Scott. Oxford : Clarendon Press, 1997. 744 s. ISBN 0-19-822568-7.

Three byzantine military treatises. Přel. a ed. G. DENNIS. Washington DC : Dumbarton Oaks, 2009. 396 s. (DOP 9)

TITUS LIVIUS. *The History of Rome*. Vol. 1. Přel. a ed. John Baker. Library Of Liberty, 2011. 285 s. Bez ISBN.

XENOFÓN. *Anabáze*. Přel a ed. J. Šonka. Praha : Odeon, 1974. 266 s. Bez ISBN.

ZÓSIMOS. *Stesky posledního Římana*. Přel. a ed. A. Hartmann. Praha : Odeon, 1983. 304 s. Bez ISBN.

9.2 Sekundární literatura

ANGLIM, Simon. *Bojové techniky starověkého světa*. Praha : Deus, 2006. 256 s. ISBN 80-86215-88-1.

BABIC, Marek. *Od antiky k středověku : dejiny neskorého rímskeho cisárstva medzi rokmi 284–476*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 331 s. ISBN 978-80-7325-202-1.

BURCKHARDT, Jacob. *The Age of Constantine the Great*. London : Routledge & Kegan, 400 s. 1949. Bez ISBN.

CONOLLY, Peter. *Greece and Rome at War*. Barnsley : Frontline Books, 2012. 320 s. ISBN 978-1848326095.

COULSTON, Jon; BISHOP, Mike. *Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of the Rome*. Oxford : Oxbow Books, 2011. 322 s. ISBN 978-1842171592.

DAWSON, Timothy. *Byzantine Cavalryman c.900-1204*. London : Osprey Publishing, 2009. 64 s. ISBN 978-1846034046.

DAWSON, Timothy. *Kremasmata, Kabadion, Klibanion: Some aspects of middle Byzantine military equipment reconsidered*. In: *Byzantine and Modern Greek Studies*, Volume 22, 1998. s. 38-50.

DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. Praha : Vyšehrad, 1990. 415 s. ISBN 80-7021-034-6.

DOUGHERTY, Martin. *Válečníci starověku: 3000 př. n. l. – 500 n. l.* Praha : Naše Vojsko, 2011. 224 s. ISBN 978-80-206-1215-1.

DUPUY, Ernest. *Harperova encyklopedie Historie vojenství*. Praha : Forma, 1996. 667 s. ISBN 80-7216-000-5.

GOLDSWORTHY, Adrian. *The Complete Roman Army*. London : Thames & Hudson, 2011. 224 s. ISBN 978-0500288993.

GREGORY, Timothy. *A History of Byzantium*. Wiley-Blackwell, 2010. 480 s. ISBN 978-1405184717.

HALDON, John. *Warfare, State and Society in Byzantine World*. London : Routledge, 1999. 400 s. ISBN 978-1857284959.

HUSÁR, Martin. *Prechod z antiky do stredoveku v rimskej armáde a súčasná situacia vo vojenstve na území Karpatské kotliny počas 4. – 1. polovice 7. stor.* In: Konštantínove listy, 2. díl, 2009. s. 1 - 18.

KAZHDAN, Alexander a kol. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford : Oxford University Press, 1991. 2366 s. ISBN 978-0195046526.

LENSKI, Noel. *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 488 s. ISBN 978-0521521574.

LOUNGHIS, Télémaque. *The Decline of the Opsikian Domesticates and the Rise of the Domesticate of the Scholae*. In: BYZANTINA SYMMEIKTA; SYMMEIKTA 10, 1996. s. 27 – 36.

MACDOWALL, Simon. *Late Roman Infantryman 236-565 AD*. London : Osprey Publishing, 1994. 64 s. ISBN 978-1855324190.

NICOLE, David; McBride, Angus. *Romano-Byzantine Armies 4th-9th Centuries*. London : Osprey Publishing, 1992. 48 s. ISBN 978-1855322240.

OMAN, Charles. *A History of the Art of War*. London : Methuen, 1898. 774 s. Bez ISBN.

RANCE, Phillip. *The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: the Germanization of Roman Infantry Tactics?* In: Greek, Roman and Byzantine Studies, 44.3, 2004. s. 265 – 326.

SMITH, William. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. New York : Harper, 1882. 1124 s. Bez ISBN.

SOUTHERN, Pat; DIXON, Karen. *The Late Roman Army*. New Haven : Yale University Press, 2012. 224 s. ISBN 978-0300194685.

SOUTHERN, Pat. *The Roman Army: A Social and Institutional History*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 400 s. ISBN 978-0195328783.

TREADGOLD, Warren. *Byzantium and Its Army, 284-1081*. Stanford : Stanford University Press, 1995. 284 s. ISBN 978-0804731638.

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Praha : Academia, 1992. 529 s. ISBN 80-200-0454-8..

9.3 Elektronické zdroje

Byzantine history. [online]. URL: <<http://byzantinehistory.blogspot.cz/2007/12/saint-nestor.html/>> [cit. 2013-20-3].

Corpus Iuris Civilis. Editace a překlad SCOTT, Samuel Parsons. [dostupné online]. URL: <<http://www.constitution.org/sps/>> [cit. 2013-20-2].

FLAVIUS VEGETIUS RENATUS. *De re Militari*. Přel. a ed. J. Clark. [dostupné online]. URL: <<http://www.pvv.ntnu.no/~madsb/home/war/vegetius/>> [cit. 2013-8-2].

LACTANIUS. *On the manner in which the persecutors died*. Přel. a ed. J. Vanderspoel. [dostupné online]. URL: <<http://people.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/lactant/lactperf.html/>> [cit. 2013-8-2].

LUCIUS FLAVIUS ARRIANUS. *Anabasis of Alexander*. Přel. a ed. E. J. Chinnock. [dostupné online]. URL: <<http://websfor.org/alexander/arrian/book1a.asp>> 1a III. [cit. 2013-8-2].

Notitia Dignitatum. [dostupné online]. URL: <<http://www.thelatinlibrary.com/notitia.html>> [cit. 2013-8-2].

Notitia Dignitatum. Přel. a ed. W. Fairley [dostupné online]. <URL: <http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.asp>> [cit. 2013-8-2].

PLÚTARCHOS. *Lives of the Noble Greeks and Romans*. Přel. a ed. J. Dryden. [dostupné online]. URL: <<http://classics.mit.edu/Plutarch/>> [cit. 2013-23-1].

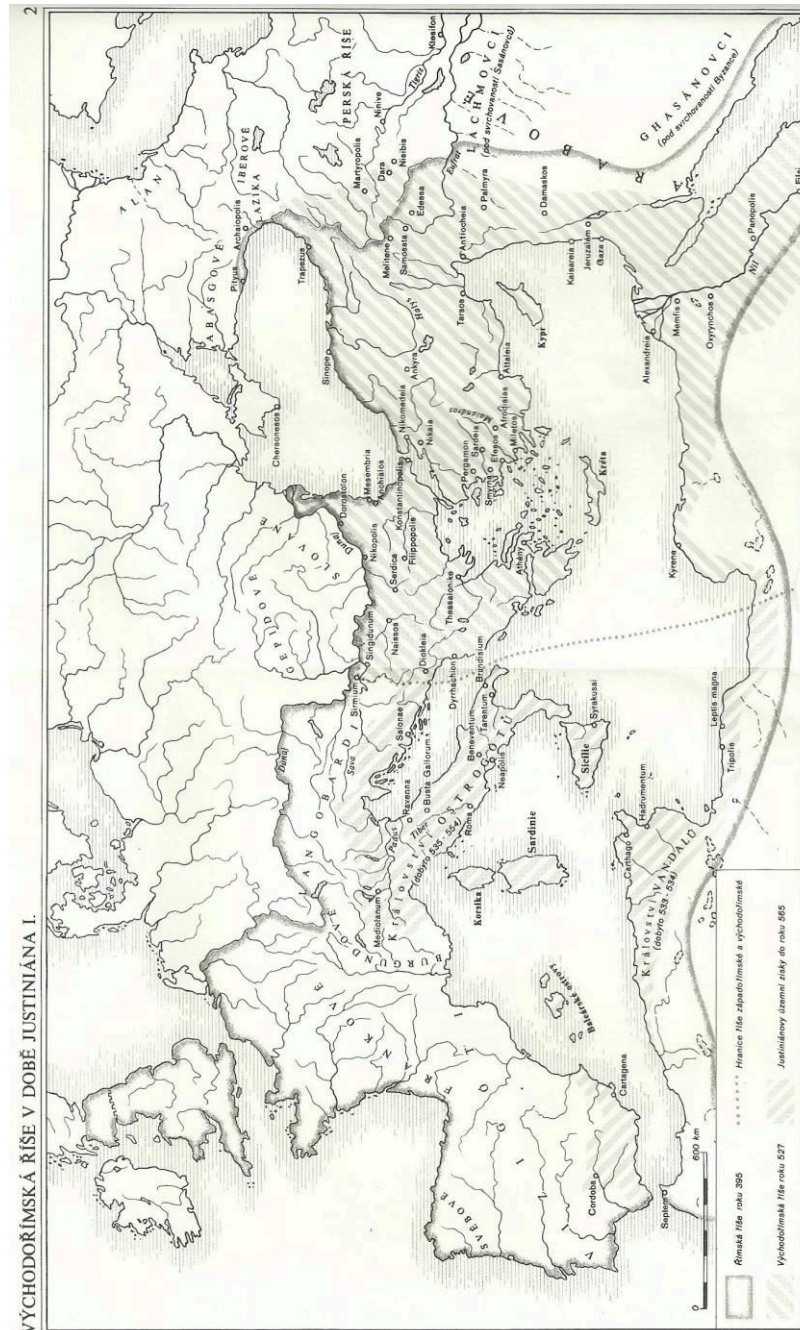
10 RESUMÉ

The thesis Byzantine warfare focuses on different aspects of byzantine art of war in 4. – 6. century. It includes organizational and ethnical structure of the army, weapons and armor and equipment, also the various tactical aspects of the byzantine army, so the work focuses on open field tactics, different formations, siege methods and fortified camping. The work also focuses on late antiquity warfare (late roman warfare) and explains the difficulties connected with rise of the early byzantine army. Thesis tries to reconstruct the early byzantine army from range of different historical sources. The conclusion of this work is the byzantine warfare in 4. – 6. century cannot be reconstructed well, but we see some specifics through different aspects of the military matters, so in the end, the early byzantine army is greatly influenced by barbarian way of fighting and military equipment, but on the other hand the early byzantine army represents the highest tactical level and strongly structured military subject, which has no competitor in late antiquity.

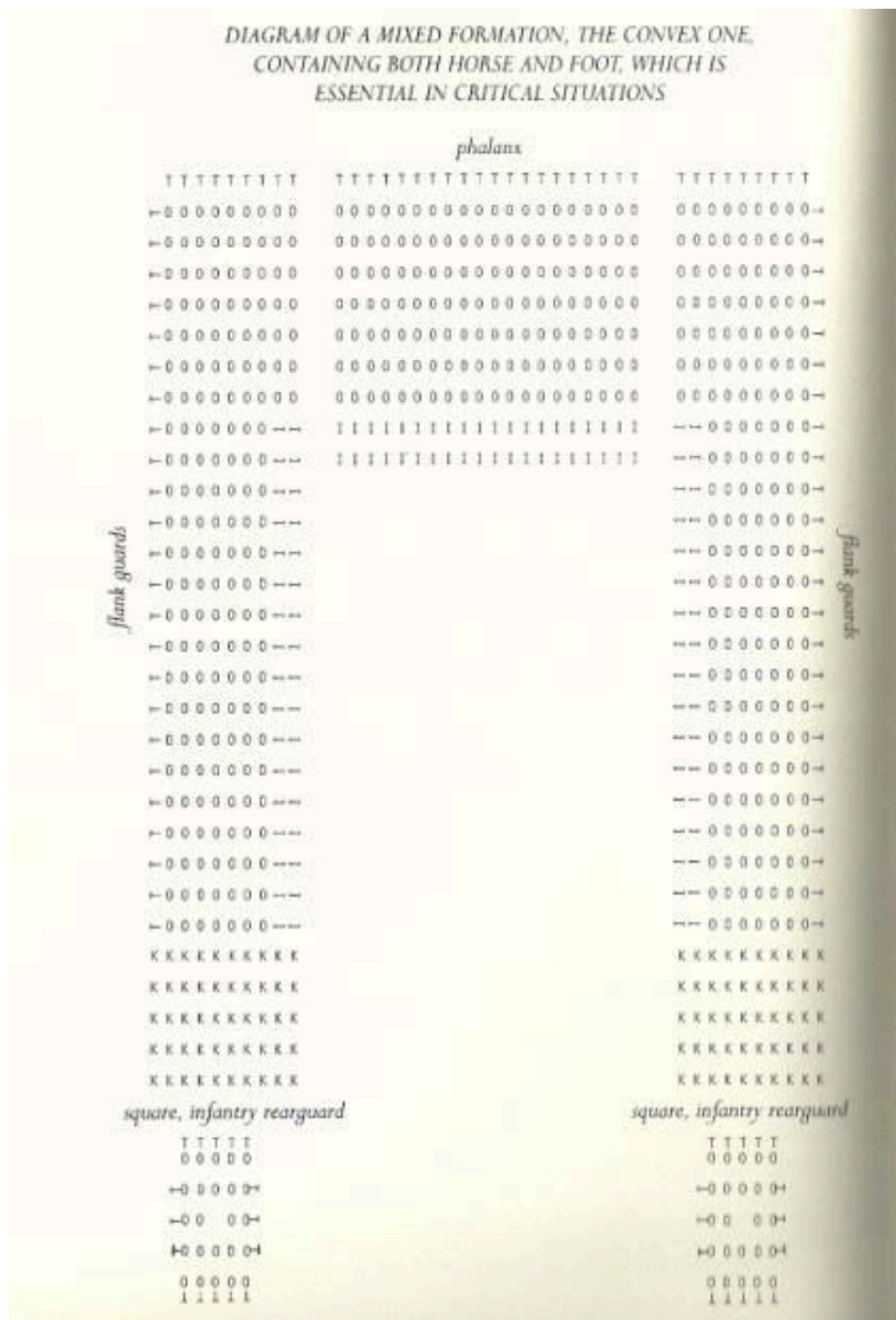
11 PŘÍLOHY

Obrazová příloha č. 1 – Mapa Byzantské říše v době vlády císaře Justiniána

1.²⁷⁷

²⁷⁷ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dějiny Byzance*. Příloha publikace.

²⁷⁸ MAURICE. *Maurice's Strategikon*, s. 137.

Obrazová příloha č. 3 – Zobrazení Svatého Nestora v kostele v Kastorii.²⁷⁹

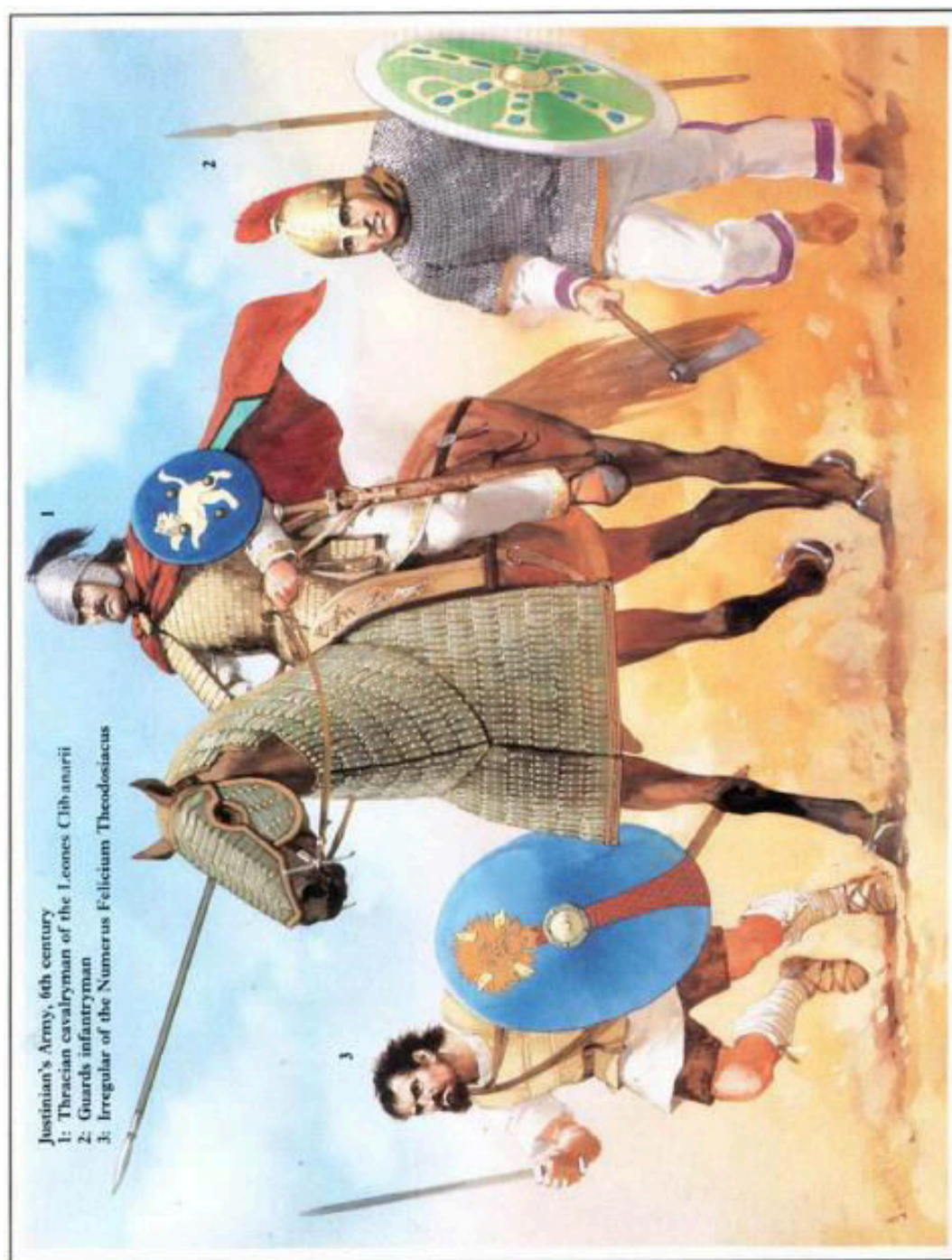
---

²⁷⁹ Byzantine history. [online]. URL: <<http://byzantinehistory.blogspot.cz/2007/12/saint-nestor.html/>> [cit. 2013-20-3].

Obrazová příloha č. 4 – Představy pozdně římských (raně byzantských) pěších vojáků. U prvního obrázku si všimněme technického řešení upevnění destiček, u druhého pak šipek, které by mohly být totožné s vrhacími matriobarbuli na vnější straně štítu.²⁸⁰

²⁸⁰ MACDOWALL, Simon. *Late Roman Infantryman 236-565 AD*. London : Osprey Publishing, 1994, s. 33; 44.

²⁸¹ NICOLE, David; McBride, Angus. *Romano-Byzantine Armies 4th-9th Centuries*. London : Osprey Publishing, 1992, s. 27.